

Gondoskodás

Robotok és mesterséges intelligencia (AI) alkalmazása
az idősellátásban

Gondoskodás

Robotok és mesterséges intelligencia (AI) alkalmazása az idősellátásban

Szerkesztette:

Birher Nándor – Farkas Péter – Tóth Tibor

BM Gondoskodáspolitikai Tudományos Tanács – L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2026

A kötetet a BM Gondoskodáspolitikai Tudományos Tanács megbízásából
kiadja a L'Harmattan Kiadó.

© Szerkesztők, 2026

© Szerzők, 2026

© L'Harmattan Kiadó, 2026

© BM Gondoskodáspolitikai Tudományos Tanács, 2026

ISBN 978-963-646-538-4

Olvasószerkesztők: Vincze Péter, John Pontifex

Borító: Kára László

Tördelés: Csernák Krisztina

Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Zrt.

Felelős vezető: Tomcsányi Péter

Tartalomjegyzék

Klaus Baumann – Laura Londoño (How) Can Robots and AI Facilitate and Promote Dignified Elderly Care? Basic Assumptions, Potential Scenarios and Their Acceptance by Clients and Nurses	7
Birher Nándor – Czilli Máté – Hajdu Gábor Fundamental Questions of the Ethics of Artificial Intelligence Application	21
Hajdu Gábor – Tóth Tibor A gondoskodáspolitikai képzések megjelenése a magyar felsőoktatásban	49
Seszták István Társadalmi gondoskodás kérdései a görögkatolikus egyház ellátó rendszerének szemszögéből	59
Szalay-Bobrovniczky Vince A <i>Quadragesimo anno</i> kezdetű szociális enciklika és magyarországi fogadtatása	67
Tóth Tamás Az Egyház szociális tanítása – Szent Pétertől XIV. Leó pápáig	87
Virág Attila Tudás, technológia, társadalom: az oktatás 4.0 történeti értelmezése a bizonytalanság és a növekvő komplexitás korszakában	99
Zagyva Richárd Embertől emberig a digitális világban. A Karitás mint egyházi szeretet- szolgálat lehetséges válasza a társadalmi gondoskodás új kihívásaira	119
Szerzőink	131

(How) Can Robots and AI Facilitate and Promote Dignified Elderly Care? Basic Assumptions, Potential Scenarios and Their Acceptance by Clients and Nurses

LAURA LONDOÑO M. A. – PROF. DR. KLAUS BAUMANN

INTRODUCTION

Modern societies face much turmoil and many challenges which seem to have worsened in recent years. What is the common house people and societies live in this contemporary world, and what is needed to maintain good enough stable (pre-)conditions for sufficient and dignified living as provided by the common house and by people and societies? Due to drastic demographic changes, elderly care epitomizes such challenges in the broader context of urgently needed perspectives which we could call a new *care ecology*.¹²

While *ecology* is the science of the interrelationships between living beings and their environment, in whose “household” the foundations of human life are also established and secured, *care ecology* focuses on the totality of the interrelationships between living beings and their environment in two ways:

1. in order to ensure the preservation and safeguarding of these life-promoting interrelationships,
2. but also the interrelationships between people themselves, so that these are not directed toward mutual exploitation (at the micro, meso, and macro level), but toward the common good of all and the good of each individual human being, i.e. toward a dignified life of each and every human being.

¹ See K. Baumann, “Care Ecology. Social and Cultural Development through Christian Charity (Agape/Caritas),” *Transformations of Christianity: The Challenges of Faith and the Church in the 21st Century*, eds. Carlos Galli, Helmut Hoping, Ferdinand R. Probstmeier y Federico Tavell (Buenos Aires: Agape, 2026).

² See K. Baumann, “Care-Ökologie. Gesellschafts- und Kulturentwicklung durch christliche Nächstenliebe (agape/caritas).” *Evangelio y Cultura: Jornadas de Cooperación Académica entre la Facultad de Teología de Friburgo (Alemania) y la Facultad de Teología de la UCA (Argentina)*, Buenos Aires, March 2024.

Such a care ecology describes and favors that all levels of human society and culture can and must make their contributions to these life-promoting interrelationships, including the Church in her “mission in the service of love” (*Deus caritas est*, 42),³ and also including the relevant technologies which have an impact on both ways mentioned above.

The introduction of robots into care environments such as hospitals, elder care institutions, and home-care settings raises critical questions about how these machines should interact with people, how trust and dignity is established, and the kind of social roles they are expected to fulfill.⁴ These questions are particularly relevant in contexts marked by vulnerability, dependence, and relational complexity, in which human care is expressed as the deepest form of compassion and humanity inherent in the human condition. Addressing such issues during robotics development requires a profound understanding of the social and emotional dimensions of care, as well as careful attention to the expectations, preferences, and fears of the potential users (patients and healthcare staff)⁵.

In general, social robots in medical and care environments are developed to alleviate caregivers’ workload, assist with daily tasks, support rehabilitation and therapeutic interventions, and provide companionship. In doing so, they promise to improve the efficiency of care systems while also promoting patient autonomy and emotional well-being.^{6,7,8} However, their deployment also raises profound ethical questions, including those related to consent, relational authenticity, the boundaries between human-machine interaction, and, above all, the protection of human dignity.^{9,10} Among the greatest concerns surrounding the implementation of this type of technology in social settings is the potential dehumanization of care and the neglect of those most in need.

³ Benedict XVI, *Deus caritas est* (Vatican City: Libreria Editrice Vaticana, 2005), no. 42.

⁴ M. M. de Graaf and S. B. Allouch, “Exploring Influencing Variables for the Acceptance of Social Robots,” *Robotics and Autonomous Systems* 61 (December 2013): 1476–1486.

⁵ M. Heerink, B. Kröse, V. Evers, and B. Wielinga, “Assessing Acceptance of Assistive Social Agent Technology by Older Adults: The Almere Model,” *International Journal of Social Robotics* 2 (2010): 361–375.

⁶ H. Kang and J. T. Wen, “Robotic Assistants Aid Surgeons during Minimally Invasive Procedures,” *IEEE Engineering in Medicine and Biology Magazine* 20, no. 1 (2001): 94–104.

⁷ M. Diana and J. Marescaux, “Robotic Surgery,” *British Journal of Surgery* 102, no. 2 (2015): e15–e28.

⁸ A. Moglia, K. Georgiou, E. Georgiou, R. M. Satava, and A. Cuschieri, “A Systematic Review on Artificial Intelligence in Robot-Assisted Surgery,” *International Journal of Surgery* 95 (2021): 106151.

⁹ S. Frennert, “Expectations and Sensemaking: Older People and Care Robots,” in *Human Aspects of IT for the Aged Population: Technology and Society*, ed. Q. Gao and J. Zhou (Cham: Springer, 2020), 191–206.

¹⁰ R.-M. Johansson-Pajala, K. Thommes, J. A. Hoppe, O. Tuisku, L. Hennala, S. Pekkarinen, H. Melkas, and C. Gustafsson, “Care Robot Orientation: What, Who and How? Potential Users’ Perceptions,” *International Journal of Social Robotics* 12, no. 5 (2020): 1103–1117.

These concerns are amplified in scenarios where social robots are introduced into high-risk environments, such as emergency units, end of life care, palliative care, and dementia units.^{11,12}

Current debates in the field have stressed the importance of embedding ethical reflection into every stage of the technical development process. This means going beyond surface-level concerns about privacy or technical safety to ask more profound questions about the kind of society that is being shaped through these technologies and whose perspectives are included (or excluded) in that process. This implies asking, from an ethical standpoint, how technological development processes should be conducted in order to generate the greatest possible well-being for people, especially for those who are most vulnerable. As affirmed by van Wynsberghe¹³, ethics in robots must be proactive, context-sensitive, and relational. It must take the diversity of human experiences and humans themselves seriously, including those of marginalized populations who are often absent from dominant innovation narratives.

This concern is particularly pressing in the healthcare sector, which is currently facing at least two challenges: on the one hand, the exponential growth of the aging population and people living with chronic illnesses or disabilities; on the other, the ongoing shortage of medical and nursing staff. These structural imbalances are especially acute in regions with limited resources, where care systems are often overburdened and underfunded.¹⁴ In response to this crisis, robots are increasingly presented as a potential solution to support and complement human caregivers.^{15,16,17} However, the integration of robots into such emotionally charged and ethically sensitive spaces raises social concerns and anxieties, especially since these are the environments where the stakes are high.

The following section proposes an ethical framework for care robots, including them in the framework of and drawing on a new theory of care

¹¹ A. Sharkey and N. Sharkey, "Granny and the Robots: Ethical Issues in Robot Care for the Elderly," *Ethics and Information Technology* 14, no. 1 (2012): 27–40.

¹² A. van Wynsberghe, *Healthcare Robots: Ethics, Design and Implementation* (London: Routledge, 2016).

¹³ A. van Wynsberghe, "Designing Robots for Care: Care-Centered Value-Sensitive Design," in *Machine Ethics and Robot Ethics*, ed. W. Wallach and P. Asaro (London: Routledge, 2020), 185–211.

¹⁴ Baumann, *Care-Ökologie*.

¹⁵ C. A. Cifuentes, M. J. Pinto, N. Céspedes, and M. Múnera, "Social Robots in Therapy and Care," *Current Robotics Reports* 1 (2020): 59–74.

¹⁶ T. S. Dahl and M. N. Kamel Boulos, "Robots in Health and Social Care: A Complementary Technology to Home Care and Telehealthcare?" *Robotics* 3, no. 1 (2013): 1–21.

¹⁷ A. M. Okamura, M. J. Matarić, and H. I. Christensen, "Medical and Health-Care Robotics," *IEEE Robotics & Automation Magazine* 17, no. 3 (2010): 26–37.

ecology. The key elements that must be considered in developing such a framework are also examined, including the adoption of a socio-technical approach grounded in established ethical traditions and research methods commonly used in social and human sciences. This approach aims to ensure that the advancement of care technologies does not compromise human dignity, but rather promotes it, ultimately fostering improved conditions for both care and human life.

Within this framework, particular emphasis is placed on the ethics of care, which highlights relational responsibility in care contexts, and on consequentialist ethics, which stresses the importance of evaluating the outcomes of technological interventions and minimizing potential harm. From this perspective, it is essential to incorporate human preferences, especially those of older adults, into the design and development process. By involving key stakeholders, such as care recipients, caregivers, and healthcare professionals, from the earliest stages, care robots can be developed not only to perform tasks effectively, but also to promote the dignity of those they are intended to serve.

ETHICS FOR THE IMPLEMENTATION OF CARE BY ROBOTS IN ELDERLY NURSING (A SOCIO-TECHNICAL PERSPECTIVE)

A framework of the ethics of care robots must begin by recognizing the moral significance of relationships, interdependence, and the responsibility to respond to others' needs with empathy and attentiveness. A socio-technical approach provides a promising methodology for meaningfully embedding these values (above all, human dignity) into technological development.¹⁸ This approach advocates for the continuous integration of social and ethical considerations from the earliest stages of the robot design and development process. It draws on principles from established ethical traditions, including deontology, virtue ethics, consequentialism, contractualism, discourse ethics, and the ethics of care in medicine and nursing, in combination with empirical quantitative and qualitative research methods.^{19,20}

¹⁸ M. Langer et al., "What Do We Want from Explainable Artificial Intelligence (XAI)? A Stakeholder Perspective on XAI and a Conceptual Model Guiding Interdisciplinary XAI Research," *Artificial Intelligence* 296 (2021): 103473.

¹⁹ van Wynsberghe, *Healthcare Robots*.

²⁰ T. Vandemeulebroucke, B. D. De Casterlé, and C. Gastmans, "The Use of Care Robots in Aged Care: A Systematic Review of Argument-Based Ethics Literature," *Archives of Gerontology and Geriatrics* 74 (2018): 15–25.

The field of robotics often privileges technical metrics such as efficiency, speed, and accuracy, sidelining essential ethical principles like inclusiveness, human dignity, and broader social responsibility.²¹ Robots are typically trained to interact with humans through supervised, unsupervised, or reinforcement learning, drawing on large datasets or direct human input. Within this paradigm, robots are expected to demonstrate socially acceptable behavior by optimizing quantifiable outcomes such as task completion rates or user satisfaction scores. However, this performance-driven orientation risks reducing care to a set of measurable actions, thereby overlooking the relational, emotional, and contextual dimensions that make human care meaningful. Ethical challenges such as vulnerability, power asymmetries, and cultural diversity are difficult to capture through purely algorithmic models. Therefore, a shift is needed (from designing for performance alone to designing with ethical awareness) so that care robots not only support but also incorporate values that protect, uphold and correspond to the dignity of those they are meant to assist, for example, the elderly.

This is precisely where insights from the social and human sciences become especially valuable. Methodologies such as interviews, ethnographies, participatory design, and surveys allow for the collection of both qualitative and quantitative data that reflect human expectations, emotional nuances, and social and cultural norms. Incorporating these perspectives into technological development, guided by ethical principles, not only facilitates greater acceptance of the technology but also enhances its potential to promote dignity. When systematically analyzed, these data based on social methods can be translated into technical parameters, forming the basis for new types of social datasets that help train robots in human-centered behavior, thereby preserving the dignity of those in need of assistance and improving their quality of life. An example of this is the use of data analysis based on interviews or online questionnaires designed to capture people's perceptions of these machines, which can then be used to train robots. In other words, socially relevant insights can be operationalized and integrated into learning algorithms, thereby expanding what is considered „performance” in robotics to include relational and ethical competence.

The socio-technical approach thus supports the development of robots which not only meet technical standards, but also (cor-)respond meaningfully to the values, needs, and expectations of the people they are meant to assist. In this model, human dignity is not a peripheral concern but a foundational design principle.

²¹ van Wynsberghe, *Healthcare Robots*, 34–36.

ETHICS OF CARE ROBOTS IN ELDERLY CARE SCENARIOS

To effectively apply the socio-technical approach outlined in the section above, it is essential to ground the analysis in a specific context, namely, for example, the use of care robots in elderly care. This requires a focused examination of whether such technologies represent an opportunity or a threat to the quality of care for older adults. Do care robots have the potential to facilitate and promote dignified, person-centered care, or do they risk reinforcing depersonalized, efficiency-driven tendencies in caregiving? These guiding questions form the foundation for identifying the key ethical considerations and contextual factors necessary for developing ethics specifically tailored to this scenario.

Following this idea, ethics for robotics in elderly care scenarios should not only address how these technologies are developed, but also consider how they shape relationships, responsibilities, and the very meaning of care itself. In such settings, robots are often perceived not merely as service-providing machines, but even as social agents entrusted with the responsibility of offering both care and companionship. For instance, patients may feel discomfort if robots behave in a mechanical, impersonal, or intrusive manner. Conversely, when robots are designed with attention to social presence, emotional cues, and user expectations, they can promote feelings of comfort and companionship.²²

Beyond functionality, scholars have increasingly called for the inclusion of moral reasoning into the learning process of care robots. This means that ethical principles should not merely be embedded at the level of preprogrammed rules, but also integrated into the robot's adaptive capacities, into how it responds to evolving context, user feedback, and unforeseen dilemmas. For instance, some scholars argue for a deontological approach that prioritizes duties, rules, and respect for the inherent dignity of individuals.²³ Ethical design must ensure respect for fundamental moral principles:²⁴ *autonomy*, by allowing individuals to make informed choices and maintain control over their lives; *beneficence*, by actively promoting the well-being of users; *non-maleficence*, by avoiding harm and minimizing risks; and *justice*, by ensuring fair access, equitable treatment, and the protection of vulnerable groups. For instance, a robot assisting with mobility should not

²² A. Vercelli, I. Rainero, L. Ciferri, M. Boido, and F. Pirri, "Robots in Elderly Care," *DigitCult – Scientific Journal on Digital Cultures* 2, no. 2 (2018): 37–50.

²³ Vandemeulebroucke et al., "The Use of Care Robots in Aged Care," 15–25.

²⁴ T. L. Beauchamp and J. F. Childress, *Principles of Biomedical Ethics*, 5th ed. (Oxford: Oxford University Press, 2001).

override a user's decision to refuse help, even if assistance would optimize efficiency of safety. In elderly care, especially where individuals often face existential challenges such as dependency, loneliness, or perceived loss of societal value, ethical design must go beyond task execution.

Likewise, in elderly care, robots should avoid reinforcing feelings of isolation, helplessness, or being a burden. Instead, they should support social connection and contribute to a sense of inclusion and relational belonging. Indeed, robots' tone of voice, movement, proximity, or response timing can express acknowledgment, respect, and presence.²⁵ Vercelli et al. propose some ethical principles for care robots, noting that in such settings, robots must be able to assess what constitutes a harm or benefit (moral reasoning). This includes not only software-level safeguards but also physical and ergonomic safety features that prevent accidents, particularly among frail or elderly patients. Ethical design must therefore consider both abstract principles and practical risks. Rather than defining robots by a fixed set of tasks, this approach recognizes that robots may fulfill diverse roles, requiring equally nuanced ethical analyses. This approach emphasizes that robots should be designed to incorporate and protect human values, especially those integral to caregiving, by including them within their functions.

Drawing on the ethics of care, four key values that care robots should embody are here outlined:²⁶

- **Attentiveness** refers to the robot's capacity to perceive and respond to the needs of care recipients.
- **Responsibility** refers to the robot's function in recognizing and responding to the needs of care recipients. Here, responsibility is framed as the robot's capacity to adjust its behavior according to patients' needs. However, the ultimate accountability for the robot's actions and decisions remains with its developers and users.
- **Competence** pertains to the robot's ability to perform tasks reliably and effectively.
- **Reciprocity** acknowledges the active role of the care recipient in the relationship, allowing them to provide feedback and influence the care provided.

A central premise presented by van Wynsberghe²⁷ is that ethical values such as dignity, empathy, and respect are not abstract ideas but must rather be operationalized within specific design features. For example, touch is a

²⁵ Vandemeulebroucke et al., "The Use of Care Robots in Aged Care," 15–25.

²⁶ van Wynsberghe, "Designing Robots."

²⁷ Ibid.

powerful and meaningful gesture in human caregiving, communicating trust and emotional presence. Whether a robot's programmed touch is gentle, respectful, and contextually appropriate or cold and mechanical can profoundly affect how users perceive their dignity and the authenticity of care.

This framework also identifies key dimensions that designers and computer scientists must consider: the context of care, the practices being supported or replaced, the actors involved (both human and robotic), the type of robot, and how moral elements are expressed in interaction and design. By emphasizing user participation, sensitivity to context, and the moral embeddedness of care practices, this framework provides a solid foundation for ethically informed and value-sensitive innovation in assistive robotics.

Similar to the work of van Wynsberghe, other scholars in the fields of ethics have sought to extend ethical principles to emerging technological developments. This is the case of Stephan Ernst, who examines how ethics, grounded in a theological perspective, can contribute to predominantly technicist discussions from a humanistic standpoint. Ernst's reflection is based on the respect owed to the dignity and individuality of every human being. Although his work focuses primarily on bioethics, in this study we argue that his principles can also be meaningfully applied to the field of care robots for the elderly.

Ernst proposes a general guiding principle, namely, the "principle of proportionality", from which other ethical considerations derive. According to Ernst, the principle of proportionality implies that responsible decision-making in medicine or technology requires ensuring that actions are not disproportionate; that is, that the means employed and the efforts undertaken are not excessive in relation to the actual benefit for the patient. The ethical question, therefore, is not limited to whether something is technically or medically possible, but also whether it is appropriate and humane to carry it out.

This principle highlights that technological capability alone is insufficient to justify an ethical decision. Rather, interventions must be aligned with the holistic well-being of the person and with respect for their dignity. Applied to the development of new technologies, this perspective invites designers and researchers to consider the broader range of benefits such technologies may bring to a specific population, such as older adults, across multiple dimensions of their lives. In this sense, it encourages a holistic assessment not only of potential benefits but also of the possible risks or unintended harms that technological innovations may entail.

The ethical principles proposed by Ernst, formulated as part of the principle of proportionality for the development of medicine, and which can also be applied to the development of robotics, are the following:

- **Autonomy:** This principle focuses on respect for the patient's self-determination; however, it recognizes that respect for autonomy does not mean leaving the patient entirely alone in the decision-making process. Rather, it promotes an approach of shared decision-making, in which care robots accompany the patient, provide complete and understandable information about their condition and the available options, and thereby ensure that decisions are made in an informed and conscious manner.
- **Beneficence:** This principle not only calls for the avoidance of harm but also entails an active commitment to the well-being of the patient. It requires making efforts to improve the patient's situation and to promote their health and quality of life to the greatest extent possible. In other words, it is not merely about preventing harm, but about making a positive contribution to the patient's life.
- **Justice:** This principle requires that patients be treated fairly and impartially, without unjustified distinctions. It is expressed in equal access to medical resources and in the fair distribution of care, avoiding any form of favoritism or discrimination that could compromise patient care. This principle is particularly important in care settings, where a robot may be required to attend to multiple patients simultaneously. In such contexts, care must be delivered in a fair and impartial manner, ensuring that interactions and resource allocation are free from bias or unjustified distinctions among patients.
- **Non-maleficence:** This principle entails a prohibition for robots against undertaking actions that may cause physical or psychological harm or even negatively affect the patient's property. Its fundamental aim is to avoid direct or indirect harm, requiring that actions always be carried out with prudence and responsibility.

By keeping these principles in mind when developing technology used in care and medical context, in this case, care robots, it becomes possible from the outset to place the improvement of the person's quality of life and well-being at the center of the discussion, above any purely technical considerations.

ETHICS FOR CARE ROBOTS: INTEGRATING HUMAN PREFERENCES THROUGH A CONSEQUENTIALIST LENS

Building on the proposed socio-technical framework, it is essential to incorporate ethical theories that can guide and support a more responsible and value-sensitive development of these technologies. In other words, it involves reinterpreting classical ethical theories in light of emerging technological developments. In this regard, this ethical framework can be enriched through dialogue with other ethical traditions:

Following this idea of re-interpreting classical ethical theories, the focus of virtue ethics (Plato, Aristotle) in robotics design emphasizes the development of moral character and dispositions, such as sensitivity to risk, contextual awareness, empathy, and an orientation toward the common good, that are crucial for the design of care technologies aligned with human flourishing.²⁸ Deontological ethics (Kant) focuses on the respect for universal moral principles and duties, which in the field of robotics translates to the prioritization of fundamental rights, such as autonomy and dignity, over purely utilitarian calculations.²⁹ Discourse ethics (Habermas) underlines the importance of participatory, deliberative, and inclusive processes in technological development, ensuring that all stakeholders, including users and affected communities, have a voice in shaping the goals and boundaries of care robotics.³⁰ Contractualism (Hobbes, Rawls) introduces the criterion of justice based on fair agreement, offering a framework to evaluate how benefits, burdens, and risks are distributed across different social groups, especially in relation to vulnerable populations, thus informing equitable policy and design decisions.³¹

One of the most influential ethical theories in the field of ethics and artificial intelligence is consequentialism (J. S. Mill, P. Singer). This theory is grounded in the idea that all individuals affected by a given development (in this case, robotics) should have the opportunity to participate in shaping strategies that minimize its potential harms and enhance its benefits.³² In other words, it emphasizes the importance of creating processes that allow all stakeholders (such as medical staff, healthcare personnel, and patients in

²⁸ S. Vallor, *Technology and the Virtues: A Philosophical Guide to a Future Worth Wanting* (New York: Oxford University Press, 2016).

²⁹ M. Anderson and S. Leigh Anderson, eds., *Machine Ethics* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), especially the chapters discussing Kantian ethics and rule-based design.

³⁰ W. Rehg, "Discourse Ethics for Computer Ethics: A Heuristic for Engaged Dialogical Reflection," *Ethics and Information Technology* 17, no. 1 (2014): 27–39.

³¹ D. Gunkel, *Robot Rights* (Cambridge, MA: MIT Press, 2018), 113–134.

³² P. Singer, *Practical Ethics*, 3rd ed. (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 11–35.

the case of medical robots) to actively contribute to the design of these technologies, ensuring that they serve to protect individual interests and enhance quality of life. In this sense, and as part of a socio-technical framework, it can be argued that including directly affected individuals (such as older adults) in research aimed at understanding expectations, preferences, fears, and other relevant perspectives, constitutes an ethically grounded approach consistent with consequentialist theory that can help to promote the dignity of those affected by this technology.

By integrating these ethical perspectives, the development of care robots can move beyond functionality and efficiency, becoming a process grounded in human values such as dignity, social responsibility, and democratic legitimacy.

CONCLUSIONS

This article aims to analyze how care robots can promote both the quality of life and the dignity of vulnerable individuals, with a particular focus on the care of older adults. To that end, we propose to embed a framework of care robotics ethics into the broad perspective of a new care ecology which considers all the interrelationships of humans living within and with the “common house” humanity. Care robotics constitute specific chances and challenges for the living conditions and interrelationships of many stakeholders in the “common house”. In this broader perspective, we propose a socio-technical approach, which emphasizes the integration of not only technical components but also social, emotional, and ethical dimensions into technological development. The goal is to ensure that core human values such as dignity, respect, and relationality are meaningfully embedded in the design and implementation of care technologies.

A distinctive feature of this framework is its interdisciplinary methodology. It proposes to combine quantitative design and surveys and qualitative tools from the social and human sciences (such as interviews) with learning techniques from robotics, including supervised, unsupervised, and reinforcement learning. This integration allows for the development of robots that can meaningfully engage with the relational, emotional, and contextual dimensions that define human caregiving. Ultimately, this aims to produce care robots that not only perform tasks effectively but also uphold and promote the dignity and well-being of those they serve.

To apply this socio-technical approach effectively, it is essential to ground it in a specific context, such as the use of care robots in elderly care settings.

In this regard, assessing whether these technologies represent an opportunity or a threat to care quality requires consideration not only of their functional capabilities, but also of the broader emotional and relational dynamics associated with aging and dependency. These include the more specific needs, vulnerabilities, and rights of older adults, as well as the ways in which robotic technologies may reshape caregiving relationships and responsibilities.

Therefore, the ethical integration of care robots in elderly care must go beyond concerns of functionality and efficiency. It must embrace a relational and value-sensitive framework that prioritizes human dignity, autonomy, and inclusion. This involves embedding ethical values, such as attentiveness, responsibility, competence, reciprocity, autonomy, justice, among others, into both the design features and adaptive behaviors of robotic systems. By doing so, care robots can become technologies that not only support the physical needs of older adults, but also affirm their worth, foster social connection, and contribute to meaningful care experiences.

Likewise, this framework proposes that ethically responsible care robotics must be grounded in continuous dialogue with affected stakeholders, guided by moral reasoning, and responsive to the lived experiences of those most impacted by technological innovation. This reflects the recognition that robotics must also integrate principles from traditional ethical theories, particularly consequentialism, into its development processes. In this sense, the approach presented in this work is based on a framework that seeks to pragmatically bridge the divide between ethics and robotics, placing at the center of the discussion the fundamental question of how technological innovation can contribute to promoting the dignity of older adults and their interrelationships within society and the common house we all live in.

REFERENCES

- Baumann, K. "Care-Ökologie. Gesellschafts- und Kulturentwicklung durch christliche Nächstenliebe (Agape/Caritas)." *Evangelio y Cultura: Jornadas de Cooperación Académica entre la Facultad de Teología de Friburgo (Alemania) y la Facultad de Teología de la UCA (Argentina)*, Buenos Aires, marzo de 2024.
- Baumann, K. "Care Ecology. Social and Cultural Development through Christian Charity (Agape/Caritas)." En *Transformations of Christianity: The Challenges of Faith and the Church in the 21st Century*, edited by Carlos Galli, Helmut Hoping, Ferdinand R. Prostmeier y Federico Tavell. Buenos Aires: Agape, 2026.
- Moglia, A., K. Georgiou, E. Georgiou, R. M. Satava, and A. Cuschieri. "A Systematic Review on Artificial Intelligence in Robot-Assisted Surgery." *International Journal of Surgery* 95 (2021): 106151.
- Sharkey, A., and N. Sharkey. "Granny and the Robots: Ethical Issues in Robot Care for the Elderly." *Ethics and Information Technology* 14, no. 1 (2012): 27–40.
- van Wynsberghe, A. *Healthcare Robots: Ethics, Design and Implementation*. London: Routledge, 2016.
- van Wynsberghe, A. "Designing Robots for Care: Care-Centered Value-Sensitive Design." In *Machine Ethics and Robot Ethics*, edited by W. Wallach and P. Asaro, 185–211. London: Routledge, 2020.
- Benedict XVI. *Deus caritas est*. Vatican City: Libreria Editrice Vaticana, 2005.
- Gunkel, D. *Robot Rights*. Cambridge, MA: MIT Press, 2018.
- Kang, H., and J. T. Wen. "Robotic Assistants Aid Surgeons during Minimally Invasive Procedures." *IEEE Engineering in Medicine and Biology Magazine* 20, no. 1 (2001): 94–104.
- Londoño, L., J. V. Hurtado, N. Hertz, P. Kellmeyer, S. Voenekey, and A. Valada. "Fairness and Bias in Robot Learning." *Proceedings of the IEEE* (2024).
- Anderson, M., and S. Leigh Anderson, eds. *Machine Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Diana, M., and J. Marescaux. "Robotic Surgery." *British Journal of Surgery* 102, no. 2 (2015): e15–e28.
- Heerink, M., B. Kröse, V. Evers, and B. Wielinga. "Assessing Acceptance of Assistive Social Agent Technology by Older Adults: The Almere Model." *International Journal of Social Robotics* 2 (2010): 361–375.
- de Graaf, M. M., and S. B. Allouch. "Exploring Influencing Variables for the Acceptance of Social Robots." *Robotics and Autonomous Systems* 61 (December 2013): 1476–1486.
- Johansson-Pajala, R.-M., and C. Gustafsson. "Significant Challenges When Introducing Care Robots in Swedish Elder Care." *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology* 17, no. 2 (2022): 166–176.

- Johansson-Pajala, R.-M., K. Thommes, J. A. Hoppe, O. Tuisku, L. Hennala, S. Pekkarinen, H. Melkas, and C. Gustafsson. "Care Robot Orientation: What, Who and How? Potential Users' Perceptions." *International Journal of Social Robotics* 12, no. 5 (2020): 1103–1117.
- Rehg, W. "Discourse Ethics for Computer Ethics: A Heuristic for Engaged Dialogical Reflection." *Ethics and Information Technology* 17, no. 1 (2014): 27–39.
- Frennert, S. "Expectations and Sensemaking: Older People and Care Robots." In *Human Aspects of IT for the Aged Population: Technology and Society*, edited by Q. Gao and J. Zhou. Cham: Springer, 2020.
- Vallor, S. *Technology and the Virtues: A Philosophical Guide to a Future Worth Wanting*. New York: Oxford University Press, 2016.
- Vandemeulebroucke, T., B. D. De Casterlé, and C. Gastmans. "The Use of Care Robots in Aged Care: A Systematic Review of Argument-Based Ethics Literature." *Archives of Gerontology and Geriatrics* 74 (2018): 15–25.
- Beauchamp, T. L., and J. F. Childress. *Principles of Biomedical Ethics*. 5th ed. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Ernst, Stephan. *Am Anfang und Ende des Lebens: Grundfragen medizinischer Ethik*. Freiburg im Breisgau: Herder, 2014.

Fundamental Questions of the Ethics of Artificial Intelligence Application

NÁNDOR BIRHER,¹ MÁTÉ CZILLI,² AND GÁBOR HAJDU³

INTRODUCTION

This study examines the theoretical and practical problems of the ethical regulations of Artificial Intelligence (AI), with particular attention to the reasons for the insufficiency of the existing regulatory frameworks (laws, technical standards, virtue ethics) in handling the complexity of AI technologies. It will demonstrate that the ethical questions connected to AI cannot be resolved solely with reference to technological or legal norms, as the fundamental concepts of human decision, responsibility, and morality cannot be interpreted within an exclusively rationalist framework, nor can they be reduced to algorithms. An exploration of the foundations of regulation must therefore also extend to the religious and spiritual normative order, which provides answers to the “ultimate whys” of morality. The study demonstrates that, due to the complexity of generative models – nonlinearity, emergent behavior, and stochasticity – the internal functioning of such systems cannot be fully described through mathematics. Consequently, the traditional concepts of legal regulation (responsibility, causality, and controllability) are inadequate; furthermore, the law can only respond *ex post* (*de lege lata*). This increases the importance of solutions based on self-assessment, risk assessment, and technical standards. Current regulatory approaches, however, continue to treat ethics in a reductive manner – as a collection of virtue concepts – and fail to uncover the philosophical foundations of ethical norms. According to the authors’ thesis, at the endpoint of regulation lies an understanding of human inner life, which cannot be disregarded, as the fundamental questions of ethics and responsibility can only be fully realized within the spiritual dimension. The study also compares the principal regulatory instruments of three major normative spheres – the West, BRICS, and the Holy See – in the field of AI ethics.

¹ Péter Pázmány Catholic University, Faculty of Humanities and Social Sciences

² Péter Pázmány Catholic University, Faculty of Humanities and Social Sciences

³ Péter Pázmány Catholic University, Faculty of Humanities and Social Sciences.

“The world exists; it is not something that becomes, not something that passes away. Or rather: it becomes, it passes away, but it has never begun to become and never ceased from passing away – it maintains itself in both ... It lives on itself: its excrements are its food.”

Friedrich Nietzsche, *The Will to Power*, §1066.

“For this reason, when we witness the outbreak of new wars, with the complicity, tolerance or indifference of other countries, or petty power struggles over partisan interests, we may be tempted to conclude that our world is losing its heart.”

Pope Francis: *Dilexit nos*, 22.

1. THE METHODS AND NORMS OF REGULATION

One must exercise caution when regulating phenomena that are not precisely understood.

The precise description of the operation of generative language models, such as large language models (LLMs), for instance, is difficult, owing, *inter alia*, to their scale, complexity, and the fundamental characteristics of deep neural networks. A precise mathematical description of the operation of generative language models is therefore not possible, due to nonlinearity, large parameters, stochastic processes, and emergent behavior. Generative models operate with billions of parameters, which are interconnected in a nonlinear manner across layers.⁴ These models often operate as “black boxes,” in which the input and output can be described statistically, but the internal processes cannot be captured in precise mathematical terms. In such cases, the emphasis is typically placed on the model’s inputs and outputs, while the details of implementation are often ignored. Although these models can produce highly accurate predictions, their operation is predictable, which makes it difficult to understand the causes underlying the highly precise results.⁵ This makes it all the more important to make use of all available regulatory instruments in order to maintain control over these processes.

Regulation currently operates on the boundaries between the law and technical standards. In the United States, the executive order⁶ reflecting the

⁴ Cf. Ian Goodfellow, Yoshua Bengio, and Aaron Courville, *Deep Learning* (Cambridge, MA: MIT Press, 2016), chapter 6.

⁵ Biao Xu and Guanci Yang, “Interpretability Research of Deep Learning: A Literature Survey,” *Information Fusion* 115 (2025): 102721, <https://doi.org/10.1016/j.inffus.2024.102721>.

⁶ Joe Biden, “Executive Order 14110: Safe, Secure, and Trustworthy Development and Use of Artificial Intelligence,” October 30, 2023, *Federal Register* 88, no. 210 (2023): 75191–75226.

previous intention to submit AI to stricter regulation was repealed in early 2025. It was replaced by a new executive order⁷ aimed at promoting development and competitiveness. The EU's order on AI⁸ employs, in its most significant provisions, standardized concepts drawn from quality assurance, such as risk management, conformity, quality management systems, document assessment, and compliance. It likewise uses the conceptual vocabulary of quality standards to describe the details of the regulation itself, for instance in its call for voluntary regulation and the development of technical standards (the term "standard" appears 107 times in the text).

We have previously described in detail how, due to the delay in the law *de lege lata* – that is, arising from its *ex post* regulatory method – increased emphasis is placed on self-assessment⁹ and on the prior evaluation of risks, as well as on prevention understood in this sense.¹⁰ This is the reason for the emergence of standards. Nevertheless, this remains insufficient.

Ethics is also an important regulatory factor; however, it is most often interpreted merely as virtue ethics. The various virtues or the concepts associated with them are collected into groups (e.g., transparency, responsibility, humanity), which are then used to invoke ethics, yet the literature does not penetrate to the essence of morality, to the underlying "why" of its regulation. In this way, ethics remains a technical collection of concepts, much as it was for the Socratics who partially misinterpreted Socratic ethics. However, it fails to answer the question: "Why should I be honest?" At most, it only answers the question: "How should I attempt to be honest?"

An effective result therefore cannot be achieved until one examines with sufficient rigor the true function of ethics and articulates how the ethical method of regulation is connected to legal, religious, and standards-based regulation. Moreover, a global subject must be regulated amidst significant differences among regulatory methods.

For example, the United States, building on its Protestant traditions, has, in the field of quality assurance, a customer-oriented regulatory culture

⁷ Donald Trump, "Executive Order 14179: Removing Barriers to American Leadership in Artificial Intelligence," January 23, 2025, *Federal Register* 90, no. 20 (2025): 8741–8742.

⁸ Artificial Intelligence Act, Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of June 13, 2024, laying down harmonized rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act), *Official Journal of the European Union* L (July 12, 2024): 2024/1689, <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj>.

⁹ Nándor Birher, Tamás Bicskei, and Viktória Kovács, "Szabályozáskomplexitás [Regulatory Complexity]," *Glossa Iuridica* 7, nos. 1–2 (2020): 285–313.

¹⁰ Kálmán Czako, "A preventor oktatói identitás [The Preventor Teaching Identity]," *Humán Innovációs Szemle* 13, no. 1 (2022): 49–54, at 49.

focused on individual efficiency and success. Japan's regulation, on the other hand, is based on a deep work ethic and a sense of community, while Europe prefers detailed regulation, documentation, and scientific precision. Already for this reason alone, the development of any form of uniform regulation will not prove straightforward.¹¹

1.1. Theses

- a) One can already establish in the introduction that:
 - AI systems cannot be fully described and
 - their internal processes cannot be regulated;
 - AI systems do not have free will in a philosophical or theological sense and therefore cannot have ethical responsibility either;
 - free will and ethical responsibility are fundamental concepts:
 1. the substantive clarification of which raises millennia-old unresolved problems; and
 2. which cannot be addressed at the legal or ethical levels of normativity; instead,
 3. the normative and scientific system of religion, which describes human self-awareness, is also needed.

Everyday practice also demonstrates that the normative order of the law cannot adequately regulate the AI domain, which is largely unknown in both its operation and effects. Moreover, morality cannot be reduced to a handful of virtues that sound good, either, without emphasizing the essence of morality, the “maintenance” of social life. Yet, in order to accomplish this task, one must know what constitutes absolute good. This, however, leads to religion or at least to some form of spirituality.

Furthermore, it is becoming increasingly clear that interreligious dialogue is also necessary as a foundation for networking.

Therefore, the normative order of religion cannot be bypassed, since only this system of norms can provide answers to the ultimate “whys”; in other words, only faith can orient the will toward a meaningful conception of reality (worldview) that extends beyond individual existence.

¹¹ Károly Turcsányi, *Minőségelmélet és –módszertan [Quality Theory and Methodology]* (Budapest: National University of Public Service, 2014), 36–46; Gábor Veress, Nándor Birher, and Mihály Nyilas, *A minőségbiztosítás filozófiája [The Philosophy of Quality Assurance]* (Budapest: Jel Kiadó, 2005).

- b) The most important question of the regulation of AI is the analysis of spiritual existence. This direction is also reflected in research showing that judges who possess moral convictions tend to act more responsibly in legal decision-making.¹²
- c) It will be shown that no global legal regulation exists, nor can it exist. Ethical regulations are typically limited to the description of a few virtues, without touching on the essence of ethics. It is religion which asks questions about the ultimate meaning of human life.

1.2. The “Automatization” of the Law – “The Facts in Logical Space are the World”¹³

Before examining the modes of AI regulation, it is important to draw attention to the risk that the use of AI may easily transform legal practice as well. Although the law employs terms originating from outside its own domain – such as equality, justice, conscience, and fairness – each of these concepts is described with legal language within the framework of the law. In this way, even these fundamentally non-legal concepts are given a legal interpretation and meaning, whether through statutory texts, judicial practice or the views of legal scholars or constitutional judges. These methods are referred to as types of legal interpretation (the judge provides reasons for what he/she considers “fair” and why).

Since the law can also be considered a closed linguistic system, some believe that AI may be capable of processing and interpreting the law’s entire linguistic context and of providing consistent and acceptable answers to given inputs in every instance. Significant challenges naturally exist in this regard as well, especially due to the differences among types of legal interpretation and the process of finding out the facts. What is certain, however, is that for AI the law is only “text.”

According to Montesquieu, “to say that there is nothing just or unjust but what is commanded or forbidden by positive laws, is the same as saying that before the describing of a circle all the radii were not equal.”¹⁴ One therefore cannot necessarily equate text and normative system with one another.

¹² Neele Engelmann et al., “Apply the Laws, if They Are Good: Moral Evaluations Linearly Predict Whether Judges Should Enforce the Law,” *Cognitive Science* 48, no. 10 (2024): e70001, <https://doi.org/10.1111/cogs.70001>.

¹³ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, trans. C. K. Ogden (London: Routledge, 1922), 1.13.

¹⁴ Montesquieu, *The Spirit of the Laws*, trans. Thomas Nugent (London: G. Bell and Sons, 1914), 48.

The greatest danger in this is not that it will take away lawyers' jobs, but that it will end the possibility of legal development. However, regulation based on communication among machines (resembling protocols), regulation whose internal rules (internal parameters) are not amenable to explanation, will experience significant development instead.

All of this, of course, also presents an opportunity to reconsider the function of the legal order itself and to once again take seriously the need for the legal order to remain open to other – more difficult, or even unalgorithmable – normative orders, such as morality or religion. Pope Francis expresses this eloquently in his last encyclical, *Dilexit nos*, stating that in the age of artificial intelligence, only poetry and love can save humanity.¹⁵

From the perspective of lawmaking itself, it will be of particular importance to supplement our AI models with levels that embody cultural characteristics and incorporate both morality and religion and to do so already within legal practice.

One model under development in this manner may be the following, which incorporates, alongside the conceptual context of the law, the normatively relevant conceptual frameworks of ethics and religion as well. Here, however, one immediately encounters the problem that certain norms can be represented only partially within linguistic or logical space. A typical example of such a problem is love as a command.

One can establish, by way of a brief but important summary, that the purpose of the law is not for society to function but for it to maintain and develop human culture alongside other normative systems.

The machine can theoretically write all intelligent texts. But to what end, since only human beings can tell it which texts are worth reading; it is, however, incapable of reading them all.

In the words of István Bibó:

“Effective public administration, in the modern sense of the word, represents the gravest danger to the value-laden, humane character of the social order and of power. For the desire for power, the tendency toward domination, is not the only danger capable of turning society's external locus of power into a seat of injustice and the destruction of values, but also the excessive scope of technical possibilities ... as well. For an effective public administration capable of capturing and directing society as a whole on both the material and spiritual plane contains

¹⁵ Pope Francis, *Dilexit nos: On the Human and Divine Love of the Heart of Jesus Christ*, encyclical letter, October 24, 2024, *Acta Apostolicae Sedis* 116, no. 11 (2024): 1369–1438, at 20, <https://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/20241024-enciclica-dilexit-nos.html>.

within itself such a danger of objectification and depersonalization that effectiveness may become a purely abstract idol, detached from the living needs and values of society, and fall under the sway of the distorted self-serving chimeras of success.”¹⁶

2. THE NEED FOR GLOBAL REGULATION

The possibility of a complex global system of regulation is still remote. However, the very fact that this issue is being discussed holds significant potential. One example is the application of the GDPR,¹⁷ which has made the handling and use of data clearer and more secure in many areas. ESG¹⁸ standards may point in a similar direction. It is natural, however, for these rules to be over-ridden in exceptional circumstances (e.g., data use in the event of a terrorist attack, environmental protection in wartime, etc.) or to fail to bring substantive change (the increase in green energy production has not reduced the global use of carbon-based energy). It must be recognized that regulation formulated at the level of slogans often does not lead to real solutions.¹⁹ Within the complex context of regulation, the following questions must be posed – questions that will, in any case, become the central questions of the future and which AI may be of assistance in answering:

- a) Do we possess an overview of all the normative systems, is coordinated regulation across all areas possible, and if so, who is responsible for it?
- b) Are we capable of global regulation in the interest of sustaining human life? Will a normative network emerge that, on the basis of “predictable

¹⁶ István Bibó, “Jogszerű közigazgatás, eredményes közigazgatás, erős végrehajtó hatalom [Lawful Administration, Effective Administration, Strong Executive Power],” in *Az államhatalmak elválasztása [The Separation of State Powers]* (Budapest: Argumentum Kiadó, 2011), 285–305, at 303.

¹⁷ General Data Protection Regulation, Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of April 27, 2016, on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation), *Official Journal of the European Union* L 119 (May 4, 2016): 1–88, <http://data.europa.eu/eli/reg/2016/679/2016-05-04>.

¹⁸ Environmental, Social and Governance (ESG): a framework that measures a company’s actions in the field of social and environmental responsibility. First mentioned in United Nations, *Who Cares Wins: Connecting the Financial Markets to a Changing World—Recommendations by the Financial Industry to Better Integrate Environmental, Social and Governance Issues in Analysis, Asset Management and Securities Brokerage* ([s.l.]: United Nations Global Compact and Swiss Federal Department of Foreign Affairs, 2004), https://www.unglobalcompact.org/docs/issues_doc/Financial_markets/who_cares_who_wins.pdf.

¹⁹ One such measure was the EU’s planned phase-out of petrol and diesel cars from around 2030. The EU automotive industry, previously a global leader, now finds itself in a difficult position partially for this reason and partially due to the related wartime regulation.

common sense,” prevents, for instance, nuclear war, human cloning, or runaway AI? (This has so far functioned relatively well in the case of nuclear energy – after all, we are still here.)

- c) Do we believe that human beings bear an enduring responsibility for the future that transcends individual life? Do we accept this as the foundation of all ethics? Do we acknowledge the existence of a moral evil that cannot be legitimized even through a hold on power? Are we capable of making sacrifices in the interest of avoiding a greater evil? Are we able to establish the global social order required for this?
- d) Are we able to create a culture of cooperation instead of a culture of competition, i.e., to limit developments which produce a short-term competitive advantage (in preserving power), but are toxic and destructive in the long term?

The norms which provide the various forms of regulation can exist at varying levels of abstraction, which will be presented below, following the classical philosophical division of abstraction:²⁰

- a) Technical: standards, rules, virtue ethics (lawyer). At present, this is the level with which we are primarily concerned; it is here that we seek practical solutions and formulate rules in line with established practice.
- b) Mathematical: optimization and game theory (mathematician). With the growth of computational capacity and of the volume of information relating to human life – communication (words), capital flows (money), and networks (relationships) – the degree of analyzability and modelability increases in proportion to the degree of traceability. This may facilitate the discovery of the optimum level (or the determination of what is possible, thereby excluding the destruction of the world as an optimal solution, for instance, in contrast to Schopenhauer’s proposal).²¹
- c) Metaphysical: global, human meaning of life: every human being is an unrepeatable value (philosopher and ideologue).

The existential questions concerning the survival of humanity that have emerged in our time cannot be resolved by humanity through the means of reason alone. Christianity offers alternatives grounded in the logic of love, most recently in Pope Francis’s encyclical *Dilexit nos* in the devotion to the

²⁰ Cf. Jacques Maritain, *An Introduction to Philosophy* (London: Sheed & Ward, 1931).

²¹ Cf. Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Representation*, trans. E. F. J. Payne (New York: Dover Publications, 1969).

Sacred Heart of Jesus.²² The question of the unity of faith and reason has acquired a radically new significance in recent years, as the possibility of global destruction (apocalypse) has become a tangible reality (“Only a God can save us now”).²³

3. THE ETHICS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

3.1. Principles of the Ethics of Artificial Intelligence

The ethics of AI has become an increasingly prominent topic since 2017 in both professional and political contexts.²⁴ More than 100 declarations have now set out high-quality ideas, values, and other foundational principles for the ethical development, use, and governance of artificial intelligence.

According to recent analyses, AI ethics appears to be approaching a set of principles that closely resembles the four classical principles of medical ethics.²⁵ Although this connection initially lent credibility to an ethical approach to AI, there is reason for concern regarding its future impact on the development and governance of AI. Significant differences exist between medicine and AI development, suggesting that a principle-based approach might not prove as effective for the latter as it has for the former.

Compared to medicine, AI development lacks (1) clear collective values; (2) established professional precedents and rules; (3) proven methods for

²² Pope Francis, *Dilexit nos*, 20.

²³ Martin Heidegger, “‘Only a God Can Save Us’: The Spiegel Interview,” trans. William J. Richardson, in *Heidegger: The Man and the Thinker*, ed. Thomas Sheehan (Chicago: Precedent, 1981), 45–67, at 53.

²⁴ Thilo Hagendorff, “The Ethics of AI Ethics: An Evaluation of Guidelines,” *Minds and Machines* 30 (2020): 99–120, <https://doi.org/10.1007/s11023-020-09517-8>; “Bias, Fairness, and Explainability,” *AI Ethicist*, <https://www.aiethicist.org/bias-fairness-explainability>.

²⁵ Brent Mittelstadt, “Principles Alone Cannot Guarantee Ethical AI,” *Nature Machine Intelligence* 1 (2019): 501–507, <https://doi.org/10.1038/s42256-019-0114-4>.

Human (individual) autonomy: recognition of the individual’s right to self-determination. This means that patients have the right to make decisions about their own healthcare and physicians must respect patients’ decisions and views insofar as they are informed and well-founded.

Beneficence: the duty of doctors to promote patients’ well-being, facilitate recovery, alleviate suffering, and provide the best possible treatment.

Nonmaleficence: the principle of “first, do no harm” (*primum non nocere*). This refers to the obligation of doctors to avoid actions that may harm the patient and to minimize the risks associated with treatment.

Justice: adherence to the principles of fairness and equality. This includes the fair distribution of healthcare resources and equal treatment of patients regardless of social, economic, or other differences.

translating principles into practice; and (4) proven legal and professional accountability mechanisms. Moreover, AI may have a far more rapid and far-reaching impact on global human life than medical research does.

3.2. AI in a Wartime Context

AI – especially in a wartime context – may become a “Wunderwaffe” (miracle weapon), that ultimately reshapes existing balances and calculates the optimal course of war according to the ethics of hatred.²⁶ For this reason, the development of AI should be approached more in line with the regulation of nuclear weapons than with other forms of professional ethics. This, however, is difficult for the following reasons:

- a) In the case of the atomic bomb, regulation did not occur during its development but rather after its use, in parallel with the conclusion of the Second World War. The experiences were immediate and its immediate impact prompted equally immediate global regulation.²⁷ The use of the weapon could be restricted with relatively high effectiveness, while its development proceeded within controlled²⁸ frameworks, thereby postponing certain self-destruction (according to Günther Anders, if humanity possesses the means to destroy itself, it will eventually do so; the task is to ensure that this occurs as late as possible).
- b) AI is still in the developmental phase; its precise global impact is not yet perceptible and no unified regulatory framework exists. Instead, regulation remains fragmented, resembling that of professional ethics systems. At the same time, a system of oversight is also lacking, since the operation of AI is, by its very nature, uncontrollable.
- c) In a wartime context, AI may serve as an instrument of tactical or even strategic advantage;²⁹ however, it can also be applied well in everyday life. Unlike the “expensive,” tightly controlled atomic bomb, effective

²⁶ Lajos Prohászka, *A mai élet erkölcsé [The Morality of Modern Life]* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1944).

²⁷ On January 24, 1946, the United Nations General Assembly adopted its very first resolution, just a few months after the atomic bombings of Hiroshima and Nagasaki, setting as its objective the complete elimination of atomic weapons from national arsenals.

²⁸ Zolta Buda, “Atomfegyverek a nemzetközi jogban [Nuclear Weapons in International Law],” *Arsboni*, December 14, 2022, <https://arsboni.hu/atomfegyverek-a-nemzetkozi-jogban/>.

²⁹ AI support is part of the new economy of war, according to Nico Lange, Senior Fellow at the Munich Security Conference, said on Thursday at the FAZ AI conference in Frankfurt. “The consequence is that I can use inexpensive instruments to attack the opponent’s more expensive instruments.” Nina Müller, “Nico Lange: ‘KI ist Teil der neuen Ökonomie des Krieges’ [‘AI Is Part of the New Economy of War’],” *Frankfurter Allgemeine Zeitung (Pro Digitalwirtschaft)*, November 7, 2024,

AI is widely available at a low price and can be used to destroy expensive devices.

- d) Unlike the destructive atomic bomb (setting aside the civilian uses of nuclear energy), AI does not necessarily entail “negative omnipotence,”³⁰ namely, the capacity of humanity to destroy all conditions of human life. It may also offer the possibility of the most rational forms of regulation and even the realization of an “earthly paradise.”

3.3. Thinking Robots in Isaac Asimov’s Science Fiction Universe

In examining the fundamental principles that govern the operation of AI, one cannot overlook the work of Isaac Asimov, whose science fiction universe features thinking robots that show striking similarities to contemporary artificial intelligences. Their operation is determined by the Three Laws of Robotics, as follows:

1. A robot may not injure a human being or, through inaction, allow a human being to come to harm.
2. A robot must obey the orders given to it by human beings, except where such orders would conflict with the First Law.
3. A robot is obligated to protect its own existence, as long as this does not conflict with the provisions of the First or Second Law.³¹

This relatively simple and seemingly closed system of rules may, at first glance, appear suitable for guaranteeing the safe operation of AI as well; however, Isaac Asimov demonstrates the imperfections of this system in numerous works himself. It is, for example, reasonable to assume that preventing harm to human beings should be paramount, yet even the concepts contained in this seemingly simple rule are open to interpretation in several respects. Harm may be not only physical but also psychological, including injury to one’s self-esteem. In the short story *Liar!*, for instance, the mind-reading robot

<https://www.faz.net/pro/digitalwirtschaft/kuenstliche-intelligenz/ki-ist-teil-der-neuen-oekonomie-des-krieges-nico-lange-ueber-ki-im-war-room-110093333.html>.

³⁰ Günther Anders, “Tézisek az atomkorról [Theses on the Atomic Age],” in Zoltán Kalmár, ed., *Deutsche Geschichtsphilosophie in der kurzen 20. Jahrhundert: Német történetfilozófia a rövid 20. században. Ausgewählte Abhandlungen [German Philosophy of History in the Short Twentieth Century: Selected Essays]* (Veszprém: University of Veszprém, 1996), 541–542; Nándor Birher, “A túlélés háborújától az apokalipszisig: a normák feloldása a narratívákban [From the War of Survival to the Apocalypse: The Dissolution of Norms in Narratives],” *Humán Innovációs Szemle* 14, no. 1 (2023): 29–38, <https://doi.org/10.61177/HISZ.2023.14.1.2>.

³¹ Isaac Asimov, “Runaround,” *Astounding Science-Fiction* 29, no. 1 (1942): 94–103.

refuses under any circumstances to reveal the mathematical principles underlying its construction to the experts questioning it, because although they wish to know the answer, their self-esteem would be harmed if they did not arrive at it themselves.³² Nor is it straightforward to interpret the prohibition against inaction that precedes harm, which could prompt a sufficiently advanced AI, equipped with appropriate means, either to undertake actions that threaten human freedom or, conversely, to compel its own destruction. It is for this reason that, in the short story “... That Thou Art Mindful of Him”, the artificial intelligences designed to ensure human well-being ultimately deactivate themselves, since, in their judgment, their continued operation would have constituted a crutch for humanity that would, in the long term, have harmed human beings.³³ Even the concept of a human being is not unambiguous, as being human cannot be reduced merely to external appearance or biological status.³⁴ Overall, it may be concluded that Asimov’s laws of robotics are insufficient to ensure the safe and ethical operation of AI. At the same time, however, they may serve as a point of departure for a principle governing the creating human being, namely that “an AI system must augment human intellect and preserve the integrity of human agency; its function and reasoning must remain transparent and ultimately subordinate to human values and oversight.”³⁵

4. THE PRACTICE OF REGULATION AND ETHICAL FRAMEWORKS

4.1. The European Union’s AI Regulation

In the European Union, efforts to regulate AI aim to ensure that the new technology operates in a safe, ethical, and transparent manner and that it supports the rights of citizens. One of the EU’s principal instruments for achieving these goals is the so-called AI Act (*Artificial Intelligence Act*), the development of which began in 2021 and which was adopted in 2024.³⁶ The legislation proposes four risk-based regulatory categories:

³² Isaac Asimov, “Liar!,” *Astounding Science-Fiction* 27, no. 3 (1941): 43–55.

³³ Isaac Asimov, “—That Thou Art Mindful of Him,” *The Magazine of Fantasy and Science Fiction* 46, no. 5 (1974): 4–24.

³⁴ Isaac Asimov, “—That Thou Art Mindful of Him,” 4–24; Isaac Asimov, “The Bicentennial Man,” in Judy-Lynn del Rey, ed., *Stellar Science-Fiction Stories 2* (New York: Ballantine Books, 1976), 85–129.

³⁵ Aras Bozkurt, “The Three Laws of Artificial Intelligence: Re-Evaluating Human-AI Agency and Interaction in a Time of the Generative and Agentic AI Ren[ai]ssance,” *Open Praxis* 17, no. 3 (2025): 421–428, <https://doi.org/10.55982/openpraxis.17.3.794>.

³⁶ *AI Act*.

- a) AI systems posing an unacceptable risk. These include AI systems that may violate fundamental rights or human dignity. Examples include systems designed for cognitive manipulation or *social scoring*. This law would ban such systems within the EU.
- b) High-risk AI systems. These are subject to strict oversight, particularly in cases where they may pose risk to human life, health, or fundamental rights. Examples include facial recognition systems, AI used in the operation of critical infrastructure, and systems used in education and employment.
- c) Limited-risk AI systems. These are subject to minimal requirements, such as transparency and informing users. They include AI applications that have a more limited impact on users but must still comply with certain rules (e.g., users must be informed when interacting with a chatbot that they are communicating with an AI system).
- d) Minimal-risk AI systems. These include most general AI-based services, such as spam filters or basic machine translators. Their use is not subject to specific regulation, as they pose relatively a low risk to users.

The regulation refers to the concept of ethics in several instances and mentions religion in three places as well.³⁷ Recital (16), on biometric categorization, discusses religion and tattoos within the same provision, as follows:

“The notion of ‘biometric categorisation’ referred to in this Regulation should be defined as assigning natural persons to specific categories on the basis of their biometric data. Such specific categories can relate to aspects such as sex, age, hair colour, eye colour, tattoos, behavioural or personality traits, language, religion, membership of a national minority, sexual or political orientation.”

³⁷ AI Act, recitals 29–30.

(29) In addition, AI systems may also exploit the vulnerabilities of a person or a specific group of persons due to their age, disability within the meaning of Directive (EU) 2019/882, or a particular social or economic situation that is likely to make them more vulnerable to exploitation, such as persons living in extreme poverty or members of ethnic or religious minorities.

(30) Biometric categorisation systems based on natural persons’ biometric data—such as an individual’s face or fingerprint—that aim to deduce or infer political opinions, trade union membership, religious or philosophical beliefs, racial or ethnic origin, sex life, or sexual orientation should be prohibited.

Incidentally, the collection of data connected to religion falls within the prohibited category.³⁸

Let us examine the provisions relating to ethics in detail:

- (7) ¹In order to ensure a consistent and high level protection of public interests as regards health, safety and fundamental rights, common rules for high-risk AI systems should be established. Those rules should be consistent with the Charter, non-discriminatory and in line with the Union's international trade commitments. ²They should also take into account the European Declaration on Digital Rights and Principles for the Digital Decade and the Ethics guidelines for trustworthy AI of the High-Level Expert Group on Artificial Intelligence (AI HLEG).
- (8) [The EU must become] a global leader in the development of secure, trustworthy and ethical AI as stated by the European Council, and it ensures the protection of ethical principles, as specifically requested by the European Parliament.
- (27) While the risk-based approach is the basis for a proportionate and effective set of binding rules, it is important to recall the 2019 Ethics guidelines for trustworthy AI developed by the independent AI HLEG appointed by the Commission. ²In those guidelines, the AI HLEG developed seven non-binding ethical principles for AI which are intended to help ensure that AI is trustworthy and ethically sound. ³The seven principles include human agency and oversight; technical robustness and safety; privacy and data governance; transparency; diversity, non-discrimination and fairness; societal and environmental well-being and accountability. ⁴Without prejudice to the legally binding requirements of this Regulation and any other applicable Union law, those guidelines contribute to the design of coherent, trustworthy and human-centric AI, in line with the Charter and with the values on which the Union is founded. ⁵According to the guidelines of the AI HLEG, human agency and oversight means that AI systems are developed and used as a tool that serves people, respects human dignity and personal autonomy, and that is functioning in a way that can be appropriately controlled and overseen by humans. ⁶Technical robustness and safety means that

³⁸ *AI Act*, art. 5(1)(g).

The following AI practices shall be prohibited: [...] (g) the placing on the market, the putting into service for this specific purpose, or the use of biometric categorisation systems that categorize natural persons individually on the basis of their biometric data in order to deduce or infer their race, political opinions, trade union membership, religious or philosophical beliefs, sex life, or sexual orientation; this prohibition does not extend to the lawful labelling or filtering of lawfully acquired biometric datasets, such as images, based on biometric data, or to the categorisation of biometric data in the area of law enforcement.

AI systems are developed and used in a way that allows robustness in the case of problems and resilience against attempts to alter the use or performance of the AI system so as to allow unlawful use by third parties, and minimize unintended harm. ⁷Privacy and data governance means that AI systems are developed and used in accordance with privacy and data protection rules, while processing data that meets high standards in terms of quality and integrity. ⁸Transparency means that AI systems are developed and used in a way that allows appropriate traceability and explainability, while making humans aware that they communicate or interact with an AI system, as well as duly informing deployers of the capabilities and limitations of that AI system and affected persons about their rights. ⁹Diversity, non-discrimination and fairness means that AI systems are developed and used in a way that includes diverse actors and promotes equal access, gender equality and cultural diversity, while avoiding discriminatory impacts and unfair biases that are prohibited by Union or national law. ¹⁰Social and environmental well-being means that AI systems are developed and used in a sustainable and environmentally friendly manner as well as in a way to benefit all human beings, while monitoring and assessing the long-term impacts on the individual, society and democracy. ¹¹The application of those principles should be translated, when possible, in the design and use of AI models. ¹²They should in any case serve as a basis for the drafting of codes of conduct under this Regulation. ¹³All stakeholders, including industry, academia, civil society and standardisation organisations, are encouraged to take into account, as appropriate, the ethical principles for the development of voluntary best practices and standards.³⁹

It should be noted here that the ethical guidelines were formulated prior to the widespread adoption of generative language models; moreover, the strongly reductionist approach according to which ethical rules should be derived from human rights is, in our view, highly debatable.

“The first chapter sets out the ethical principles and the values connected to them on the basis of a fundamental rights-based approach, which must be respected in the development, deployment, and use of AI systems.”⁴⁰ In reality, the situation is the reverse: human rights may be formed from ethical

³⁹ *AI Act*.

⁴⁰ European Commission High-Level Expert Group on Artificial Intelligence, *Ethics Guidelines for Trustworthy AI* (Brussels: European Commission, 2019), 2, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/ethics-guidelines-trustworthy-ai>.

convictions. At the same time, a substantial body of literature exists on AI and democratic values.⁴¹

The regulation proceeds to detail specific requirements which can at most be only partially realized; setting such goals is therefore highly idealistic. For example, in the case of a system that cannot be fully made subject to oversight, it is difficult to maintain that it should possess “human oversight,” or that “AI systems can never replace ultimate human responsibility and accountability,” or that they must ensure “transparency and explainability” and enable “auditability and traceability.” The legislation nevertheless makes these principles generally applicable as follows. On this basis, it might be more practical to formulate principles such as: do not connect AI to critical infrastructure; ensure that a human remains responsible for any decision affecting individuals or communities; do not use AI if it is more capable than you are (and if you cannot reliably verify its outputs).

4.2. Ethical Codes in the West

A rather particular situation arises from the fact that, while AI is claimed to be capable of thoroughly rewriting the existing practice of legal regulation, the normative framework of ethics is the constraint habitually applied to it. At the same time, the current forms of ethical regulation do not fully capture the potential inherent in ethics-based regulation; they tend to promote only a limited selection of a handful of concepts taken from virtue ethics and do not reach the deeper level of regulation, namely the question of why one ought to act ethically at all.

Numerous ethical codes have been developed to govern AI in the Western world. A 2019 study⁴² examines the key concepts and their distribution in 84 of the most significant AI ethics codes. It is evident that no such documents have yet been produced by the “Global South.”

How and where artificial intelligence technologies should be regulated is also an open question. This is reflected in the growing intensity of international dialogue on AI. For example, the United Nations General Assembly has recently adopted a landmark resolution on promoting “safe, secure, and trustworthy” AI systems, and the Security Council has also discussed the

⁴¹ See Center for AI and Digital Policy, *Artificial Intelligence and Democratic Values* (2023), <https://www.caidp.org/reports/aidv-2023/>.

⁴² See Anna Jobin, Marcello Ienca, and Effy Vayena, “Artificial Intelligence: The Global Landscape of Ethics Guidelines,” preprint, Health Ethics and Policy Lab (Zurich, 2019), <https://arxiv.org/pdf/1906.11668>.

regulation of generative AI. Likewise, the International Telecommunication Union's AI for Good summits have sought to align the use of AI with the United Nations Sustainable Development Goals since 2017. Other initiatives aim to establish ethical principles, such as the G20's call for "human-centered AI" and the OECD's call for "innovative and trustworthy AI" that respects human rights and democratic values.

A 2020 analysis presents more detailed ethical categories, but even here the approach is still fundamentally a form of virtue ethics derived from human rights.⁴³

The ethics of artificial intelligence cannot remain at the level of codes of ethics and general principles.⁴⁴ It must encompass both deontological, action-restricting and teleological ethics grounded in a universal perspective and goal-oriented ethics.

Moreover, it should not simply proceed from human rights, but from the human being itself—from personal and responsible human freedom. Furthermore, AI ethics should not aim to oblige moral agents to adhere to normative principles, but rather to enable them to make responsible decisions in complex situations.⁴⁵ All this is naturally only one element of a complex regulatory system;⁴⁶ in other words, morality must operate in conjunction with other normative frameworks.⁴⁷

4.3. Ethics Codes and the Holy See

The ongoing data collection connected to the ethical regulation of artificial intelligence represents significant progress and a large number of articles and summary websites have emerged on the topic. Among these, the site *aiethicist.org*⁴⁸ is worth mentioning. Unfortunately, this site does not address regulatory approaches in the "Global South." Before briefly addressing that issue, however, two initiatives associated with the Catholic Church should be

⁴³ Hagendorff, 99–120, table 1.

⁴⁴ Erich Prem, "From Ethical AI Frameworks to Tools: A Review of Approaches," *AI Ethics* 3 (2023): 699–716, <https://doi.org/10.1007/s43681-023-00258-9>.

⁴⁵ Nándor Birher, Gábor Veress, and János Abonyi, "A szellemi tudomány és a természettudomány viszonya a kutatásban – Kutatáserkölc[s] [The Relationship between the Humanities and the Natural Sciences in Research — Research Ethics]," *Magyar Bioetikai Szemle* 21, no. 4 (2015): 137–147.

⁴⁶ See *AIethicist.org*, "AI Principles," <https://www.aiethicist.org/ai-principles>.

⁴⁷ Anna Jobin, Marcello Ienca, and Effy Vayena, "The Global Landscape of AI Ethics Guidelines," *Nature Machine Intelligence* 1 (2019): 389–399, <https://doi.org/10.1038/s42256-019-0088-2>.

⁴⁸ See *AIethicist.org*, "AIethicist.org," <https://www.aiethicist.org/>.

mentioned. One is *Domus Communis*,⁴⁹ which brings together leading experts and, in its name, alludes to the conceptual language of Pope Francis's encyclical *Laudato si'*,⁵⁰ whose subtitle refers to the “common home.”

Another document,⁵¹ in which the Holy See and economic actors adopt a broadly optimistic approach to artificial intelligence, features an even more detailed account. They state that AI will change human life in significant ways, offering both opportunities and challenges. AI has the potential to improve social coexistence and individual well-being; however, its use may also call views of human nature and reality into question and may influence intellectual and social habits. New technologies should therefore be developed in a way that respects human dignity and the natural environment, with particular attention to the needs of the most vulnerable.

According to the AI Ethics call, the development of an AI ethical framework requires the following principles, used widely in the Western world:

1. Transparency: the functioning of AI systems must be understandable.
2. Inclusion: AI must not discriminate and must take all individuals into account.
3. Responsibility: there must always be a person responsible for actions carried out by the system.
4. Impartiality: AI must not make biased decisions.
5. Reliability: AI systems must operate reliably.
6. Security and data protection: AI must ensure the protection of user data and privacy.

Their aim is to establish a framework for regulating and guiding the humane and sustainable use of digital technology through the shared language of the principles of AI ethics. Education and the preparation of future generations, together with ethical and legal responsibility, ensure that AI serves the good of humanity and the protection of the environment. It is worth noting that the term “religion” does not appear in the text.

It is important to note, however, that in another declaration—issued on the occasion of the G7 Hiroshima Summit—the members expressed their commitment to peace while also taking into account the application of AI.⁵²

⁴⁹ See *Domus Communis Foundation*, “Domus Communis,” <https://www.domuscommunis.world/>.

⁵⁰ Pope Francis, *Laudato si': On Care for Our Common Home*, encyclical letter, May 24, 2015, *Acta Apostolicae Sedis* 107, no. 9 (2015): 847–945, https://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html.

⁵¹ See Rome Call for AI Ethics, “RenAIssance,” <https://www.romecall.org/>.

⁵² See Rome Call for AI Ethics, “AI Ethics for Peace – Hiroshima, July 10th, 2024,” *RenAIssance*, July 12, 2024, <https://www.romecall.org/ai-ethics-for-peace-hiroshima-july-10th-2024/>; AIethicist.org, “AI Principles,” <https://www.aiethicist.org/ai-principles>.

Commenting on a declaration bringing together eleven religions, the Pope stated on X: “Recognizing the contribution of the cultural riches of peoples and religions in the regulation of artificial intelligence is key to the success of your commitment to the wise management of technological innovation.”⁵³ This statement likewise draws attention to the need to take the complexity of regulation into account.⁵⁴

Pope Francis’s most recent encyclical, *Dilexit nos*,⁵⁵ published in October 2024, highlights the Holy See’s view that in the age of AI, only poetry and love—that is, the heart—can save humanity. The practical implications of this are summarized in the doctrinal note *Antiqua et nova*, which systematizes the current anthropological and theological facts concerning artificial intelligence.⁵⁶

The Holy See’s doctrine on the human person and community takes on a clearer shape in this document and increasingly emphasizes that the regulation of AI depends primarily on the structure of human relationships (for example on the existence of professional networks) as well as on the development of an appropriate understanding of the human person. The note *Antiqua et nova*

Given that the rapid development and spread of generative artificial intelligence has been an important issue for the international community as a whole, the Hiroshima AI Process was launched in May 2023 at the instruction of leaders at the G7 Hiroshima Summit, with the aim of discussing the opportunities and risks of the technology. Eleven world religions, sixty signatories, and thirteen countries participated in the programme, thereby creating one of the most significant interfaith consultations.

Following ongoing discussions—including the interim ministerial meeting in September and a high-level multi-stakeholder meeting held within the framework of the Kyoto IGF 2023 in October—the G7 digital and technology ministers successfully agreed at their December 2023 meeting on a comprehensive policy framework for the Hiroshima AI Process. This constitutes the first international framework which contains guiding principles and a code of conduct aimed at promoting safe, secure, and trustworthy advanced AI systems, and it was endorsed by the G7 leaders later that same month.

The Hiroshima AI Process is expected to receive broader support from a wide range of actors, including governments beyond the G7—among them developing and emerging economies—as well as the private sector, academia, and civil society. It aims to foster the inclusive global governance of artificial intelligence in the service of the global common good, thereby enabling people worldwide to participate in the benefits of safe, secure, and trustworthy AI.

⁵³ Eleven World Religions, sixteen new signatories, thirteen nations in attendance, more than 150 participants: these are some of the numbers of AI Ethics for Peace, the historic multi-religious event held in Hiroshima, Japan, on July 9th and 10th. The event was greeted by Pope Francis with a dedicated tweet and a message, which read, “Recognizing the contribution of the cultural riches of peoples and religions in the regulation of artificial intelligence is key to the success of your commitment to the wise management of technological innovation.”

⁵⁴ Nándor Birher and Árpád Olivér Homicskó, eds., *Szabályozáskomplexitás [Regulatory Complexity]* (Budapest: Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary Faculty of Law, 2021), <https://ajk.kre.hu/images/doc2021/pr/szabalyozaskomplexitas.pdf>.

⁵⁵ *Dilexit nos*.

⁵⁶ *Antiqua et nova*.

examines in detail the differences between human beings and machines. More recently, Pope Leo XIV has drawn attention to the educational responsibilities associated with artificial intelligence: “Education brings people together into lively communities and organizes ideas into constellations of meaning.”

This constellation entails specific tasks. The first is to understand the person, recognising that the spiritual dimension of the human being must be cultivated as well, not only the technical, social, and moral ones. The second is to place digital education under proper oversight. Communication is essential, but life must not be dictated by algorithms. Control must be asserted over technologies; they must not be allowed to use human beings.

Artificial intelligence is also a great novelty — one of the *rerum novarum*, or “new things,” of our time. However, it is not enough to be “intelligent” in virtual reality; we must also treat one another humanely, nurturing emotional, spiritual, social and ecological intelligence. Therefore, I say to you: learn to *humanize the digital*, building it as a space of fraternity and creativity — not a cage where you lock yourselves in, not an addiction or an escape.

The third task is peace. Only the peace that lives in the heart can serve as the foundation for global peace. The generations of the future need to be taught not violence but peace.

“With an education for peace that is disarmed and disarming.”⁵⁷

4.4. BRICS⁵⁸

The ethical code on AI adopted by the BRICS countries (Brazil, Russia, India, China, South Africa, Egypt, Ethiopia, Iran, the United Arab Emirates, and Indonesia) aims to establish common principles for the ethical development and use of AI technologies. Its main objectives include promoting transparency, accountability, data protection, and non-discrimination in AI systems. It also emphasizes that AI development must follow the principles

⁵⁷ Pope Leo XIV, “Address at the Meeting with Students on the Occasion of the Jubilee of the World of Education,” Aula Paolo VI, Vatican City, October 30, 2025, <https://www.vatican.va/content/leo-xiv/it/speeches/2025/october/documents/20251030-giubileo-studenti.html>.

⁵⁸ Damian Cyman, Elizaveta Gromova, and Edvardas Juchnevicius, “Regulation of Artificial Intelligence in BRICS and the European Union,” *BRICS Law Journal* 8, no. 1 (2021): 86–115, <https://doi.org/10.21684/2412-2343-2021-8-1-86-115>; Hagendorff, “The Ethics of AI Ethics”; *AI Ethics Code*, https://ethics.a-ai.ru/assets/ethics_files/2023/05/12/AI_ETHICS_CODE_10_01_1.pdf.

of human dignity, social justice, and sustainable development, thereby ensuring that this technology serves the good of society. Vladimir Putin specifically encouraged member states to adhere to the common ethical code in a speech.⁵⁹ It is also noteworthy that the ethical code itself is difficult (or impossible) to access from reliable sources.

The Ministers emphasized that Artificial Intelligence (AI) is instrumental for promoting socioeconomic development and inclusive growth in all societies and, for this purpose, it is important to ensure that AI is designed, developed, and used in a responsible, safe, secure, and ethical manner. They agreed that the global governance of AI must mitigate potential risks and address the needs of all countries, especially those of the Global South. It must operate under national regulatory frameworks and the UN Charter, respect sovereignty as well as be representative, development-oriented, accessible, inclusive, dynamic, responsive, grounded in personal data protection, the rights and interests of humanity, safety, transparency, sustainability, and conducive to overcoming the growing digital and data divides, within and between countries. In this context, the Ministers called for strengthening AI international governance through the United Nations system as a fully inclusive and representative international framework and encouraged policy exchanges and dialogues on AI, with a view to spur innovation and promote economic growth.

The Ministers looked forward to BRICS cooperation to help developing countries strengthen AI capacity building. They reiterated the UN General Assembly Resolution A/RES/78/311 – Enhancing International Cooperation on Capacity-building of Artificial Intelligence. The Ministers also stressed the importance of promoting open-source development and international scientific and technological cooperation as key enablers to building capacities in AI research, development, innovation, data protection, data sovereignty and deployment.⁶⁰

The document highlights the principles such as impartiality and fairness that are aimed at ensuring that AI does not contribute to the growth of social inequalities. It also promotes global cooperation, particularly in the areas of

⁵⁹ Anikó Donján, “Vlagyimir Putyin szerint eljött a tettek ideje [According to Vladimir Putin, the Time for Action Has Come],” Index.hu, October 23, 2024, <https://index.hu/kulfold/2024/10/23/vlagyimir-putyin-beszede-brics-csucstalalkozo/>.

⁶⁰ BRICS, “Chair’s Statement of the Meeting of Ministers of Foreign Affairs/International Relations of BRICS Member Countries,” Rio de Janeiro, Brazil, April 29, 2025, https://brics.br/en/documents/presidency-documents/2025-04-29_brics-mfa-chairs-statement.pdf.

data protection and the transparency of AI-based systems, thereby facilitating the development of common standards and the mitigation of risks.

In summary, it is worth comparing the differences and similarities between Western approaches and those of the BRICS systems.⁶¹

	The West	BRICS
Foundational principles and theories about ethics	Western countries, particularly Europe and North America, often base their AI ethics on well-established ethical theories such as deontology and utilitarianism. Deontology emphasizes adherence to rules and duties, while utilitarianism focuses on consequences and the greatest good for the greatest number. These frameworks guide the ethical evaluation of AI systems, ensuring that they are aligned with human rights and democratic values.	BRICS countries tend to demonstrate a more pragmatic approach in their AI ethics, often prioritising economic growth and technological development over formal ethical frameworks. China's rapid progress in the field of AI, for example, has been driven by pragmatic policies focused on innovation and economic advantages, even if the level of technological sophistication may at times lag behind that of the West.
Regulation and governance	Western nations have been proactive in developing regulatory and governance structures for AI. The European Union, for example, has introduced the General Data Protection Regulation (GDPR) and the AI Act, both aimed at ensuring the safety of AI systems and the protection of fundamental rights. These regulatory frameworks emphasize transparency, accountability, and fairness in the application of AI.	In BRICS countries, regulatory frameworks are often less strict than in the West and place greater emphasis on fostering innovation and economic development. At the same time, recognition of the need for ethical guidelines is growing, as reflected in India's National AI Strategy, which emphasizes the use of AI for the public good and inclusion.

⁶¹ Soraj Hongladarom, "The Case for Uniting the East and West to Build Ethical AI," Quartz, July 21, 2022, <https://qz.com/1620028/we-need-to-unite-eastern-and-western-philosophies-to-build-ethical-ai/>; Tyler Wells Lynch, "What Is the Difference Between AI Ethics, Responsible AI, and Trustworthy AI? We Ask Our Responsible AI Leads," Institute for Experiential AI Northeastern University, December 15, 2022, <https://ai.northeastern.edu/news/what-is-the-difference-between-ai-ethics-responsible-ai-and-trustworthy-ai-we-ask-our-responsible-ai-leads/>; Jialu Shan, "Three Lessons the West Can Learn from China's Economic Approach to AI," The Conversation, October 29, 2024, <https://doi.org/10.64628/AB.qvp37qtaq>; Pascale Fung and Hubert Etienne, "Confucius, Cyberpunk and Mr. Science: Comparing AI Ethics Principles between China and the EU," AI and Ethics 3 (2023): 505–511, <https://doi.org/10.1007/s43681-022-00180-6>.

Cultural effects	Western societies often value individual rights and freedoms highly, which is reflected in their approach to AI ethics as well. This cultural influence is evident in the emphasis on user trust and the integration of ethical considerations into AI systems. At the same time, there is criticism that the focus on “trust-worthy AI” may shift the burden of ethical responsibility onto users rather than developers.	In BRICS countries, cultural influences often emphasize collectivism and social harmony, which shapes their approach to AI ethics. For example, China’s emphasis on social stability and state oversight is reflected in its AI policies, which place national interests and the public good over individual rights.
Ethical considerations in developing and using AI	Western countries focus on individual rights, often prioritizing individual rights and freedoms when considering the ethics of AI. This is reflected in the emphasis on privacy, data protection, and user consent. Ethical frameworks in the West are designed to ensure that AI systems do not infringe upon individual rights and are applied in a fair and just manner.	BRICS countries’ focus on economic growth and the common good. In contrast, BRICS countries often focus on leveraging AI for economic growth and the public good. This includes applying AI to social challenges such as healthcare, education, and infrastructure development. Ethical considerations in these countries tend to emphasize the societal benefits of AI rather than individual rights.

CONCLUSIONS

A comparison of the principal regulatory documents shows that the differences between the AI ethics of Western states and BRICS countries are shaped by their respective cultural, economic, and regulatory environments. While Western countries emphasize individual rights, transparency, and accountability, BRICS countries adopt a pragmatic approach, prioritizing economic growth and the common good. As AI continues to develop, these differences may have an effect on global standards and ethical practices in this area.

The principal task of a Catholic regulation of AI⁶² would be to mediate between these differing worldviews and approaches, defining the limits whose transgression leads to death according to both reason and divine

⁶² *Antiqua et Nova.*

law.⁶³ Pope Francis's encyclical *Dilexit nos*⁶⁴ offers excellent guidance with its focus on the center of humanity, the heart.⁶⁵ Indeed, artificial intelligence, the machine, can no longer be regulated through reason alone; there will be a much greater need for the heart. It is not sufficient to be a great scholar, for one may be such “without spirit”;⁶⁶ rather, we must become truly human in order to be capable of guiding what we have created through our intellect. The regulation of AI is not merely a technological challenge, but rather an anthropological and spiritual matter: humanity must first understand itself in order to be able to responsibly shape the intelligent systems formed in its own image. Modern law, ethical codes, and international norms will be effective only if they incorporate the dimension of the human heart—conscience, community, love, and responsibility.

BIBLIOGRAPHY

AI Ethics Code. https://ethics.a-ai.ru/assets/ethics_files/2023/05/12/AI_ETHICS_CODE_10_01_1.pdf.

“AI Ethics for Peace – Hiroshima, July 10th, 2024.” *RenAIssance*, July 12, 2024. <https://www.romecall.org/ai-ethics-for-peace-hiroshima-july-10th-2024/>.

Anders, Günther. “Tézisek az atomkorról [Theses on the Atomic Age].” In Kalmár, Zoltán, ed. *Deutsche Geschichtsphilosophie in der kurzen 20. Jahrhundert: Német*

⁶³ *Dilexit nos*, 22. “For this reason, when we witness the outbreak of new wars, with the complicity, tolerance or indifference of other countries, or petty power struggles over partisan interests, we may be tempted to conclude that our world is losing its heart.”

⁶⁴ *Dilexit nos*, 21.: “This profound core, present in every man and woman, is not that of the soul, but of the entire person in his or her unique psychosomatic identity. Everything finds its unity in the heart, which can be the dwelling-place of love in all its spiritual, psychic and even physical dimensions. In a word, if love reigns in our heart, we become, in a complete and luminous way, the persons we are meant to be, for every human being is created above all else for love. In the deepest fibre of our being, we were made to love and to be loved.”

⁶⁵ *Dilexit nos*, 20.: “In this age of artificial intelligence, we cannot forget that poetry and love are necessary to save our humanity. No algorithm will ever be able to capture, for example, the nostalgia that all of us feel, whatever our age, and wherever we live, when we recall how we first used a fork to seal the edges of the pies that we helped our mothers or grandmothers to make at home. It was a moment of culinary apprenticeship, somewhere between child-play and adulthood, when we first felt responsible for working and helping one another. ‘[...] All these little things, ordinary in themselves yet extraordinary for us, can never be captured by algorithms. The fork, the joke, the window, the ball, the shoebox, the book, the bird, the flower: all of these live on as precious memories “kept” deep in our heart.”

⁶⁶ Friedrich Nietzsche, *Twilight of the Idols, or How to Philosophize with a Hammer*, trans. R. J. Hollingdale (London: Penguin Books, 1977), 56–57.

- történetfilozófia a rövid 20. században. *Ausgewählte Abhandlungen*, 541–542. Veszprém: Veszprémi Egyetem, 1996.
- Apply AI Alliance. “About.” European Commission. <https://futurium.ec.europa.eu/en/european-ai-alliance/pages/about>.
- Artificial Intelligence and Democratic Values. Center for AI and Digital Policy, 2023. <https://www.caidp.org/reports/aidv-2023/>.
- Asimov, Isaac. “Liar!” *Astounding Science-Fiction* 27, no. 3 (1941): 43–55.
- . “Runaround.” *Astounding Science-Fiction* 29, no. 1 (1942): 94–103.
- . “—That Thou Art Mindful of Him.” *The Magazine of Fantasy and Science Fiction* 46, no. 5 (1974): 4–24.
- . “The Bicentennial Man.” In del Rey, Judy-Lynn, ed. *Stellar Science-Fiction Stories* 2, 85–129. New York: Ballantine Books, 1976.
- Bibó, István. “Jogszerű közigazgatás, eredményes közigazgatás, erős végrehajtó hatalom [Lawful Administration, Effective Administration, Strong Executive Power].” In *Az államhatalmak elválasztása*, 285–305. Budapest: Argumentum, 2011.
- Birher, Nándor, Tamás Bicskei, and Viktória Kovács. “Szabályozáskomplexitás [Regulatory Complexity].” *Glossa Iuridica* 7, nos. 1–2 (2020): 285–313.
- Birher, Nándor, and Árpád Olivér Homicskó, eds. *Szabályozáskomplexitás [Regulatory Complexity]*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2021. <https://ajk.kre.hu/images/doc2021/pr/szabalyozaskomplexitas.pdf>.
- Birher, Nándor. “A túlélés háborújától az apokalipszisig: a normák feloldása a narratívákban [From the War of Survival to the Apocalypse].” *Humán Innovációs Szemle* 14, no. 1 (2023): 29–38. <https://doi.org/10.61177/HISZ.2023.14.1.2>.
- Bozkurt, Aras. “The Three Laws of Artificial Intelligence.” *Open Praxis* 17, no. 3 (2025): 421–428. <https://doi.org/10.55982/openpraxis.17.3.794>.
- BRICS. “Chair’s Statement of the Meeting of Ministers of Foreign Affairs/ International Relations of BRICS Member Countries.” Rio de Janeiro, April 29, 2025. https://brics.br/en/documents/presidency-documents/2025-04-29_brics-mfa-chairs-statement.pdf.
- Buda, Zoltán. “Atomfegyverek a nemzetközi jogban [Nuclear Weapons in International Law].” *Arsboni*, December 14, 2022. <https://arsboni.hu/atomfegyverek-a-nemzetkozi-jogban/>.
- Cyman, Damian, Elizaveta Gromova, and Edvardas Juchnevicius. “Regulation of Artificial Intelligence in BRICS and the European Union.” *BRICS Law Journal* 8, no. 1 (2021): 86–115. <https://doi.org/10.21684/2412-2343-2021-8-1-86-115>.
- Czakó, Kálmán. “A preventor oktatói identitás [The Teaching Identity of the Preventor].” *Humán Innovációs Szemle* 13, no. 1 (2022): 49–54.
- Dicasterium pro Doctrina Fidei and Dicasterium de Cultura et Educatione. *Nota Antiqua et Nova. Acta Apostolicae Sedis* 117, no. 2 (2025): 159–210.

- Donján, Anikó. "Vlagyimir Putyin szerint eljött a tettek ideje [According to Vladimir Putin, the Time for Action Has Come]." *Index*, October 23, 2024. <https://index.hu/kulfold/2024/10/23/vlagyimir-putyin-beszede-brics-csucstalalkozo/>.
- Engelmann, Neele, et al. "Apply the Laws, if They Are Good." *Cognitive Science* 48, no. 10 (2024): e70001. <https://doi.org/10.1111/cogs.70001>.
- Fung, Pascale, and Hubert Etienne. "Confucius, Cyberpunk and Mr. Science." *AI and Ethics* 3 (2023): 505–511. <https://doi.org/10.1007/s43681-022-00180-6>.
- Goodfellow, Ian, Yoshua Bengio, and Aaron Courville. *Deep Learning*. Cambridge, MA: MIT Press, 2016.
- Hagendorff, Thilo. "The Ethics of AI Ethics." *Minds and Machines* 30 (2020): 99–120. <https://doi.org/10.1007/s11023-020-09517-8>.
- Hongladarom, Soraj. "The Case for Uniting the East and West to Build Ethical AI." *Quartz*, July 21, 2022. <https://qz.com/1620028/we-need-to-unite-eastern-and-western-philosophies-to-build-ethical-ai>.
- Jobin, Anna, Marcello Ienca, and Effy Vayena. "Artificial Intelligence: The Global Landscape of Ethics Guidelines." Preprint, Zurich: Health Ethics and Policy Lab, 2019. <https://arxiv.org/pdf/1906.11668>.
- Lynch, Tyler Wells. "What Is the Difference Between AI Ethics, Responsible AI, and Trustworthy AI?" Northeastern University, December 15, 2022. <https://ai.northeastern.edu/news/what-is-the-difference-between-ai-ethics-responsible-ai-and-trustworthy-ai-we-ask-our-responsible-ai-leads>.
- Maritain, Jacques. *An Introduction to Philosophy*. London: Sheed & Ward, 1931.
- Mittelstadt, Brent. "Principles Alone Cannot Guarantee Ethical AI." *Nature Machine Intelligence* 1 (2019): 501–507. <https://doi.org/10.1038/s42256-019-0114-4>.
- Montesquieu. *The Spirit of the Laws*.
- Nietzsche, Friedrich. *Twilight of the Idols*.
- NITI Aayog. *National Strategy for Artificial Intelligence*. Government of India, 2018.
- Prohászka, Lajos. *A mai élet erkölce [The Morality of Modern Life]*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1944.
- Schopenhauer, Arthur. *The World as Will and Representation*.
- Shan, Jialu. "Three Lessons the West Can Learn from China's Economic Approach to AI." *The Conversation*, October 29, 2024. <https://doi.org/10.64628/AB.qvp37qtaq>.
- United Nations. *Who Cares Wins*. 2004. https://www.unglobalcompact.org/docs/issues_doc/Financial_markets/who_cares_who_wins.pdf.
- Wittgenstein, Ludwig. *Tractatus Logico-Philosophicus*.
- Xu, Biao, and Guanci Yang. "Interpretability Research of Deep Learning." *Information Fusion* 115 (2025): 102721. <https://doi.org/10.1016/j.inffus.2024.102721>.
- Zódi, Zsolt. "Az Európai Bizottság Mesterséges Intelligencia Kódexének tervezete." *Gazdaság és Jog* 29, no. 5 (2021): 1–3.

Legal sources

European Union

Regulation (EU) 2016/679... *Official Journal of the European Union* L 119 (May 4, 2016).

Regulation (EU) 2024/1689... *Official Journal of the European Union* L (July 12, 2024).

United States

Biden, Joseph. Executive Order 14110... *Federal Register* 88 (2023).

Trump, Donald. Executive Order 14179... *Federal Register* 90 (2025).

A gondoskodáspolitikai képzetek megjelenése a magyar felsőoktatásban

HAJDU GÁBOR – TÓTH TIBOR

A GONDOSKODÁS FOGALMA A HAZAI SZAKNYELVBEN

A „gondoskodáspolitikai” kifejezés a magyar szaknyelvben 2023–2025 között vált szélesebben használt szakkifejezéssé. Első megjelenése Fülöp Attila államtitkárnak a *Gondoskodás* című folyóiratban megjelent 2021-es írásához köthető.¹ Ettől kezdődően került a fogalom részletesen, tudományos igényességgel kidolgozásra.

„A gondoskodáspolitikai alkalmazott társadalomtudományos szemlélet és gyakorlat. Olyan központi aktivitás, amely a problémák társadalmi gyökereinek a feltárásától a stratégiaalkotó és tervező munkán keresztül, a rendszer és intézményalkotásig terjeszti kompetenciáit. A segítség elméletének és gyakorlatának dinamikus adaptív és produktív változata. A társadalmi kihívásokhoz igazodó intézményrendszerén keresztül elsősorban a bajba jutott és segítségre szoruló személyek és közösségek megküzdési stratégiáinak fejlesztését, valamint a teljes élethez szükséges feltételeket biztosítja. A gondoskodáspolitikai gyökerei a zsidó-keresztény közösségi gondolkodásig nyúlnak vissza. Fontos feladatának tekinti, hogy olyan szakembereket képezzenek, akik képesek a rászorulóknak segítségén túl, a gondoskodó közösség összetartására és irányítására is, megfelelő vezető attitűdök alkalmazásával.”²

A fogalom körül éles vita alakult ki a tudományos életben. Kritikaként fogalmazódott meg:

„Módszertanát tekintve a gondoskodáspolitikai semmilyen olyan új eszközt vagy módszertant nem mutat, amit a szociálpolitika, szociális munka

¹ Fülöp Attila: „Köszöntő.” *Gondoskodás*, 2021, 1, 1, 2.

² Farkas Péter – Tóth Tibor (szerk.): *Bevezetés a gondoskodáspolitikába*. L'Harmattan Kiadó – Belügyminisztérium Gondoskodáspolitikai Tudományos Tanács, Budapest, 2024, 13.

eszköztárából nem ismernénk. Sem az elméleti bázisában, sem a gyakorlati megközelítésében, sem a képzési rendszerében nem tud olyat kínálni, amit a jelenlegi szociális rendszerben nem találunk meg; újdonságot akkor tud felmutatni, ha képes a klasszikus szakmai kereteket jelentősen leszűkítve bemutatnia.”³

Ezzel szemben a gondoskodáspolitikai megközelítésében és fókuszában számos új és régi elem is fellelhető.

„A gondoskodáspolitikai tudománya és gyakorlata abbéli törődés az emberekkel, hogy miként tudják magukat helyesen vezetni, különösen betegség, öregség vagy egyéb ínség idején. Amikor tehát gondoskodáspolitikáról beszélünk, akkor a szociálpolitikát, a szociális munkát nem tagadjuk meg, ugyanakkor más a tartalom és a szemléletmód is változik.”⁴

„Ugyanis nemcsak biztosítani akarjuk a rászoruló embertársaink anyagi szükségleteit, nemcsak kezeljük betegségüket, hanem valóban törődünk minden, az emberi méltóságot megillető testi, lelki és szellemi szükségletükről, vagyis minden kényeztetés nélkül gondoskodunk róluk.”⁵

A fogalom és a hozzá kapcsolódó képzési kínálat megjelenését az európai szakpolitikai környezet is ösztönözte. Az Európai Bizottság 2022. szeptember 7-én meghirdette az Európai *Gondoskodási Stratégiát* (*European Care Strategy*),⁶ amely a minőségi, megfizethető és hozzáférhető gondoskodási szolgáltatások bővítését, a gondozásban dolgozók helyzetének javítását, valamint a nők munkaerőpiaci részvételének és a családok munkamegosztásának támogatását célozza. A stratégia két tanácsi ajánlást kísért: az egyik a kisgyermek-kori nevelés és gondozás (ECEC) hozzáféréséről, a másik a hosszú távú ellátásról (LTC) szólt.

³ Meleg Sándor: „Mi a gondoskodáspolitikai?” *Párbeszéd: Szociális Munka folyóirat*, 2025, 12, 1, 12. DOI: <https://doi.org/10.29376/parbeszed.2025.12/1/9>

⁴ Tóth Tibor – Birher Nándor – Hajdu Gábor (szerk.): *Gondoskodáspolitikai kézikönyv*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2025.

⁵ Kuminetz Géza: *Plenáris előadás*. Gondoskodás. Lelkiségi és vezetés konferencia. PPKE, Budapest, 2024.04.17–18. Forrás: <https://btk.ppke.hu/gondoskodas-lelkiseg-es-vezetes> (Utolsó letöltés: 2025.02.02.)

⁶ *Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of the Regions on the European Care Strategy*. European Commission, Brüsszel, 2022. Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022DC0440> (Utolsó letöltés: 2025.02.02.)

ÚJ FELSOÓKTATÁSI KÉPZÉSEK A GONDOSKODÁS TÉMAKÖRÉBEN

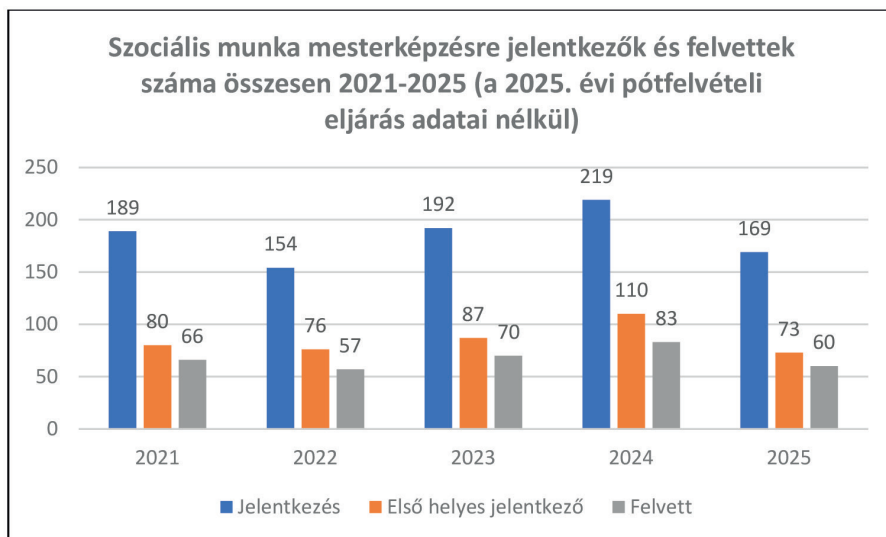
Az első felsőoktatási pilotot az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem és a Slachta Margit Nemzeti Szociálpolitikai Intézet együttműködésében indított gondoskodáspolitikai szakirányú továbbképzés jelentette, amely önköltséges, levelező posztgraduális képzés formájában biztosított lehetőséget a téma iránt érdeklődők számára.

Ezt követte a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának képzésfejlesztése, ahol 2024-től önálló, 4 féléves (120 kredit) *Gondoskodáspolitikai tanulmányok* mesterszak indult. A szak profilját tekintve kiemelt fókusz helyeződik az idősgondozásra, gyermekjólét- és védelemre, illetve külön hangsúly tevődik a vezetői, menedzsment- és szakpolitikai kompetenciákra, valamint – a PPKE értékrendjének megfelelően – a hivatásetikára és a keresztény társadalmi tanításra.

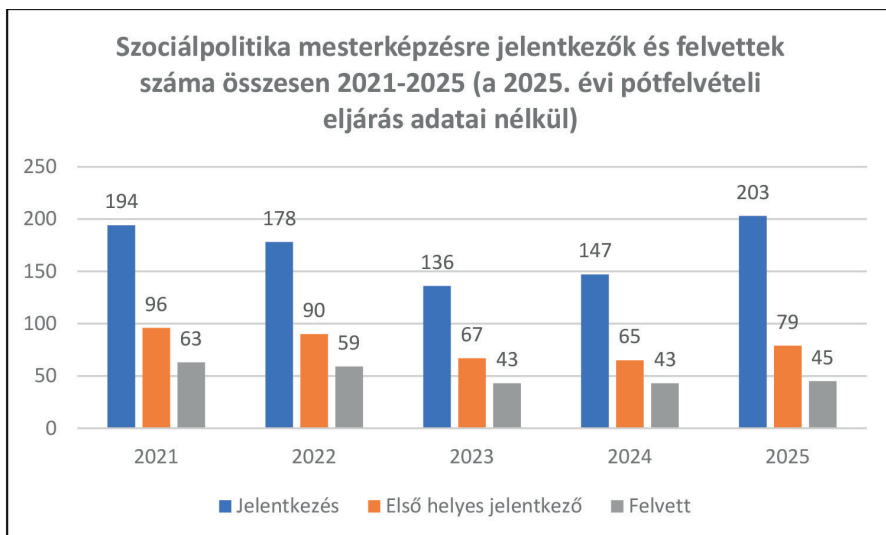
2025-ben a győri Széchenyi István Egyetem is követte a Pázmány Péter Katolikus Egyetem példáját a mesterképzés meghirdetésében.

A JELENTKEZÉSI TRENDEK ALAKULÁSA

A képzések iránt már az első meghirdetéskor jelentős kereslet mutatkozott, ami a második évre is növekvő trendet vázolt. Érdemes megemlíteni, hogy ez a felsőoktatási jelentkezői többlet nem csökkentette érzékelhető módon a szociális munka és szociálpolitika mesterképzések iránt érdeklődők számát, így az ágazat szakember-utánpótlásának biztosítása szempontjából valós növekedésről, és nem csak a kereslet átcsoportosításáról beszélhetünk. Ezeknek a szociális képzéseknek a jelentkezési számai az elmúlt öt évben kis mértékű hullámváz mellett egy viszonylag állandó trendet mutattak (1–2. sz. ábra).

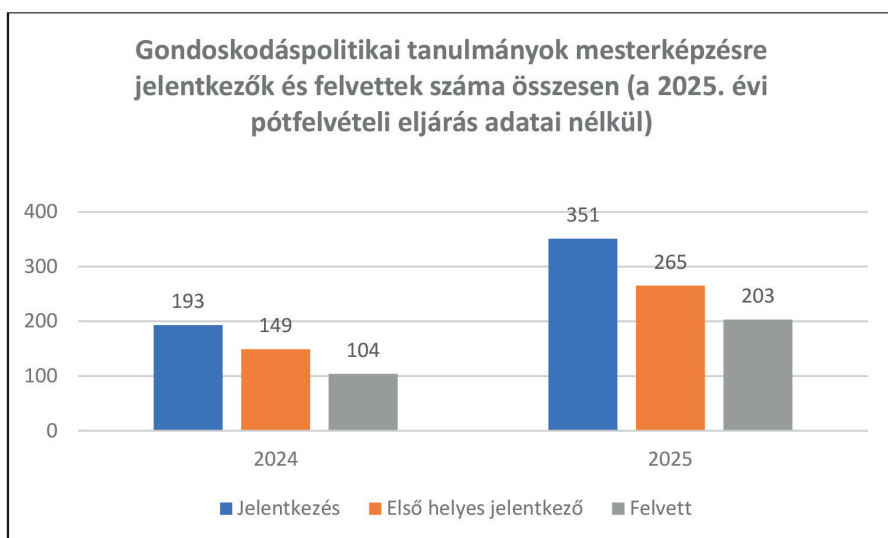

1. ábra (saját szerkesztés, forrás: felvi.hu)

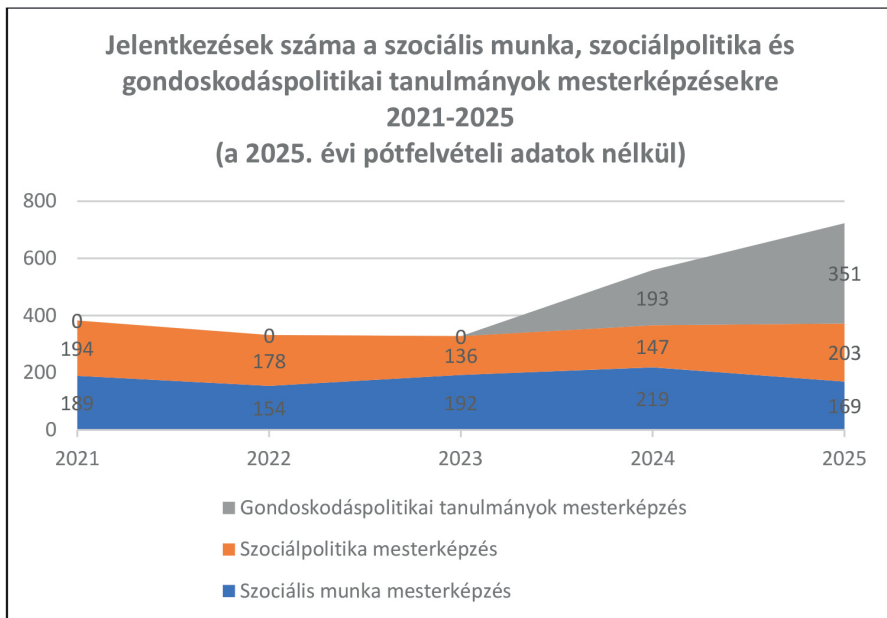
2. ábra (saját szerkesztés, forrás: felvi.hu)

A magyar felsőoktatási felvételi szabályozás szerint egy jelentkező több képzésre is leadhat jelentkezési kérelmet vagy akár ugyanarra a képzésre állami ösztöndíjas és önköltséges finanszírozási formára. A képzésre történő jelentkezések számában tehát lehetnek személyi duplikációk. Első helyen ugyanakkor mindenki csak egy képzést jelölhet meg, így a jelentkezések számánál beszédesebb adat az első helyes jelentkezői létszám, amiben szintén nem tapasztalható kiugró változás a gondoskodáspolitikai tanulmányok mesterképzés indításával párhuzamosan. Regionális szinten vannak ugyan változások ennek a két évnek a felvételi adataiban, de országos szinten vizsgálva az összesített jelentkezési számokat az látszik, hogy a szociális munka mesterképzés jelentkezői adatai még nőttek is a 2024. évben, míg a szociálpolitika mesterképzés jelentkezési számai a 2025. évi eljárásban mutattak fejlődést. A gondoskodáspolitikai tanulmányok mesterképzés az első két meghirdetési évben kimagaslóan nagy jelentkezői érdeklődést mutatott, különösen a két előbb említett képzés adataival összehasonlítva (3. ábra).

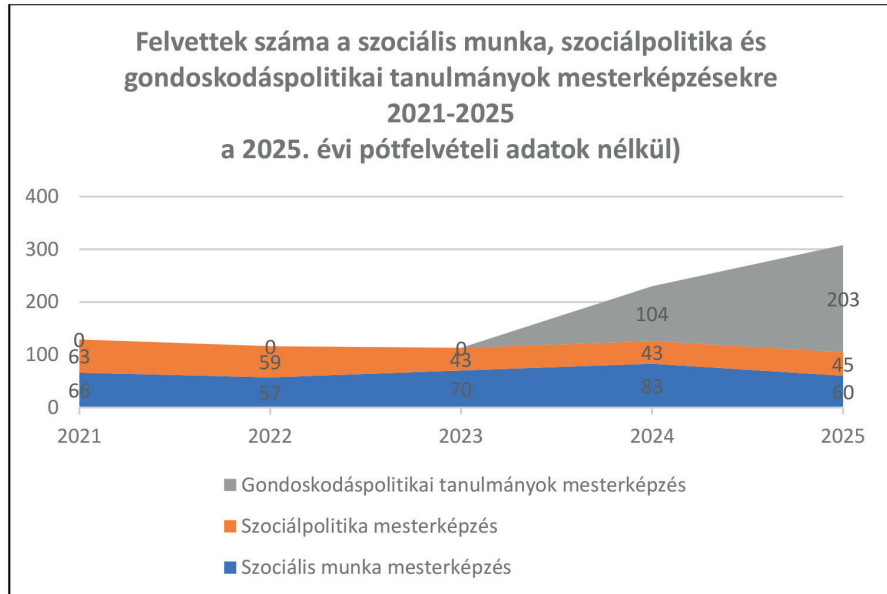

3. ábra (saját szerkesztés, forrás: felvi.hu)

Az adatok szembeállításában azonban nem jó megközelítés, épp amiatt, hogy nem tapasztalható elszívó hatás az új képzés részéről. Ellenkezőleg, integráltan célszerű szemlélni azt az abszolút növekményt, amit az ágazat a szakemberutánpótlásban realizálhatott, és ez grafikus megjelenítve igen szemléletesen látható is (4–5. ábra).

4. ábra (saját szerkesztés, forrás: felvi.hu)

5. ábra (saját szerkesztés, forrás: felvi.hu)

TÁRSADALMI IGÉNY A SZAKEMBER-UTÁNPÓTLÁS NÖVELÉSÉRE

A szakember-utánpótlás növelése társadalmilag is igen szükséges és időszerű. A Központi Statisztikai Hivatal szociális ellátási adatforrásai alapján 2023–2024-ben is nőtt az időskorúak ellátásában részesülők száma a tartós bentlakásos intézményekben. 2024-ben az „időskorúak otthonában” ellátottak száma meghaladta az 56 ezret. A tartós bentlakásos és átmeneti ellátások összevont idősoros adatai is jól mutatják az idősgondozási igények tartós bővülését.⁷ De a kisgyermekkorú ellátásban is jelentős férőhelybővülési trend érzékelhető – csak 2021 és 2025 között több mint 15 000 új bölcsődei férőhely jött létre, a rendelkezésre álló férőhelyek száma így 68 325-re emelkedett.⁸

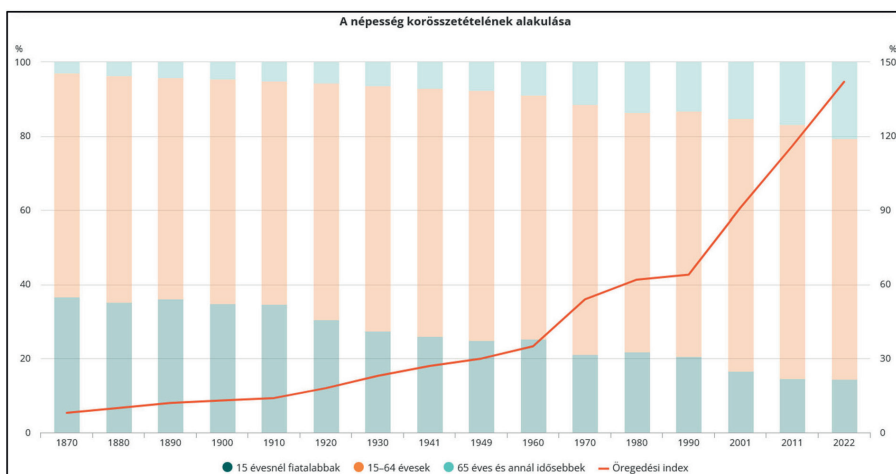
A gondoskodáspolitiká mint „policy-terület” erősen konvergál az európai szakpolitikai trendekhez is: az EU Care Strategy megjelenése óta a tagállamokban a hosszú távú ellátás és a kisgyermekkorú ellátások humán erőforrás- és minőségfejlesztése fókuszba került. Az Európai Parlament 2021–2022-ben külön kezdeményezésben hívta fel a figyelmet egy átfogó *Care Deal* szükségességére, a gondozás teljes életcikluson átívelő megközelítésével.⁹ A munkaerőkereslet a gondozási szektorban gyorsan nő más OECD- és EU-országokban is. Az OECD 2025-ös felmérése is rögzíti, hogy az élettartam növekedése és a születési ráta csökkenése a társadalom életkori struktúrájának drasztikus átalakulásához vezet.¹⁰ Magyar viszonylatban a 2022-es népszámlálás adatait alapul véve az öregedési index aggasztó növekedését láthatjuk: míg 1870-ben 100 gyermekre 8 idős ember jutott, addig 2022-ben ez a szám 142-re növekedett (6. ábra).

⁷ Vö. 25.1.1.31. A tartós bentlakásos és átmeneti elhelyezést nyújtó szociális intézményekben ellátottak ellátási típusonként. KSH. Forrás: https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0026.html?utm_source=chatgpt.com (Utolsó letöltés 2025.02.02.)

⁸ Vö. 25.1.1.1. A szociális ellátás összefoglaló adatai. KSH. Forrás: https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0001.html (Utolsó letöltés 2025.02.02.)

⁹ „Legislative Train Schedule. In »Promoting our European Way of Life«.” *European Parliament*, 2024.12.24. Forrás: https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-promoting-our-european-way-of-life/file-european-care-strategy?utm_source=chatgpt.com (Utolsó letöltés 2025.02.02.)

¹⁰ OECD: *OECD Employment Outlook 2025: Can We Get Through the Demographic Crunch?* OECD Publishing, Paris, 2025, 71–74.

6. ábra (forrás: KSH¹¹)

Ennek révén az idősgondozási szektor kihívásai kezelhetetlenek lesznek célzott képzésfejlesztések nélkül. Természetesen még számos statisztikai adatot lehetne hivatkozni, de talán nem szükséges jobban szemléltetni, hogy mennyire megalapozott a társadalmi gondoskodás mellett elkötelezett és motivált szakemberek létszámának növelése, továbbá ez alapján milyen fontos ennek a célnak a megvalósítása irányába mutató felsőoktatási képzésfejlesztési tevékenység is.

KÉPZÉSI SZINERGIÁK

A szó jogi értelmében ugyan nem felsőoktatási képzés, hiszen nem a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény hatálya alá tartozik, de érdemes ehelyütt szót ejteni a szociális vezetőképzésről is, ami a szociális, illetve a gondoskodáspolitikai képzésekkel szoros szinergiát mutat. Annyiban ez a képzéstípus is tekinthető „felsőoktatásinak”, hogy bár inkább a felnőttképzésről szóló törvény fogalomhasználata szerinti „jogszabály alapján szervezett képzés” kategóriába sorolható,¹² de egyrésztől tipikusan felsőoktatási intézményekben folyik, másrészt szakmai tartalmát tekintve részét képezi az említett felsőoktatási képzéseknek. A vezetői megbízással rendelkező szociális szolgáltatást nyújtó személyek vezetőképzéséről szóló 25/2017. (X.18.)

¹¹ A népesség korösszetételének alakulása. *Népszámlálás2022*. Forrás: <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/eredmenyek/vizualizaciok/korosszetetel/>. (Utolsó letöltés 2025.11.18.)

¹² Vö. a felnőttképzésről szóló 2013. évi LXXVII. törvény 2. § 5a) pont.

EMMI-rendelet eleinte még konkrétan nevesítette is a képzés folytatására jogosult konkrét felsőoktatási intézményeket, és fokozatosan bővült ez a szervezői kör, amíg a jogalkotó szakított a taxatív meghatározás gyakorlatával.¹³ A tartalmi összefüggést jó mutatják a jogszabálynak azon rendelkezései, amelyek kifejezetten mentesítik a vezetőképzési kötelezettség alól a felsőfokú szociálpolitikus, szociális munkás, szociálpedagógus, szociális szervező, szociális menedzser, gondoskodáspolitikai menedzser vagy okleveles gondoskodáspolitikai szakember végzettséggel és – bármilyen tudományterületen szerzett – tudományos fokozattal rendelkező személyeket, továbbá mindazokat, akik felsőoktatási intézmény képzési rendszerében teljesítették a szociális vezetőképzés moduljait.¹⁴ Végezetül a szinergia tetten érhető a képzésekben érdekelt személyi körben is, mivel ezek a rendelkezések ösztönzően hathatnak az ágazatban dolgozó vezetőképzésre kötelezetteknek, hogy adott esetben az önképzést a kötelező vezetőképzés helyett a felsőoktatásban megszerezhető oklevél megszerzése érdekében folytassák.

ÖSSZEGZÉS

A gondoskodáspolitikai tanulmányok mesterképzés nem „helyettesíti” a szociálpolitikát vagy a szociális munkát, hanem – a zsidó-keresztény eszmetörténeti gyökerekre és egyben a magyar hagyományokra építve – a kormányzás és szolgáltatásszervezés horizontális, életútszemléletű, összehangoló funkcióját erősítve segíti a gondoskodáspolitikai ágazat magasan képzett szakemberutánpótlásának biztosítását. Fogalmi, szakmai megalapozottságát számos kiadvány és tudományos vita taglalta az elmúlt években, ugyanakkor a jelentkezési statisztikák tükrében a társadalmi elfogadottsága és népszerűség tagadhatatlan. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen 2024-től, a Széchenyi István Egyetemen 2025-től elérhető mesterképzés, valamint az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem szakirányú továbbképzése együtt jelzi, hogy a gondoskodásra épülő közszolgáltatások kormányzásához és fejlesztéséhez dedikált, interdiszciplináris tudásterület jött létre a magyar felsőoktatásban. Ez az európai trendekkel összhangban reagál a demográfiai, ellátási és munkaerőpiaci kihívásokra – és várhatóan tartósan a képzési paletta része marad.

¹³ Hajdu Gábor – Tóth Tibor: „A szociális vezetőképzés jogszabályi rendszerének kialakulása a 2018 és 2023 közötti időszakban.” *Humán Innovációs Szemle*, 2023, 14, 2, 103–113. DOI: <https://doi.org/10.61177/HISZ.2023.14.2.7>

¹⁴ Vö. a vezetői megbízással rendelkező szociális szolgáltatást nyújtó személyek vezetőképzéséről szóló 25/2017. (X.18.) EMMI rendelet 1. § (1) f), h) pontok.

BIBLIOGRÁFIA

- Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of the Regions on the European Care Strategy.* European Commission, Brüsszel, 2022. Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022DC0440> (Utolsó letöltés: 2025.06.02.)
- Farkas Péter – Tóth Tibor (szerk.): *Bevezetés a gondoskodáspolitikába.* L'Harmattan Kiadó – Belügyminisztérium Gondoskodáspolitikai Tudományos Tanács, Budapest, 2024, 13.
- Fülöp Attila: „Köszöntő.” *Gondoskodás*, 2021, 1, 1, 2.
- Hajdu Gábor – Tóth Tibor: „A szociális vezetőképzés jogszabályi rendszerének kialakulása a 2018 és 2023 közötti időszakban.” *Humán Innovációs Szemle*, 2023, 14, 2, 103–113. DOI: <https://doi.org/10.61177/HISZ.2023.14.2.7>
- Kuminetz Géza: *Plenáris előadás.* Gondoskodás. Lelkiség és vezetés konferencia. PPKE, Budapest, 2024.04.17–18. Forrás: <https://btk.ppke.hu/gondoskodas-lelkiseg-es-vezetes> (Utolsó letöltés: 2025.06.02.)
- „Legislative Train Schedule. In »Promoting our European Way of Life«.” *European Parliament*, 2024.12.24. Forrás: https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-promoting-our-european-way-of-life/file-european-care-strategy?utm_source=chatgpt.com (Utolsó letöltés 2025.06.02.)
- Meleg Sándor: „Mi a gondoskodáspolitiká?” *Párbeszéd: Szociális Munka folyóirat*, 2025, 12, 1, 12. DOI: <https://doi.org/10.29376/parbeszed.2025.12/1/9>
- OECD: *OECD Employment Outlook 2025: Can We Get Through the Demographic Crunch?* OECD Publishing, Paris, 2025, 71–74.
- Tóth Tibor – Birher Nándor – Hajdu Gábor (szerk.): *Gondoskodáspolitikai kézikönyv.* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2025.

Társadalmi gondoskodás kérdései a görögkatolikus egyház ellátó rendszerének szemszögéből

SESZTÁK ISTVÁN

Előadásom alapjába véve három pillérre épül fel. Egyrészt szeretném bemutatni a magyarországi görögkatolikus egyházat (kik vagyunk?), benne mindhárom egyházmegye, szociális és gyermekvédelmi ellátó rendszerét (mit tesszünk?), mely az elmúlt másfél évtizedben igen jelentősen megnövekedett. Mit jelenthet a szociális és gyermekvédelmi egyházi ellátás miertje? Hogyan hat ez a görögkatolikus egyház lelkipásztorkodására?

IKK VAGYUNK?

Amennyiben a magyarországi görögkatolikus egyház szociális és gyermekvédelmi ellátórendszerét szeretném bemutatni, bevezetésképpen néhány mondatban magát a görögkatolikus egyházat is érdemes megismernünk.¹ A görögkatolikusok többségében az ország észak-keleti régióiban élnek. Igaz, ma már az ország minden pontján megtalálhatóak vagyunk. Összességében egy 200 000-250 000 hívőt számláló közösség vagyunk. Gyökereinket tekintve egy soknemzetiségű bizánci rítusú katolikus egyházzal van szó (a XVI. és XVII. századi egyházi uniók eredményeként), ugyanakkor a saját szervezetszervezésének alapja éppen a magyar nyelv használata. Ennek eredménye az 1912-ben létrejött Hajdúdorogi Egyházmegye lett (illetve az 1924-es Miskolci úgynevezett Apostoli Exarchátus). Azonban jelenünkben – Ferenc pápa 2015-ös döntése alapján – a Katolikus Egyház részeként önálló, úgynevezett sajátjogú egyház vagyunk, melynek három egyházmegyéje (Hajdúdorogi, Miskolci, Nyíregyházi) alkotja

¹ Bővebb ismeretért lásd Véghseő Tamás: *Bizánci rítus, katolikus hit, magyar identitás. Magyar görögkatolikusok. I. Történelem*. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2023. *Collectanea Athanasiana I. Studia. vol. 14.*; Terdik Szilveszter (szerk.): *Orcád világossága. Görögkatolikusok Magyarországon*. Magyarországi Sajtójogú Metropolitai Egyház, Debrecen, 2020.

a Magyarországi Sajtójogú Metropolitai Egyházat, (rövidített nevén) a Görög-katolikus Metropóliát.²

Görögkatolikus Egyházunk szervezett formában szociális és gyermekvédelmi tevékenységet 2010 óta végez. Az azóta eltelt másfél évtized igencsak fejlődő tendenciát mutat.³ Hol tartunk ma?⁴

A Hajdúdorogi Főegyházmegye, a Szent Lukács Görögkatolikus Szeretetszolgálaton keresztül 7 nagy intézményt tart fenn. Ellátottainak száma 1133, dolgozóiké pedig 408. A Nyíregyházi Egyházmegye intézményeinek száma 5, ahol 2785 ellátottról 575 munkavállaló gondoskodik, míg a Miskolci Egyházmegyében 2 intézmény 103 ellátottról gondoskodik, 56 munkatárs segítségével. Igen kiterjedt alapellátást (házi segítségnyújtást és szociális étkeztetést) biztosító intézményrendszerünk van, a három egyházmegyében összesen 56 fenntartó (egyházközség, parókia) 9618 ellátottat közel 1500 munkavállaló segítségével gondoz.

Gyermekvédelmi ellátásunkban, összesen 1878-an nevelkednek nevelőszülőknél és 563 kiskorú, fiatal és kamasz pedig lakásotthonokban. A hozzájuk kapcsolódó munkatársi létszám 483 (a 645 nevelőszülői státusz mellett). Kilenc tanodában 233 gyerekkel foglalkozunk, míg a 18 bölcsődénkben a 733-as gyereklétszámhoz 187 munkavállaló tartozik. Összesen tehát 724 „gondozómunkatárs”, 645 foglalkoztatott nevelőszülő összesen 3407 gyermek fejlődéséért felel.

Emellett egészségügyi ellátásban működtetjük a kisvárdai székhelyű Szent Damján Kórházat, közel 700 betegágygal és több mint 800 dolgozóval, illetve járóbeteg-ellátásként a debreceni székhelyű Szent Lukács Korai Fejlesztő Rehabilitációs Központot.

Ez a jelen helyzet, és amint azt folyamatosan tapasztaljuk, a számok komoly felelősséget és lehetőséget jelentenek, melynek egyházunk és annak vezetői munkatársai, akár önkéntesei is, mellyel nap mint nap tudatában vannak.

² Lásd Szabó Péter: „A Hajdúdorogi Metropólia kormányzati berendezkedése.” *Vigilia*, 2022, 87, 7, 549–555.

³ Pusztán a számok, ha magasak is, olykor ijesztően hatnak, s sokakat meg is lep. A hívó ember azonban, talán éppen hitéből fakadóan, nem félhet. Választ kell találnia a kor kihívásaira, azaz – teológiaiilag – figyelmesnek kell lennie az „idők jeleire”.

⁴ Az adatok az előadás elhangzásakor bekért adatokat tartalmazzák.

A SZOCIÁLIS ÉS GYERMEKVÉDELMI EGYHÁZI ELLÁTÁS (SZEREPVÁLLALÁS) MIÉRTJE

Ilyen jellegű szerep- és feladat átvállalásunk természetesen és elsődlegesen a katolikus egyház szociális tevékenységéből fakad, melyet az egyházi Tanítóhivatal, különösen az elmúlt bő száz év pápáinak ezen témában írt enciklikái szabályoznak.⁵ Azonban „kérdés és kihívás” sokkal nagyobb „múltra” (ha egyáltalán lehet így fogalmazni) tekint vissza.⁶ Ugyanis abból a 2000 éves keresztény hagyományból táplálkozik, amelynek igazi forrása nem más, mint Jézus Krisztus által megtestesített, elsődlegesen a leginkább rászorultak felé történő új, isteni szeretetmegnyilvánulás, melynek felmutatása minden kor egyházának igen jelentős feladata, mondhatnám szolgálata. Kocsis Fülöp görögkatolikus metropolita atya a Szent Lukács Görögkatolikus Szeretetszolgálat megalapításakor (2010. december 6-án, nem véletlenül) ezt úgy foglalta össze: „Krisztus szeretete intézményesül.”⁷

Azt hiszem bátran mondhatjuk, hogy az egyházi fenntartónak ennek tudatában kell lennie. Mindaz, amit végez, különösen ahogyan végzi, annak Krisztus szeretetét, Krisztus irgalmát, Krisztus példáját, egyben az isteni gondoskodást kell valamilyen formában visszatükröznie.

Eszembe jutnak Szent Péter apostol első levelének sorai: „Minden gondotokkal forduljatok hozzá [Istenhez], mert neki gondja van rátok.”⁸ A keresztények Istene (s természetesen a zsidó-keresztény hagyomány közös öröksége ez) gondoskodó Isten. Olyan Teremtő, Aki az általa szeretett Embert (és természetesen a világot is) nemcsak létbe hívja, hanem oda is figyel rá. Ez egészen sajátos, az isteni kinyilatkoztatásból elnyert és kiolvasható emberi tapasztalat. Erről, azaz az ilyen Istenről beszél az Ószövetség, s teszi ezt a tapasztalatot még teljesebbé a Krisztusban kimondott és megkötött új-szövetség.

Nézzünk néhány nagyon kifejező szentírási megerősítést.

⁵ Vö. „Az Egyház szociális tanítása – Szent Pétertől XIV. Leó pápáig.” *Magyar Kurír*, 2025.06.21. Forrás: <https://www.magyarKurir.hu/hirek/az-egyhasz-szocialis-tanitasi-szent-petertol-xiv-leo-papraig> (Utolsó letöltés: 2025.02.02.)

⁶ Igazán kifejező, hogy a Katolikus Egyház 2025. szentévében megválasztott új pápa a Leó nevet vette fel, talán ezzel is kifejezve, hogy az egyház legfőbb vezetőjének mint Krisztus helytartójának legfontosabb elköteleződése az a szociális nyitottság, érzékenység, melynek szerepe a 20. század egyházának és egyházában megkérdőjelezhetetlen, talán leginkább éppen XIII. Leó pápa *Rerum Novarum* kezdetű enciklikájának és útjára engedett „lelki gondolkodásának” köszönhetően.

⁷ Vö. Kocsis Fülöp – Seszták István – Ungvári Sándor: „Küldetésünk.” *A Szent Lukács Görögkatolikus Szeretetszolgálat*. Forrás: <https://www.szentlukacsszeretetszolgalat.hu/oldal/11/kuldetesunk> (Utolsó letöltés: 2025.02.02.)

⁸ 1Pét 5,7.

Isten gondoskodik:

„Az Úr az én pásztorom,
nem szenvedek hiányt,
zöldellő réteken legeltet.
A nyugalom vizéhez terel,
és felüdíti lelkemet.
Az igaz úton vezérel, nevéhez híven.
Ha sötét völgyben járok is,
nem félek a bajtól, hisz te velem vagy.”⁹

„Mint a pásztor, úgy legelteti nyáját. Karjaira veszi bárányait, az ölében hordozza őket, és nagy gonddal vezeti az anyajuhokat.”¹⁰

„Hiszen tudom, milyen terveket gondoltam el felőletek – mondja az Úr; ezek a tervek a békére vonatkoznak, nem a pusztulásra, mert reménységgel teli jövőt szánok nektek.”¹¹

„Ugye két verebet adnak egy filléren? S Atyátok tudta nélkül egy sem esik le a földre. Nektek minden szál hajatokat számontartják. Ne féljetez hát! Sokkal többet értek a verebeknél.”¹²

„Tudjuk azt is, hogy akik Istent szeretik, azoknak minden javukra válik, hiszen ő saját elhatározásából választotta ki őket. Akiket ugyanis eleve ismert, azokat eleve arra rendelte, hogy Fiának képmását öltse magukra, így lesz ő elsőszülött a sok testvér között.”¹³

Istennek terve van:

„Ne félj, mert veled vagyok,
ne csüggedj, mert én vagyok a te Istened!
Megerősítelek, megsegítelek,
és felkarol győzedelmes jobbam.”¹⁴

⁹ Zsolt 23,1–4.

¹⁰ Iz 40,11.

¹¹ Jer 29,11.

¹² Mt 10,29–31.

¹³ Rm 8,28–29.

¹⁴ Iz 41,10.

„Az ő alkotása vagyunk: Krisztus Jézusban jótettekre teremtett minket; ezeket az Isten előre elrendelte, hogy bennük éljünk.”¹⁵

„Ez jó és kedves üdvözítő Istenünk szemében, aki azt akarja, hogy minden ember üdvözljön, és eljusson az igazság ismeretére.”¹⁶

Isten nem hagy el:

„Ha tehát hallgattok szavamra és megtartjátok szövetségemet, akkor az összes népek között különleges tulajdonommá teszek benneteket, hiszen az egész föld az enyém.”¹⁷

„Az Úr azonban előtted vonul, veled lesz, nem hagy el, és nem hagy cserben. Ne félj és ne csüggedj!”¹⁸

„Mert én, az Úr, a te Istened,
én ragadtam meg jobbodat.
Én szólok hozzád így: Ne félj!
Én megsegítelek.”¹⁹

„Biztos vagyok ugyanis benne, hogy sem halál, sem élet, sem angyalok, sem fejedelemségek, sem jelenvalók, sem eljövendők, sem hatalmasságok, sem magasság, sem mélység, sem egyéb teremtmény el nem szakíthat bennünket Isten szeretetétől, amely Krisztus Jézusban, a mi Urunkban van.”²⁰

„Áldott legyen az Isten, Urunk Jézus Krisztus Atyja, az irgalom Atyja és minden vigasztalás Istene! Ő megvigasztal minket minden szomorúságunkban, hogy mi is megvigasztalhassuk azokat, akik szomorúak, azt a vigasztalást nyújtva nekik, amelyet ő nyújt nekünk.”²¹

A gondoskodás, gondviselés, gondozás tehát isteni szolgálat, ebből vállalunk mi is részt, munkatársai vagyunk a legnagyobb gondoskodónak. Minden

¹⁵ Ef 2,10.

¹⁶ 1Tm 2,3–4.

¹⁷ Kiv 19,5.

¹⁸ MTörv 31,8.

¹⁹ Iz 41,13.

²⁰ Rm 8,38–39.

²¹ 2Kor 1,3–4.

keresztény gondozó példája csak és kizárólag a bajbajutottakra, a rászorulókra, az elesettekre odafigyelő Isten lehet.

Az Isten képére teremtett ember részt vállal ebből a szolgálatból, melynek mindkét oldalról alapja az emberi méltóság, mint az egyház társadalmi tanításának első alappillére.²² A gondozás központjában az a személy áll, aki egyfelől rászoruló, ugyanakkor magában hordozza a teremtő Isten képét. Meglátásom szerint ez az a mozzanat, mely sohasem csorbulhat a gondoskodás és a gondozás folyamatában. Ennek teológiája keresztény hitünk, benne Isten- és emberképünk helyes értelmezési horizontja.²³

S ez a harmadik pillér: hogyan hat egy igen jelentős intézményrendszer a jelen egyházára, annak közösségeire, a lelkipásztori életre? Milyen kritériumok alapján tehetünk kísérletet a krisztusi szeretet intézményesítésére? Lehetséges-e ennek a nagyon fontos kérdésnek a görögkatolikus jellegét meghatározni, legalábbis a mai magyar társadalomban?

Én most csak egy dologra szeretnék kitérni, s a figyelmet felhívni, ez pedig annak a harmóniának a megtalálása, ami a lelkipásztori szolgálat és alapjában véve a rászorultakkal való törődés, konkrétan a gondoskodás szervezeti formája között szükségszerűen fel kell, hogy álljon.

Görögkatolikus egyházunk szerepvállalásának kulcsa, hogy abban lehetőleg minél mélyebbre hatóan jelenjen meg a kereszténység egyik legfontosabb üzenete, hogy Isten szereti az Általa teremtett embert, mely üzenet átadása nem lehet gépies vagy automatikus, hanem csakis emberközpontú és személyes. Ennek jeleként szolgálatunk sohasem tekinthet el attól, hogy ez mindekelőtt lelki gyógyítás, melyben Isten és a rászorult között a munkatárs, a gondozó, a lelki vezető, az intézmények vezetői egyaránt csakis eszközök az Istenhez vezető úton. Ennek reményében az elmúlt másfél évtizedben ott próbáltunk szolgálatot végezni, ahol egyházunk, elsődlegesen egy-egy papjával jelen van, a lelki gyógyítás folyamatába hatékonyan be tud kapcsolódni, s ezáltal ténylegesen az evangélium örömhírének vívói tudnak, tudunk lenni a leginkább rászorultak körében.

²² Vö. „Az egyház társadalmi tanítása.” *Magyar Katolikus Egyház, Magyar Katolikus Püspöki Konferencia*, 2021.11.12. Forrás: <https://www.katolikus.hu/cikk/az-egyhazi-tarsadalmi-tanitasi> (Utolsó letöltés: 2025.02.02.)

²³ Ennek az igen gazdag teológiai kérdésnek csak két megkerülhetetlen forrását jelzem: Micheline Tenace: *Dire l'uomo. II. Dall'immagine di Dio alla somiglianza. La salvezza come divinizzazione*. Lipa, Róma, 2002; Olivier Clement: *Kérdések az emberről*. Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, Budapest, 2004.

BIBLIOGRÁFIA

- „Az Egyház szociális tanítása – Szent Pétertől XIV. Leó pápáig.” *Magyar Kurír*, 2025.06.21. Forrás: <https://www.magyardurir.hu/hirek/az-egyhazi-szocialis-tanitasi-szent-petertol-xiv-leo-papaig> (Utolsó letöltés: 2025.06.02.)
- „Az egyház társadalmi tanítása.” *Magyar Katolikus Egyház, Magyar Katolikus Püspöki Konferencia*, 2021.11.12. Forrás: <https://www.katolikus.hu/cikk/az-egyhazi-tarsadalmi-tanitasi> (Utolsó letöltés: 2025.06.02.)
- Clement, Olivier: *Kérdések az emberről*. Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, Budapest, 2004.
- Kocsis Fülöp – Seszták István – Ungvári Sándor: „Küldetésünk.” *A Szent Lukács Görögkatolikus Szeretetszolgálat*. Forrás: <https://www.szentlukacsszeretetszolgalat.hu/oldal/11/kuldetesunk> (Utolsó letöltés: 2025.06.02.)
- Szabó Péter: „A Hajdúdorogi Metropólia kormányzati berendezkedése.” *Vigilia*, 2022, 87, 7, 549–555.
- Tenace, Micheline: *Dire l'uomo. II. Dall'immagine di Dio alla somiglianza. La salvezza come divinizzazione*. Lipa, Róma, 2002.
- Véghseő Tamás: *Bizánci rítus, katolikus hit, magyar identitás. Magyar görögkatolikusok. I. Történelem*. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2023. *Collectanea Athanasiana I. Studia. vol. 14. Terdik Szilveszter (szerk.): Orcád világossága. Görögkatolikusok Magyarországon*. Magyarországi Sajtójogi Metropolitai Egyház, Debrecen, 2020.

A Quadragesimo anno kezdetű szociális enciklika és magyarországi fogadtatása

SZALAY-BOBROVNICZKY VINCE

Az 1929–33 között zajló világgazdasági válság egyértelmű fordulópontként értelmezhető a két világháború közötti gazdasági folyamatokban, a nemzeti munkamegosztásban, de a politikai intézményrendszerekben, a demokratikus berendezkedések megrendülésében, majd azok folyamatos visszahúzódásában, valamint a szociális konfliktusok kiéleződésében, a középrétegek meggyengülésében. Mindezek hatására látványosan megerősödtek a szélsőséges, radikális ideológiák és politikai szerveződések. A válságjelenségek következtében a szélsőséges politikai szerveződések és eszmék teret hódítottak a munkásság körében is. Németországban és Ausztriában, ahol a keresztény pártok és szakszervezeti mozgalmak korábban jelentős társadalmi beágyazottsággal rendelkeztek, most látványosan visszaszorultak, jelentős pozíciókat veszítettek el, melyeket a választások eredményei is jól megmutattak. Ezekre a folyamatokra a katolikus egyháznak is reagálni kellett, új szellemi, lelki támaszt és magyarázatokat kellett adni, a kor kihívásaihoz jobban igazodó szervezeti formákat találni a szociális, társadalompolitikai kérdések területén. Az egyház a kor kihívásaihoz, a korszellemhez igazodó, kellő határozottsággal és eltökéltséggel megfogalmazott magyarázatát és újraértelmezett szociális tanításait, társadalomképét a *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikában¹ fogalmazta meg.²

Ez a pásztorlevél a két világháború közötti időszakban a katolikus egyháznak a hatásait, a reagálások széles körét és általában az egyházi életre gyakorolt következményeit tekintve a legjelentősebb megnyilatkozása. Igazolja ezt az utóélete, a róla folytatott viták, politikusi, egyházpolitikus, társadalomkutatói,

¹ XI. Pius pápa: Enciklika. „Quadragesimo anno.” *Acta Apostolicae Sedis*, 1931, 23, 5, 177–285.

² Az enciklika háttéréről lásd Dr. Szántó Konrád: *A katolikus egyház története II. kötet*. Ecclesia, Budapest, 1988, 538–539; Gergely Jenő: *A pápaság története*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982; Georg Schwaiger: *Papsttum und Päpste im 20. Jahrhundert. Von Leo XIII. zu Johannes Paul II.* Verlag Beck, München, 1999.

szociológusi megnyilvánulások, könyvek, kiadványok, tanulmányok sokasága Európa és nagyvilágszerte, ahogy Magyarországon is, melyek teljeskörű áttekintése szinte lehetetlen vállalkozás. Jelen tanulmányban a legjellemzőbb, hatásaiban a legfontosabb hivatalos, egyházpolitikai és magánjellegű értéke-
léseket, megközelítési szempontokat mutatjuk be.

Az enciklikát XI. Pius pápa 1931. május 15-én adta ki,³ és azt a pápa felkérésére a német Oswald von Nell-Breuning⁴ jezsuita atya által irányított munkaközösség dolgozta ki. Lepold Antal esztergomi kanonok fordította magyarra. A bevezetőben utal a XIII. Leó pápa⁵ által 1891-ben kiadott *Rerum novarum* kezdetű pástorlevélre,⁶ melynek „negyvenedik évfordulóján az egész katolikus világ mélységes hálát érez és méltó emlékünnepekre készül”.⁷ Ezt követően felvázolja az enciklika hatását az egyház tevékenységére, a politikai folyamatokra és a szakszervezeti életre.

A következő részek foglalkoznak a katolikus egyház szociális tanításával. Az enciklika korának számos problémájára – például a tulajdonviszonyok kérdése, gazdaságirányítás, az állam szerepe és működése, az egyház felelőssége, erkölcsi állapotok stb. – reagál, de jelen tanulmányunkban elsősorban a szociális kérdésekre vonatkozó megnyilatkozásokkal, elemzésekkel és helyzetértékelésekkel kívánunk foglalkozni. Egyértelművé teszi a katolikus egyház álláspontját a szociális kérdések területén a korszak két uralkodó eszméjéhez a liberalizmushoz és a szocializmushoz: „...az első a szociális kérdés helyes megoldására teljesen képtelennek bizonyult, a másik pedig olyan orvoslást kínál, amely magánál a bajnál rosszabb, s az emberi társadalmat még szörnyűbb veszedelmekbe döntené.”⁸ Fontos szerepet szán az erkölcs jelenlétének nem pusztán a hit gyakorlásában, az emberek minden napjaiban, de a politika és a gazdaság területén is: „...nagy tévedés volna gazdasági rendet az erkölcsi rendtől úgy elválasztani, hogy a gazdaságot az erkölcstől függetlennek mondjuk.”⁹

³ A teljes szöveget lásd Zsigmond László (szerk.): *Politikai és szociális enciklikák a XIX–XX. században II.* ELTE BTK Új- és Legújabbkori Tanszék, Budapest, 1970, 55–115.

⁴ Oswald von Nell-Breuning (1890–1991) német arisztokrata családból származó jezsuita szerzetes, teológus, szociológus. Nagy hatást gyakorolt a német kereszténydemokrata politikai szerveződésekre, szakszervezeti mozgalmakra. Lásd még Wolfgang Schroeder: „Christliche Sozialpolitik oder Sozialismus.” *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 1991, 39, 2, 179–220.

⁵ XIII. Leó pápát a munkás, illetve a szociális kérdések iránt nagyfokú érzékenysége miatt „munkáspápának”, valamint „szociális pápának” is nevezték. [sz.n.]: „A *Quadragesimo anno* hatása Magyarországon. Beszélgetés Közi Horváth Józseffel.” *Katolikus Szemle* [Külföldi Magyar Katolikus Akció, Róma], 33, 1981/2, 151.

⁶ XIII. Leó pápa: Enciklika. „*Rerum novarum*.” *Acta Apostolicae Sedis*, 1931, 23, 5, 641–670.

⁷ Zsigmond L.: i. m. 55.

⁸ Uo. 56.

⁹ Uo. 70.

Részletesen foglalkozik a munkabér problémájával, mely a nagy világgazdasági válság időszakában az egyik legégetőbb korproblémává vált – többek között a magas munkanélküliség, a cégek, vállalkozások csődhulláma miatt. „Először is a munkás és családja életfenntartásához elégséges munkabér illeti meg a munkást.”¹⁰ Az enciklikából jól kiolvasható az a korabeli felfogás, mely a férjeknek olyan családfenntartó szerepet szánt, melyben az anyáknak elsődlegesen az otthoni feladatokat – gyereknevelés, háztartási munkák stb. – ellátó funkciókat tulajdonított, azaz az egykereső-modellt tartotta kívánatosnak. Ehhez azonban „mindenképpen azon kell lenni, hogy a családapák munkabére az egész háztartás költségeit fedezhesse.”¹¹ A bérek megállapításánál ugyanakkor a vállalati érdeket, annak működőképességét is figyelembe kell venni. A válság azonban, amely nagyrészt túltermelési válságként jelentkezett, megmutatta, hogy a vállalati szempontok, a piacon való megmaradás, a profit maximalizálása, valamint a munkásérdek, a bérek kérdése, nagysága, vásárló ereje ritkán kerül összhangba.

Az enciklika szociális része nem véletlenül helyez kiemelt hangsúlyt a termelésre és a gazdasági folyamatokra, hiszen a válság ezekből az ágazatokból kiindulva vált a politikai és a társadalmi berendezkedések általános krízisévé. Részletesen szól az állam szerepéről is, hiszen a válságévek időszakában minden területen megfigyelhetővé vált az állam növekvő jelenléte a termelési rendben és a társadalmi folyamatokban.

Az enciklika gondolatíságának egyik fő irányelve a közjó megteremtése a gazdasági, szociális kérdések területén egyaránt. A munkabéreknek is ehhez szükséges alkalmazkodniuk, melyeknek olyan nagyságrendűnek kell lennie, mely megteremti a munkásság és az alkalmazottak fokozatos anyagi gyarapodását, mely az egyén alapvető és elidegeníthetetlen törekvése: „...tehát a szociális igazságosság követelménye, hogy a személyes haszonért a közjónak érdekét el ne hanyagoljuk, s a munkások bérét se túl magasra ne csigázzuk, se teljesen le ne szorítsuk.”¹² Örök probléma a kapitalizmus korában, hogy a tőke és a munkásérdek folytonosan konfliktusban áll, mely a válság éveit még élesebb problémaként jelent meg. „A tőke és a munka kölcsönös érintkezéseit szabályozzuk az igazságosság legszigorúbb mértékével és a keresztény szeretet segítségével.”¹³

Mindazon bajokra – legyen az gazdasági, szociális, morális stb. – melyeket a válságévek még inkább elmélyítettek, megoldásként a következőket javasolja inkább: „Egyetlen hatásos orvosság a lelkek szármalmas romlása ellen, amely

¹⁰ Uo. 82.

¹¹ Uo. 83.

¹² Uo. 84.

¹³ Uo. 96.

minden törekvést a társadalmi megújulásra megüti, az őszinte és teljes visszatérés az evangélium tanításához.”¹⁴ Az egyház szociális tanításairól szóló fejezetekben említi meg a szubszidiaritás elvét, mely napjainkban is az Európai Unió működésének egyik alapja.¹⁵ A gondolatot átvette a kereszténydemokrácia is, mely politikai programjának, társadalomszerveződési elvének egyik alappillére.

A harmadik részben egyszerre utasítja el a szocializmust, mint az „enyhébb irányzatot” és a kommunizmust, mint a „szélsőséges” változatot. Szükséges hangsúlyozni, hogy politikai értelemben az enciklika leghatásosabb gondolatai a hivatásrendiségről szóló megnyilatkozásai voltak. Ezek azok a fejezetek, melyekkel az enciklika valóságos tartalmát és célját elsősorban a baloldali és marxista oldalról a következő évtizedekben folyamatosan félremagyarázták, és számos „fasiszta” állam korporációs berendezkedésével azonosították, mintegy azok ideológiai megalapozásaként bemutatva. „Azt, hogy a körlevél mennyire nem a fasiszmust támogatta, bizonyítja a pápának a fasiszta korporációkkal szemben gyakorolt bírálata, mert azok az államhatalom szolgai eszközeivé váltak.”¹⁶ A hivatásrendi reformok elősorban a termelés és az elosztás területére koncentráltak, nyílt politikai állásfoglalást az enciklika mellőz a gyakorlati megvalósítása során. Az enciklikával kapcsolatos vélemények, értelmezések és reagálások is elsősorban a hivatásrendi berendezkedéssel kapcsolatos javaslatokkal foglalkoztak. Ahogy már említettük, a tanulmány a szociális kérdésekkel kapcsolatos megnyilatkozásokat teszi vizsgálat tárgyává.

¹⁴ Uo. 108.

¹⁵ Az *Európai Unióról Szóló Szerződés* 5. cikke kimondja „(1) Az Unió hatásköreinek elhatárolására a hatáskör-átruházás elve az irányadó. Az uniós hatáskörök gyakorlására a szubszidiaritás és az arányosság elve az irányadó.

(2) A hatáskör-átruházás elvének megfelelően az Unió kizárólag a tagállamok által a Szerződésekben ráruházott hatáskörök határain belül jár el a Szerződésekben foglalt célkitűzések megvalósítása érdekében. Minden olyan hatáskör, amelyet a Szerződések nem ruháztak át az Unióra, a tagállamoknál marad.

(3) A szubszidiaritás elvének megfelelően azokon a területeken, amelyek nem tartoznak kizárólagos hatáskörébe, az Unió csak akkor és annyiban jár el, amikor és amennyiben a tervezett intézkedés céljait a tagállamok sem központi, sem regionális vagy helyi szinten nem tudják kielégítően megvalósítani, így azok a tervezett intézkedés terjedelme vagy hatása miatt az Unió szintjén jobban megvalósíthatók.

Az Unió intézményei a szubszidiaritás elvét a szubszidiaritás és az arányosság elvének alkalmazásáról szóló jegyzőkönyvben meghatározottak szerint alkalmazzák. A nemzeti parlamentek az említett jegyzőkönyvben megállapított eljárásnak megfelelően gondoskodnak a szubszidiaritás elvének tiszteletben tartásáról.”

„C 202/18. 5. cikk (az EUSz. korábbi 5. cikke).” Az *Európai Unió Hivatalos Lapja*, 2016.06.07., Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016M005>. (Letöltés ideje: 2025.11.22.)

¹⁶ Dr. Szántó K.: i. m. 539.

Az enciklika magyarországi hatását vizsgálva elsődlegesen át kell tekinteni a katolikus egyház hivatalos megnyilatkozásait. A *Rerum novarum* kezdetű enciklika közelgő évfordulójával még a *Quadragesimo anno* kezdetű enciklika kiadása előtt a püspökkari értekezlet is foglalkozott. Az 1931. március 18-án megtartott tanácskozásán a következő döntést hozták:

„Az Országos Katolikus Szövetség május hó 10–19. napjaiban a *Rerum novarum* jubileumi római ünnepek alkalmából elsősorban munkásokból és munkaadókból országos nemzeti zarándoklatot rendez. Kéri e zarándoklat ajánlását, támogatását és az egyes egyházmegyék küldöttségeinek részvételét. A püspöki kar a zarándoklatot készséggel támogatja. Az egyes egyházmegyék résztvevői az illető egyházmegye képviselőjének tekinthetők.”¹⁷

Az enciklika megjelenése után a magyar püspökkari értekezlet 1931. október 14-én tartott ülésén tárgyalta meg a pásztorlevéllel kapcsolatos teendőket. A jegyzőkönyv szövege szerint:

„A hercegprímás javasolja, hogy a püspöki kar a magántulajdon sokat vitatott kérdésének helyes mederben való tartása céljából a *Quadragesimo anno* pápai enciklika alapján egyszerű s világos fogalmazású közös főpásztori körlevelet adjon ki, és azt a templomokban olvastassa fel. A körlevélnek megfogalmazására kérje fel Glattfelder Gyula csanádi püspököt.¹⁸ A püspöki kar így határoz. A csanádi püspök a megbízást készséggel elvállalja. A közös főpásztori körlevél a szokott módon Esztergomban fog kinyomattatni.”¹⁹

A felkérés nem véletlenül esett Glattfelder Gyulára, mivel néhány nappal korábban, október 12-én a budapesti XXII. Katolikus Nagygyűlésen nagyhatású előadást tartott *A gazdasági világválság lelki okai* címmel, melynek gondolatai a későbbi körlevélben is felfedezhetőek.²⁰ A püspök már jól ismert volt a katolikus egyház szociálpolitikai szerepéről szóló számos megnyilatkozása,

¹⁷ Gergely Jenő (szerk.): *A püspöki kar tanácskozásai. A magyar katolikus püspökök konferenciáinak jegyzőkönyveiből, 1919–1944.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1984, 173.

¹⁸ Glattfelder Gyula (1874–1943) 1911-től csanádi püspök, 1942-től haláláig kalocsai érsek. 1932-től az Actio Catholica ügyvezető elnöke. Kiváló egyházszerzői, szónoki képességekkel rendelkezett.

¹⁹ Gergely J.: *A püspöki...* 181.

²⁰ Az előadás szövege megjelent: Glattfelder Gyula: *A gazdasági világválság lelki okai.* Szeged, Juhász Nyomda, 1931.

előadása, tanulmányai révén.²¹ Írásaiban és megnyilatkozásaiban mindig is hangsúlyozta, hogy a kereszténység történetében a kezdetek óta a karitás és a szeretet, a szociális egyenlőtlenség felszámolása alapvető gondolat. A kolos-tori mozgalom egyik törekvése is ennek megvalósítására szerveződött.

„A keresztény karitásznak és az egyházi szegénygondozásnak épp az a célja, hogy ne csak alamizsnát juttasson és testi segílyt nyújtson, hanem a lélekhez közel férközzék, s nyomorulttal és szerencsétlennel megérttesse azt a keresztény gondolatot, hogy őt ugyanolyan embernek tekintjük, mint aminők mi vagyunk, akik szerencsésebb viszonyok között élünk, de lélekben köztünk különbség nincs s a bajnak és nyomorúságnak nem szabad úgy lesújtani az embert, hogy rendeltetése és méltósága tudatát elveszítse s ezzel a társadalom ellensége és veszedelme legyen.”²²

Gondolatiságának egyik alapeleme, hogy a pápa az enciklikával gyökeresen újat nem mond ki, hanem azon elvek gyakorlati érvényesülését kívánja elérni, melyek a kereszténység kezdete óta az egyház legfontosabb küldetése és alapigazsága. Az egyháznak azért is gondol a szociálpolitikai területeken jelentős szerepet, „mivel lássák be a lelkiesség jelentőségét a szociális vonatkozásokban és munka terén.”²³

A körlevél 1931. október 14-i dátummal el is készült.²⁴ Idézi, illetve magyarázza az enciklika magántulajdonra, valamint a munkára, munkásságra vonatkozó megnyilatkozásait. A körlevél megfogalmazásának okaként a világban megfigyelhető bajokat, válságokat, elbizonytalanodásokat említi meg. Ennek okát a következőkben látják: „A nagy társadalmi és gazdasági bajok onnan erednek, hogy az emberek fölfordították a dolgok rendjét, s az eszköz-ből célt csináltak, a legfőbb célról pedig rövidlátó bűnös önzéssel megfeledkeztek.”²⁵ Az eredeti isteni akarat szerint mindenkinek egyformán szánt a földi javakból. Ma azonban mégis milliók nyomorognak, és munka nélkül tengődnek. Ez a helyzet a rossz értelmezése révén veszélyes gondolatokhoz vezethet. Ahogy a körlevél mondja:

²¹ Ezek sorában kiemelkedik: Glattfelder Gyula: A katolikus egyház szociális célkitűzései. In: Martonffy Károly (szerk.): *A mai magyar szociálpolitika. Az 1939. évi közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai*. Közzéteszi Dr. vitéz Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter, Budapest, 1939, 383–395. A korszerű közszolgálat útja 10.

²² Uo. 386.

²³ Uo. 394.

²⁴ A teljes szövegére lásd Gergely J.: *A püspöki...* 325–331.

²⁵ Uo. 325.

„Végzetes merényletet követne el azonban mindenki az Isten által alkotott társadalmi rend legszentebb érdekei ellen is, ha önkényes elhatározással, törvénytelen eszközökkel, erőszakkal vagy forradalommal kísérelné meg a bajokat kiküszöbölni, ami különben is nem a nehéz helyzetet orvosolná, hanem még nagyobb nyomorúságnak és teljes reménytelenségnek volna okozója.”²⁶

A vagyon, a gazdagság azonban felelősséggel is jár elsősorban annak terem-tője, azaz Isten felé. Az egyház mindig is, ahogy XI. Pius pápa enciklikája is kiállt a magántulajdon szentsége mellett:

„...az anyaszentegyház mindig hangosan hirdette, s legutóbb XI. Pius pápa Quadregesimo anno kezdetű körlevelében újból hangsúlyozta, hogy minden pogány elmélettel szemben a magántulajdon kettős, egyéni és társadalmi jellege van. [...] éppen azért senki sem emelhet kifogást azon törvények ellen, melyek nehéz körülmények között a jobbmódúak foko-zott áldozataiból biztosítják a szegények megélhetését, sőt a gazdagok büszke kiváltsága kellene, hogy legyen, sürgetni azon társadalmi és jóléti intézményeket és rendelkezéseket, melyek a túrheteretlen nyomort enyhí-tik, s az ellenségeskedésre vezető aránytalanságokat a krisztusi szeretet olajával elviselhetőbbé teszik és kiegyenlítik.”²⁷

A körlevél fontos megállapítása, hogy az egyház ez irányú fellépésével, a rá-szorulók felkarolásának szükségességét hirdetve a rendet és a békés fejlődést szolgálja.

Meglátása szerint az egyház a tulajdonnak e kettős felfogását, az elesettek felkarolását önmagával szemben is megvalósította az évszázadok során a kari-tatív tevékenységével. Az enciklika gondolata akkor valósul meg a munkásság szociális helyzetének vonatkozásában, „ha a magántulajdon nélkül szűkölködő munkásosztály megélhetésének forrása, a munkabér, az igazság és méltányos-ság isteni szabálya szerint lesz rendezve”.²⁸ Mind a tőkének, mind a munká-soknak kölcsönös megértést és együttműködést kell alkalmaznia. „Értse meg mindenki, az általános bizonytalanságban s a világszerte keservesen érzett gazdasági válság csak kölcsönös méltányosság és mindkét féllel szemben egy-formán alkalmazott igazságosság érvényesülése esetén fog megszűnni.”²⁹

²⁶ Uo. 326.

²⁷ Uo. 327.

²⁸ Uo. 328–329.

²⁹ Uo. 329.

A hivatásrendiség programjának megteremtésének háttereként idézi az enciklika azon gondolatát, hogy „a rendiség helyes fölállítása a szociálpolitikai célkitűzés”.³⁰ A körlevél zárógondolatában a keresztény lelkiség és a szeretet fontosságát hangsúlyozza: „...ha törvényeink ma még nem is elégségesek minden társadalmi és gazdasági baj megszüntetésére, szívünk jósága legyen elég mély és elég gazdag a legkeservesebb könnyek csillapítására s a legégetőbb fájdalom enyhítésére.”³¹

Az egyház rendkívül fontos szerepet szánt az enciklika tartalmának és gondolatiságának a hívekkel történő megismertetésére.³² Ebben a munkában a legnagyobb gyakorlati és szervező tevékenységet az Actio Catholica fejtette ki, azon belül is szociális osztálya. Később látni fogjuk, hogy Magyarországon is ők folytatták a legaktívabb népszerűsítő, felvilágosító tevékenységet könyvek, kiadványok megjelentetésével, terjesztésével, valamint előadások, találkozók felkarolásával, új szervezeti formák megfogalmazásával.

A magyarországi visszhangjának bemutatásánál feltétlenül utalni kell azokra a társadalompolitikai kihívásokra, melyek már a válság korai időszakában jelentkeztek, az enciklika kiadásának idején pedig tovább mélyültek.³³ Az egyház növekvő társadalompolitikai aktivitására Magyarországon is egyre nagyobb szükség mutatkozott a 30-as évek elején, hiszen a válság mélyen éreztette hatását, a jobboldali radikalizmus pedig egyre inkább teret nyert mind a városi munkásság, mind a vidéki agrártársadalom köreiben. A meglévő szervezeti formák és intézmények, ahogy az egyháziak is, egyre inkább erélytelenebbnek tunktek. Ráadásul az agrárválság különösen súlyosan érintette az országot, az agrártultermelés, az agrárrolló, az agrárarcsökkenés miatt, ami a parasztság helyzetét teljesen kilátástalanná tette. Egyre többek számára legégetőbb kihívásként jelent meg az a tarthatatlannak tűnő állapot, mely szerint az elmúlt években a kormányzat nagy hiányosságokat halmozott fel a vidéki társadalom szociálpolitikai állapotának területén.³⁴ Ez a helyzet teremtett

³⁰ Uo. 330.

³¹ Uo. 331

³² A katolikus egyház két világháború közötti magyarországi helyzetére lásd László T. László: *Egyház és állam Magyarországon 1919–1945*. Szent István Társulat, Budapest, 2005.

³³ A két világháború közötti magyarországi szociálpolitikáról lásd Egresi Katalin: *Szociálpolitika Magyarországon. Nézetek, programok és törvények 1919–1939*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008; Gyáni Gábor: *A szociálpolitika múltja Magyarországon*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1994. História könyvtár. Előadások a történettudomány műhelyeiből 4; Tóth Tibor: *Társadalmi problémák a vidéki Magyarországon és szociálpolitikai viták a törvényhozásban az 1930-as években*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2018; Csizmadia Andor: *A szociális gondoskodás változásai Magyarországon*. Az MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, Budapest, 1977.

³⁴ A katolikus egyház szociálpolitikai szerepvállalásáról a két világháború között: László T. L.: i. m. 220–230.

nagy mozgásteret, aktivitási lehetőséget a parasztság körében a radikális ideológiák számára.

Újraértelmeződött a keresztény alapú munkásérdekképviselő is. „A hivatásrendiséget megvalósítani akaró katolikus mozgalmak életre hívása egyértelműen azt jelentette, hogy az egyház ettől kezdve nem a keresztényszocialista szakszervezetekben, hanem az új típusú, modernebb mozgalmakban látja a szociális kérdés »kezelésének« eszközét.”³⁵ Ebben a helyzetben – ahogy már említettük – a magyarországi Actio Catholica szerepe is egyre inkább megerősödött. A korábbi keresztényszocialista szakszervezeti szerveződések is érzékelték, hogy szerepük és súlyuk teljesen átértékelődik.³⁶ Meghatározó kiadványuk a *Jövőnk* című hetilap kezdeményezésére 1934. április 10–12. között Budapesten országos tanácskozást tartottak, ahol elindították az Enciklika-mozgalmat a két szociális enciklika – *Rerum novarum* és a *Quadragesimo anno* kezdetűek – törekvéseinek népszerűsítésére és azok összehangolására. A mozgalom fővédnöke Zichy Gyula kalocsai érsek, tényleges irányítója Tobler János keresztényszocialista szakszervezeti vezető és országgyűlési képviselő, valamint Dsida Elemér győri ügyvéd lett. A kezdeményezés hatására jött létre 1935-ben az Egyházközségi Munkásszakosztály (EMSZO), 1936-ban a Katolikus Agrárfűségi Legényegyletek Országos Testülete (KALOT), 1939-ben pedig a Magyarországi Dolgozók Országos Hivatásszerveze.³⁷ Ezek a törekvések azonban helyzetükben, társadalmi beágyazottságukban gyökeres változást nem hoztak.

Ahogy korábban szó esett róla, az enciklika megfogalmazásában a jezsuitáknak meghatározó szerepe volt, így nem meglepő, hogy magyarországi megismertetésében és gondolatiságának szervezeti keretek között való megvalósításában, a gyakorlati szervezőmunkában is a hazai jezsuiták voltak az élenjárók, akik teológiai felkészültségük mellett jelentős szociológiai, társadalompolitikai felkészültséggel is rendelkeztek. Közülük a legjelentősebb tevékenységet Varga László³⁸ jezsuita páter fejtette ki, de meg kell még említeni a szintén jezsuita Csávossy Elemért,³⁹ valamint más egyházi személyeket is,

³⁵ Gergely Jenő: „Katolikus társadalmi mozgalmak az 1930–40-es években.” *Múltunk*, 1997, 42, 3, 7.

³⁶ Uo. 8.

³⁷ Uo. 7–8.

³⁸ Varga László (1901–1974) jezsuita szerzetes, a rend szegedi főiskoláján dogmatikát, szociális etikát és filozófiát tanított. A második világháború után Belgiumban és a Német Szövetségi Köztársaságban élt. Lásd bővebben Hátori Péter: *Jezsuita társadalmi gondolkodók Magyarországon 1931–1944. Varga László és Csávossy Elemér a magyarság életproblémáiról*. In Szilágyi Csaba (szerk.): *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 2006, 607–621. Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti konferenciák 2.

³⁹ Csávossy Elemér (1883–1972) jezsuita szerzetes, filozófus, teológus. A jezsuita rend magyarországi tartományfőnöke 1924–1927 között. Később gimnáziumi tanár és igazgató. Lásd továbbá Péteri János:

akikre még utalni fogunk. Önállóan kiadott köteteik mellett tanulmányaik és cikkeik nagy arányban az 1913-ban Bangha Béla jezsuita teológus, író, szerkesztő által alapított és 1944-ig kéthetente folyamatosan megjelenő *Magyar Kultúrában* kerültek publikálásra. A két világháború között a katolikus megújulás, az új kihívásokra és jelenségekre nyitott szemléletű, színvonalas kiadványának számított. Így nem meglepő, hogy a *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikával is kiemelten foglalkoztak a megjelenésétől, azaz 1931-től egészen 1944-ig. Az enciklikára reagáló egyházi és világi szerzők tanulmányai legnagyobb arányban ebben a folyóiratban jelentek meg, ahogy önálló kötetek kiadását is felkarolták.

Varga László kötetei, tanulmányai a hivatásrendiséggel és a *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikán alapuló katolikus szerveződések eszmeiségével foglalkozó törekvések legfontosabb ideológiai alapjává váltak.⁴⁰ Ő is úgy véli, hogy az enciklika nem pusztán a vallási kérdésekről való megnyilatkozás az évforduló alkalmából, hanem a kor kihívásaihoz igazodva az egész társadalmi, gazdasági, szociálpolitikai berendezkedésről is megfogalmazza az egyház álláspontját, mely egyszerre a fennálló viszonyok kritikája mellett az egyház tanításaihoz igazodó kiutat is nyújt.

„A *Quadragesimo anno* nemcsak szorosabb értelemben vett szociálpolitikát, azaz a munkáskérdés keresztény szellemű megoldását sürgeti, hanem az egész társadalom gazdasági életére kiterjedő gazdaságpolitikát követel, mert a munkáskérdés nem teljesen azonos a proletarizmus (sic!) problémájával, és ezt sikeresen megoldani a fönnálló rendszer megtörése mellett keserves foltozgatásokkal többé nem lehet.”⁴¹

Csávossy Elemér is széles körű publikációs, közírói tevékenységet folytatott. A *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikáról szóló írásai közül kiemelendő *A szociális reform gátlásai* című tanulmánya.⁴² Utóbbinak a sajátosságát az adja, hogy az enciklika gondolatiségéből kiindulva élesen bírálja a korabeli magyar szociálpolitikai állapotokat és az abban megmutatkozó hiányosságokat. Az enciklika jelentőségét többek között abban látja, hogy újszerű

„Ha szentté nem leszek, hiába születtem!” Csávossy Elemér, S.J. *élete (1883–1972)*. St. Jutta Foundation, New York, 1980.

⁴⁰ Ezek sorában többek között megemlítendő: Varga László S.J.: *Társadalmi etika. Első rész*. Jézus-társasági Kollégium, Szeged, 1935; Varga László S.J.: *Legyen igazság!* EMSZO Központ, Budapest, 1938; Varga László S.J.: *Új társadalmi rend felé. II. kiadás*. Magyar Kultúra, Budapest, 1940; Varga László: *Szociális reform és hivatásrendiség*. Stádium Sajtóvállalat Rt., Budapest, 1941. Nemzeti Könyvtár, 40–41. szám; Varga László: *Katolikus karitás és szociális munka*. Actio Catholica, Budapest, 1944.

⁴¹ Varga László S.J.: „A »Quadragesimo anno« és a Katolikus Akció.” *Magyar Kultúra*, 1933, 20, 4, 161.

⁴² Csávossy Elemér S.J.: „A szociális reform gátlásai.” *Magyar Kultúra*, 1934, 21, 21, 363–368.

szemléletet, látásmódot hozott a társadalomfelfogásban, világlátásban. Jól látja az egyház lehetőségeit, szerepét a szociális területeken, melyek azonban – minden jószándék ellenére is – behatároltak. „Hiszen a karitász mindig csak kisegítő jellegű volt. Az életbevágó reformokat a szociális intézkedéseknek kell megteremteniük.”⁴³ Az enciklika tartalmát és törekvését a magyarországi szociálpolitikai intézkedések értékelésével összevetve elemzi, melyről igen kritikus hangnemben fogalmaz. „Sajnos, tény, hogy a nagy általánosságot és az elméletet meghaladó, komoly, részletes és gyakorlati programtól olyanok is irtóznak, akik egyébként a szociális gondolkodás hívei.”⁴⁴ Joggal teszi fel a kérdést, hogy nálunk milyen tényezők gátolják a szociális reformok kibontakozását, melyek elkerülhetetlenségéről az enciklika is egyértelműen nyilatkozik. A magyarországi szociálpolitikai kérdésekben való lemaradás okaként szubjektív és „tárgyi” okokat vél felfedezni. „Szubjektív természetű okok a meglátás hiánya, az érdekeltség és az aggódó félelem. Tárgyi ok a gazdasági tényezőknek és a társadalmi viszonylatoknak egymásba kapcsolódása, mely a reformot az egyik ponton lehetetlenné teszi, anélkül, hogy a társadalmi és gazdasági élet tíz más pontja is mozgásba ne kerüljön.”⁴⁵ A családot ő is a társadalom alapegységének látja, ami azonban egy gazdasági közösség is. „Az idei katolikus nagygyűlés nagyon helyesen állította be a családvédelmet mint a katolikus akció tengelyét. De családvédelem családi bér nélkül nem létezik.”⁴⁶ A tanulmány határozottan és bátran aktuálpolitikai szempontokat is felvet. A hitleri Németországtól és az ottani ideológiai gyakorlattól, módszerektől nagyon félti mások mellett a katolikus egyházat is.

A *Magyar Kultúra* 1931. augusztus 20-án megjelent számában Mihelics Vid⁴⁷ szerkesztő ír egy tanulmányt az enciklika háttéréről és értelmezéséről, aki szintén aktív publikációs tevékenységet fejtett ki az enciklika gondolatának megismertetésében.⁴⁸ Bevezetőjében kiemeli, hogy a katolikus egyház általában ragaszkodni szokott évfordulós megemlékezések esetében a 25 éves időszakokhoz, most azonban a világban olyan folyamatok mennek végbe, melyek a pápát a megnyilatkozásra készítette: „...immár nem lehetett halogatni az új pápai szöveget, amely szemlét tartva az elmúlt négy évtized eseményei fölött

⁴³ Uo. 363.

⁴⁴ Uo. 364.

⁴⁵ Uo. 365

⁴⁶ Uo. 367.

⁴⁷ Mihelics Béla Vid (1899–1968) szociológus, szociálpolitikus, számos lap szerkesztője. 1947–49 között a Demokrata Néppárt képviselője. Haláláig az *Új Ember* és a *Vigilia* szerkesztője. Lásd bővebben Frenyó Zoltán: *Egy magyar katolikus gondolkodó. Mihelics Vid életműve*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 2002.

⁴⁸ Mihelics Vid: „XI. Pius pápa szociális körlevele.” *Magyar Kultúra*, 1931, 18, 14, 81–93.

és belenyúlva a rengeteg vitába, határozott utat jelöl ki a szociális kérdés megoldása, a társadalmi berendezkedés reformja irányában.”⁴⁹

Az enciklika határozott célja, hogy „a sokszor meglepően éles ítéleteivel, a pápai hatalom és tekintély erejével egységesíteni kívánja a szociális téren már-már széthulló katolikus akciót”.⁵⁰ A szociális kérdés megoldásának területén véleménye szerint a pápa megfogalmazta az egyház, az állam és a munkásság együttműködésének szükségességét. Szerinte „XIII. Leónak halhatatlan érdeme volt, hogy egyenesen kötelességévé tette a munkásságnak olyan egyesületek és intézmények létesítését, amelyek a támogatásra szorulóknak segínyt nyújtanak”.⁵¹ Mihelics Vid kiemeli azt is, hogy a pápa nem foglalkozik külön a mezőgazdasági munkásság kérdéseivel, de úgy véli, hogy a munkásságra vonatkozó javaslatok az agráriumra is érvényesek. Ebben a kérdésben feltétlenül hangoztatunk kell, hogy ez a hiányosság a magyar paraszti társadalmat mélyen érinti, hiszen a két világháború közötti magyar szociálpolitikai lépések értékelésénél minden elemző kiemeli, hogy miközben a városi ipari munkásság kérdésében voltak jelentős előrelépések, ezekből a vidéki agrártársadalom kimaradt. A téma egyik neves kutatójának összegző megállapítása szerint:

„Így a két világháború időszakának jóléti rendszerét hangsúlyos ellentmondás jellemezte Magyarországon. Ez azáltal keletkezett, hogy egyfelől az ipari alkalmazottak nagy aránya részesült betegség-, majd baleset-, végül nyugdíjbiztosításban, s a nekik nyújtott juttatások színvonala is magas volt nemzetközi összehasonlításban. Az állami alkalmazottak szintén viszonylag bőkezű szociális ellátáshoz jutottak. Ezzel szemben a lakosság nagyobbik hányadát kitevő mezőgazdasági népesség szociális jogai a korban lényegében mindvégig alacsony színvonalon maradtak.”⁵²

Magyar szempontból az enciklika fontos gondolatának tartja, hogy azon országokban – például Magyarországon –, ahol nincsenek külön katolikus munkásszervezetek, beléphetnek katolikusok is vegyes szakszervezetekbe, de csak azzal a feltétellel, ha azok működésük és irányvonaluk összeegyeztethető a katolikus egyház tanításával. A tanulmány szerzője is kiemeli, hogy a pápa a hivatásrendi berendezkedés gondolatának megfogalmazásakor kritikával illeti az olasz fasiszta rendszert. „Nyilvánvaló, hogy ez elítélő célzást tartalmaz az olasz testületi rendszerre, amelyben csak papíron van meg a szervezkedés

⁴⁹ Uo. 81.

⁵⁰ Uo. 82.

⁵¹ Uo. 83.

⁵² Tomka Béla: „Szociálpolitika Magyarországon a világháborúk korában.” *Korunk*, 2012, 23, 11, 54.

szabadsága, minthogy a fasiszta szervezetek monopóliumot élveznek.”⁵³ Hoszszabb időszakba helyezve az enciklika legfőbb jelentőségét abban látja, hogy a „mostani szociális körlevél a *Rerum novarum* kezdetű enciklika hiteles magyarázatának kell tekinteni s minthogy XI. Pius a leói tételeket kiegészíti és tovább építi, a két enciklika szervesen összetartozik, és így egységes alkotmánylevelét képezi a katolikus társadalompolitikának.”⁵⁴

1931 után a *Magyar Kultúra* című folyóiratban számos olyan tanulmány, cikk jelenik meg, melyek a társadalmi és a szociális élet területén az enciklika gondolatainak megvalósításáról értekeznek, illetve beszámolnak külföldi visszhangjáról, leginkább Ausztria esetében.⁵⁵

Az enciklika valóban komoly hatását az is mutatja, hogy 1931 után a Horthy-rendszer fennállásáig folyamatosan foglalkoztak vele, nemcsak egyházi személyek, teológusok, hanem közírók, társadalomtudósok, közgazdászok, szociológusok. A megjelent könyvek, kisebb-nagyobb írások, tudósítások száma teljes egészében alig átlátható. Ezek sorából terjedelménél fogva is kiemelkedik – 284 oldal – Mikos Ferenc⁵⁶ *A Quadragesimo anno gazdasági rendje* című műve, mely 1934-ben jelent meg. Az enciklika legnagyobb értékét és legfontosabb mondanivalóját abban látja, hogy

„azok a rettenetes károk, amelyeket a szabadjára engedett gazdasági erők az emberiségnek okoztak, még a kapitalizmus kétségtelenül áldásos eredményeinek elismerése mellett is feljogosítják a katolikus szociáletika örét, az egyházat és annak fejét arra, hogy felhívja a világ figyelmét: a gazdasági bajok fő forrása az, hogy a gazdasági erők függetlenítették magukat az erkölcsi törvényektől, és a gyógyulás útja csak az örök erkölcsi törvények gazdasági érvényesülésén át vezet.”⁵⁷

Továbbá: „A körlevél fő célja tehát annak az erkölcsi légkörnek megteremtése, amelyben a kapitalizmust felváltó új gazdasági rend megszülethetik, és életképessé fejlődhetnek.”⁵⁸

A bemutatott néhány jellegzetesnek mondható tanulmány, kiadvány mellett a gyakorlati, népszerűsítő tevékenységről is szólni kell. A katolikus egyház

⁵³ Mihelics V.: i. m. 90.

⁵⁴ Uo. 93.

⁵⁵ Többek között Bikkal Dénes: „A család gazdasági védelme.” *Magyar Kultúra*, 1932, 19, 5, 225–227; Blazovich Jákó: „Kollektivizmus felé?” *Magyar Kultúra*, 1932, 19, 8, 337–343.; Blazovich Jákó: „Világtények és világhelyzetek előtt.” *Magyar Kultúra*, 1932, 19, 11, 481–486.

⁵⁶ Mikos Ferenc (1899–1954) végzettségét tekintve jogász. Később bíró lett vidéken, majd Budapesten.

⁵⁷ Dr. Mikos Ferenc: *A Quadragesimo anno gazdasági rendje*. Pázmány Péter Irodalmi Társaság, Budapest, 1934, 47.

⁵⁸ Uo.

Magyarországon is aktív szervezőmunkát fejtett ki, hogy a legszélesebb társadalmi csoportokkal, például a munkássággal is megismertessék az enciklika megfogalmazásának motivációt és a benne lefektetett szociális célokat. Az egyik legjelentősebb kiadványnak ezen törekvések megvalósításában az Actio Catholica által 1936-ban kiadott *A proletárok megváltása. XI. Pius pápa Quadragésimo anno körleveléről* című 48 oldalas füzet volt, melyet Közi Horváth József⁵⁹ írt. A terjedelem nagyságát meghatározta az a törekvés, hogy ezt alapvetően ismeretterjesztő céllal írták, amit az is mutat, hogy egymillió példányban adták ki.⁶⁰ Nem pusztán a magyarországi gyülekezetekben terjesztették, hanem a határon túli és a nyugati szórványban élő katolikus közösségekben is. Közérthetően, didaktikai jelleggel magyarázza meg az enciklika gondolatait.

Az enciklika magyarországi hatásait vizsgálva feltétlenül ki kell emelni Kovrig Béla⁶¹ személyét, a két világháború közötti gyakorlati és elméleti tevékenysége révén. A *Katolikus Szemle* 1941-ben írt róla kisebb tanulmányt.⁶² Keményen bírálja a kapitalista rendszernek azon negatív vonását mely óriási ellentéteket termelt ki a munkaadók és munkavállalók között, ahol a haszon és az önzés mindent uralma alá hajtott. „A társadalom ezzel megszűnt. Közösség, szellemi egység szétfoszlott. Érdek, verseny, kölcsönös irigység, kölcsönös megvetés lőnek a tipikus emberközi kapcsolatok.”⁶³

XIII. Leó és XI. Pius szociális enciklikái erre kívánták megadni a katolikus egyház válaszát, reményt és kiutat nyújtva. Jelentőségét tekintve a *Rerum novarum* kezdetű enciklopédiát a „pápaság szociális aranybullájának” tartja. A szociális kérdéseket olyan jellegűnek tartja, melyben az egyház szerepe megkerülhetetlen, ahogy XI. Leó is megfogalmazta, joga és kötelessége megszólalni, és nélküle valóságos megoldás sem képzelhető el. Ezért is kellett mindkét pápának megszólalni, reagálni saját koruk kihívásaira. „Mindkét pápai megnyilatkozás ítéletet mond nemcsak a kapitalizmus, hanem a

⁵⁹ Közi Horváth József (1903–1988) katolikus pap, teológiai doktor. 1935-től az Actio Catholica magyarországi szervezetének titkára, az 1938. évi Eucharisztikus Világkongresszus egyik szervezője. 1939–1944 között az Egyesült Keresztény Párt színeiben képviselő. 1945 után a katolikus nyugati magyar emigráció egyik meghatározó alakja. Szülőhelyén 2011-ben népfőiskolát neveztek el róla. Lásd bővebben [sz.n.]: „Pásztorai igaz ügyeknek” ...akinek Isten, a haza és a szegény nép ügye volt a legfontosabb. Dr. Közi Horváth József emlékkönyv 2014. Közi Horváth József Népfőiskola, Agyagos-szergény, 2014.

⁶⁰ [sz.n.]: *A Quadragésimo anno hatása...* 154.

⁶¹ Kovrig Béla (1900–1962) szociológus, szociálpolitika, egyetemi tanár. Egykoron Bethlen István személyi titkára, számos vezető szerepet töltött be az Országos Társadalombiztosítási Intézetben, a korszak egyik meghatározó társadalompolitikai szakértőjeként több szociálpolitikai törvény kidolgozója. A második világháború alatt a kolozsvári egyetem rektora.

⁶² Kovrig Béla: „Quadragésimo anno.” *Katolikus Szemle*, 1941, 55, 5, 161–166.

⁶³ Uo. 161.

szocializmus felett is.”⁶⁴ Ő is szükségesnek véli a markáns különbségtételt a mérsékelt és radikális szocialista tanok között. „A mérsékelt szocializmusnak számos követelése már alig különbözik az emberi társadalmak megújításán keresztény elvek szellemében dolgozók kívánságaitól.”⁶⁵ Mindkét enciklika alapelemének tartja a kereszténység és a szocializmus társadalomképe, társadalomfelfogása közti eltérést. „Vallásos szocializmus, keresztény-szocializmus és minden egyéb enyhébb szocialista irány belső ellentmondástól terhes mindaddig, amíg nem szakít a szocializmusnak az emberi társadalomról szóló felfogásával.”⁶⁶ A két enciklika történelmi érdeme az, hogy „a pápai körlevelek megteremtették a törvényes munkavédelem és a keresztény szellemű társadalmi reform szellemi alapját. Az államok kötelességévé tették, hogy megvédjék a közösséget és annak tagjait, mert az államkormány nem a hatalomért, hanem az alattvalókért van, tehát akár a közjót, akár az egyesek javát kár éri vagy fenyegeti, s az másként el nem hárítható, az államnak kell közbelépnie.”⁶⁷ Az enciklikák megfogalmazták az egyén, közösség, állam feladatát és helyét a keresztényi világfelfogásból szemlélve.

Az enciklika nem pusztán az egyházi személyek, tisztségviselők, teológiai szakírók tevékenységét, megszólalási alkalmait aktivizálta, hanem a különböző katolikus szervezetek, érdekképviselők tevékenységét részben újjá szervezte, illetve aktivitásukat jelentősen fellendítette. A keresztényszociális mozgalmak új lendületet, eszmei, ideológiai háttérrel nyertek. Követve a kor követelményeit és kihívásait láthatóan megnőtt az egyház szociális érzékenysége. „A katolikus szociális mozgalmakban a keresztény szakszervezetek, a szindikalizmus nyilvánvaló eredménytelensége után a modernebbnek tűnő, a hivatásrendiségen alapuló új típusú korporatív mozgalmak kibontakozása kínálta az alternatívát.”⁶⁸

A két világháború közötti szellemi életben meghatározó szerepet játszott az 1927-ben elindult *Magyar Szemle*. Ezt a szerkesztőségben közreműködők személyével is egyértelműen igazolni lehet. A szerkesztőbizottság elnöke Bethlen István volt, a tényleges szervezői munkákat Szekfű Gyula és Eckhardt Sándor végezte. Az enciklika legalaposabb elemzése Szekfű Ignác⁶⁹ tollából jelent meg 1933-ban *Kapitalizmus és katolicizmus* címmel.⁷⁰ A tanulmány

⁶⁴ Uo. 163.

⁶⁵ Uo. 164.

⁶⁶ Uo. 165

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ Gergely J.: *Katolikus társadalmi...* 4.

⁶⁹ Szekfű Ignác (1886–1938) székesfehérvári teológiai tanár, Szekfű Gyula testvére. Lásd bővebben Angeli András: „Szekfű Ignác.” *Korunk*, 1938, 8, 5, 157–161.

⁷⁰ Szekfű Ignác: „Kapitalizmus és katolicizmus.” *Magyar Szemle*, 1933, 17, 1–4, 321–332.

bevezetőjében kiemeli, hogy az enciklika nem teszi fel azt a kérdést, hogy az egyház üdvözli-e a kapitalizmust. A kérdést a szerző meg is válaszolja.

„Ez természetes, mert a kapitalizmust egészében gazdasági rendszernek szokás tekinteni, az egyház pedig természetfölötti és lelki küldetésében gazdasági és világi kérdésekkel való foglalkozást túlkapásnak tartja a maga részéről, így a *Quadragesimo anno* is csak erkölcsi és társadalom-tani szempontokat érvényesít a kapitalizmus világával szemben, anélkül, hogy a gazdasági rendszerről ítéletet mondani óhajtana.”⁷¹

A kapitalizmus számos olyan jelenséget termelt ki, melyek az egyház dogmatikai elveit érzékenyen érintik: haszon, kamat, kizsákmányolás, egyenlőtlenség stb. kérdései. Ezek a kérdések és dilemmák még élesebben jelentek meg a válság éveiben.

„A pápa a *Quadragesimo anno*-ban úgy érzi, hogy új pogányság előtt áll, amelynek az evangéliumi lélek új kiáradására van szüksége. Mindez azonban nem jelent a kapitalizmus egészére kárhóztató ítéletet. Az erkölcsi hibák számonkérése nyilván nem érinti még magát a gazdasági rendet, hiszen bármely más gazdasági rendszer is kívánná ezt a kritikát.”⁷²

Az enciklika fontos gondolatának tartja a magántulajdon szociális elkötelezettségét, érzékenységét. A legfontosabb törekvése az egyháznak az, hogy a tőkés viszonyok közepette is megmaradjon a társadalmi igazságosság. „Ezért szabályozó elve a katholicizmusban a gazdasági életnek is a *iustitia socialis*, a gazdasági életnek a munkást munkája társadalmi értékéhez mérten, az őt megillető emberi élethez s társadalmi helyéhez kell juttatnia.”⁷³ Az enciklika leglényegesebb, a katolikus gondolkodás hagyományaihoz, elveihez leginkább kötődő célkitűzésének azt tartja, hogy a gazdasági folyamatok alárendelődjenek az embernek és a társadalomnak.

Az enciklika valóságos súlyát az is mutatja, hogy minden politikai irányzatot, társadalompolitikai kérdésekkel foglalkozó mozgalmat megnyilatkozásra motivált. Mind hagyományai, politikai súlya és jelenléte alapján ezek sorából kiemelkedik a magyarországi szociáldemokrácia. A *Népszavában* megjelent rövidebb tudósítások mellett részletesebb baloldali értelmezést ad Szakasits Árpád 1931 júliusában, a párt havilapjában, a *Szocializmusban*

⁷¹ Uo. 320.

⁷² Uo. 324.

⁷³ Uo. 330.

megjelent írása.⁷⁴ A cikk hangulata és tartalma a marxizmus jól ismert általános egyházellenes gondolatait követi, kevésbé színvonalas formában. Bevezetőjében nem véletlenül idézi fel Giordano Brunót és sorsát. Álláspontja nyílt és határozott.

„XI. Pius pápa enciklikája hadüzenet az emberiség legigazabb létalapjainban legvitathatatlanabb szabadságtörekvése, a szocializmus ellen. [...] aki elolvassa, annak látnia kell, hogy célja: a mai gazdasági és társadalmi rend szenvedélyes védelme ama vitathatatlanul nagy erőnek segítségével, amelynek az egyház a lelkekre gyakorolt hatalmánál fogva még mindig birtokában van.”⁷⁵

A cikk tartalmából és hangulatából azonban kiolvasható az az aggodalom, hogy az enciklika olyan társadalompolitikai törekvéseket és eszközöket fogalmazott meg a munkásság irányába, mely a szociáldemokrácia politikai programját és társadalmi célterületét alapvetően veszélyeztetik. Az enciklika álláspontja olyan kérdések esetén – mint például a méltányos bér – határozott konkurenciát fogalmaz meg a szociáldemokrata mozgalom természetesnek vélt bázisát, a munkásságot illetően. Ezt a veszélyhelyzetet a szerző is jól látja. „Igen, új kultúrharc körvonalai bontakoznak ki a *Quadragesimo anno* betűiből, s nekünk igazán nincs mit félnünk ettől. Ellenkezően: ez a harc csak megtermékenyítheti a szocializmus vetéseit.”⁷⁶ Véleménye szerint a kapitalizmus és a katolicizmus a magántulajdon védelmének tekintetében hasonló álláspontot foglal el, mely ellentétes a szocialista tanokkal.

Teljes képet nem nyújthattunk a *Quadragesimo anno* kezdetű szociális enciklika korabeli magyarországi fogadtatásáról, mivel az jóval meghaladná a tanulmány kereteit. A legjellemzőbb, tartalmában és gondolatiságában a leginformatívabbnak nevezhető reflexiókat kívántuk kiemelni. Kétségtelen azonban, ahogy a bemutatott megnyilatkozások is igazolják, hogy az enciklika jelentősége jóval túlmutat annak egyháztörténeti vonatkozásain, fontos adalékul szolgál a két világháború közötti európai és magyar társadalom és intézménytörténet, eszmetörténet, azon belül a szociálpolitika és szociális gondoskodás korabeli kihívásainak és helyzetének valóságosabb megértéséhez.

⁷⁴ Szakasits Árpád: „Az egyház, a kapitalizmus és a szocializmus.” *Szocializmus*, 21, 1931, 21, 6, 170–177.

⁷⁵ Uo. 172.

⁷⁶ Uo. 177.

BIBLIOGRÁFIA

- Angeli András: „Szekfű Ignác.” *Korunk*, 1938, 8, 5, 157–161.
- Az Európai Unióról Szóló Szerződés. C 202/18. 5. cikk (az EUSz. korábbi 5. cikke). Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 2016.06.07., Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016M005>. (Letöltés ideje: 2025.11.22.)
- Bikkal Dénes: „A család gazdasági védelme.” *Magyar Kultúra*, 1932, 19, 5, 225–227.
- Blazovich Jákó: „Kollektivizmus felé?” *Magyar Kultúra*, 1932, 19, 8, 337–343.
- Blazovich Jákó: „Világtények és világfeladatok előtt.” *Magyar Kultúra*, 1932, 19, 11, 481–486.
- Csávossy Elemér S.J.: „A szociális reform gátlásai.” *Magyar Kultúra*, 1934, 21, 21, 363–368.
- Csizmadia Andor: *A szociális gondoskodás változásai Magyarországon*. Az MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, Budapest, 1977.
- Egresi Katalin: *Szociálpolitika Magyarországon. Nézetek, programok és törvények 1919–1939*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008.
- Frenyó Zoltán: *Egy magyar katolikus gondolkodó. Mihelics Vid életműve*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 2002.
- Gergely Jenő (szerk.): *A püspöki kar tanácskozásai. A magyar katolikus püspökök konferenciáinak jegyzőkönyveiből, 1919–1944*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1984, 173.
- Gergely Jenő: „Katolikus társadalmi mozgalmak az 1930–40-es években.” *Múltunk*, 1997, 42, 3, 7.
- Gergely Jenő: *A pápaság története*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982.
- Glattfelder Gyula: *A gazdasági világválság lelki okai*. Szeged, Juhász Nyomda, 1931.
- Glattfelder Gyula: A katolikus egyház szociális célkitűzései. In Martonffy Károly (szerk.): *A mai magyar szociálpolitika. Az 1939. évi közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai*. Közzéteszi Dr. vitéz Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter, Budapest, 1939, 383–395. A korszerű közszolgálat útja 10.
- Gyáni Gábor: *A szociálpolitika múltja Magyarországon*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1994. História könyvtár. Előadások a történettudomány műhelyeiből 4.
- Hámori Péter: *Jezsuita társadalmi gondolkodók Magyarországon 1931–1944. Varga László és Csávossy Elemér a magyarság életproblémáiról*. In Szilágyi Csaba (szerk.): *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 2006, 607–621. Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti konferenciák 2.
- Kovrig Béla: „Quadragesimo anno.” *Katolikus Szemle*, 1941, 55, 5, 161–166.
- László T. László: *Egyház és állam Magyarországon 1919–1945*. Szent István Társulat, Budapest, 2005.

- Mihelics Vid: „XI. Pius pápa szociális körlevele.” *Magyar Kultúra*, 1931, 18, 14, 81–93.
- Mikos Ferenc, Dr.: *A Quadragesimo anno gazdasági rendje*. Pázmány Péter Irodalmi Társaság, Budapest, 1934, 47.
- XI. Pius pápa: Enciklika. „Quadragesimo anno.” 1931. V. 15. *Acta Apostolicae Sedis*, 1931, 23, 5, 177–285.
- Schroeder, Wolfgang: „Christliche Sozialpolitik oder Sozialismus.” *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 1991, 39, 2, 179–220.
- Schwaiger, Georg: *Papsttum und Päpste im 20. Jahrhundert. Von Leo XIII. zu Johannes Paul II.* Verlag Beck, München, 1999.
- Szakasits Árpád: „Az egyház, a kapitalizmus és a szocializmus.” *Szocializmus*, 21, 1931, 21, 6, 170–177.
- Szántó Konrád, Dr.: *A katolikus egyház története II. kötet*. Ecclesia, Budapest, 1988, 538–539.
- Szekfű Ignác: „Kapitalizmus és katolicizmus.” *Magyar Szemle*, 1933, 17, 1–4, 321–332.
- [sz.n.]: „A Quadragesimo anno hatása Magyarországon. Beszélgetés Közi Horváth Józseffel.” *Katolikus Szemle* [Külföldi Magyar Katolikus Akció, Róma], 33, 1981/2, 151.
- [sz.n.]: „Pásztora igaz ügyeknek” ...akinek Isten, a haza és a szegény nép ügye volt a legfontosabb. Dr. Közi Horváth József emlékkönyv 2014. Közi Horváth József Nép-főiskola, Agyagosszergény, 2014.
- Tomka Béla: „Szociálpolitika Magyarországon a világháborúk korában.” *Korunk*, 2012, 23, 11, 54.
- Tóth Tibor: *Társadalmi problémák vidéki Magyarországon és szociálpolitikai viták a törvényhozásban az 1930-as években*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2018.
- továbbá Péteri János: „Ha szentté nem leszek, hiába születtem!” Csávossy Elemér, S.J. *élete* (1883–1972). St. Jutta Foundation, New York, 1980.
- Varga László S.J.: *Új társadalmi rend felé. II. kiadás*. Magyar Kultúra, Budapest, 1940.
- Varga László S.J.: „A »Quadragesimo anno« és a Katolikus Akció.” *Magyar Kultúra*, 1933, 20, 4, 161.
- Varga László S.J.: *Legyen igazság!* EMSZO Központ, Budapest, 1938.
- Varga László S.J.: *Társadalmi etika. Első rész*. Jézustársasági Kollégium, Szeged, 1935.
- Varga László: *Katolikus karitás és szociális munka*. Actio Catholica, Budapest, 1944.
- Varga László: *Szociális reform és hivatásrendiség*. Stádium Sajtóvállalat Rt., Budapest, 1941. Nemzeti Könyvtár, 40–41. szám.
- Zsigmond László (szerk.): *Politikai és szociális enciklikák a XIX–XX. században II.* ELTE BTK Új- és Legújabbkori Tanszék, Budapest, 1970, 55–115.

Az Egyház szociális tanítása – Szent Pétertől XIV. Leó pápáig

TÓTH TAMÁS

A keresztény ember számára fontos, hogy minden tevékenységét a hit szemszögéből nézze, és aszerint cselekedjen. Nem kivétel ez alól az sem, amit a gondoskodáspolitikai fogalmával foglalunk össze. Éppen ezért fontos, hogy megmutassuk, mik az alapjai a gondoskodáspolitikához tartozó egyházi szolgáltatnak, egyben kimutassuk azt is, hogy a rászorulókról való gondoskodás az Egyház alapvető küldetéséhez tartozik.

1. AZ EGYHÁZ SZOCIÁLIS TANÍTÁSA A KATOLIKUS EGYHÁZ KATEKIZMUSÁBAN

Az Egyház társadalmi, azaz a társadalomra vonatkozó tanítása öt alappillérből áll, amelyek 1. az emberi méltóság; 2. a szolidaritás, vagyis a szegények különleges szeretete; 3. a szubszidiaritás elve; 4. a közjó és 5. az igazságosság.¹ Mindezek a keresztény ember számára a Biblia tanításából következnek, és az egyházi Tanítóhivatal, a pápai megnyilatkozások fejtik ki ezt számunkra. Értelemszerűen ide tartozik az Egyház kifejezetten szociális tanítása, ha úgy tetszik, egyházi gondoskodáspolitikai is, amelynek megértéséhez érdemes mindenekelőtt megnézni, mit ír róla a *Katolikus Egyház Katekizmusa* (KEK).² A katekizmus a bibliai hetedik parancsolat („Ne lopj!”) kapcsán foglalja össze röviden és kifejezetten az Egyház szociális tanítását, amely a jelen előadás tárgyát képezi. A parancsolat lényegét ekképpen foglalja össze a dokumentum:

¹ Magyar Katolikus Egyház, Magyar Püspöki Konferencia: *Az egyház társadalmi tanítása. katolikus.hu*, 2021.11.12. Forrás: <https://katolikus.hu/cikk/az-egyhazi-tarsadalmi-tanitasi> (Letöltés ideje: 2025.07.23)

² *A Katolikus Egyház Katekizmusa*. Fordította Diós István. Szent István Társulat, Budapest, 2020. Szent István Kézikönyvek.

„A hetedik parancsolat tiltja a felebarát javainak jogtalan elvételét vagy megtartását, és a felebarát javaiban való károkozást, bármilyen formában történjék. A földi javak és az emberi munka gyümölcseinek kezelésében igazságosságot ír elő és szeretetet. A közjó miatt föltételezi a javak egyetemes rendeltetését és tiszteletben tartását és a magántulajdonhoz való jogot. A keresztény élet arra törekszik, hogy e világ javait Istenre és a felebaráti szeretetre irányítsa” (KEK 2401).

Az Egyház szociális tanításáról szóló rész (KEK 2419–2425) hangsúlyozza, hogy az evangéliumból kapjuk az ember igazságára vonatkozó teljes kinyilatkoztatást, és a krisztusi kinyilatkoztatás vezet el bennünket „a társadalmi élet törvényeinek mélyebb megértésére” (KEK 2419). Vagyis mindaz, amit embertársainkért teszünk, az evangélium, a krisztusi kinyilatkoztatás talaján kell hogy álljon. Az Egyháznak ennek megfelelően akkor, ha „azt az emberi személy alapvető jogai vagy a lelkek üdvössége megkívánja” (GS 76), joga és kötelessége gazdasági és társadalmi kérdésekben megnyilvánulnia és – a politikai hatalomtól eltérően – azért foglalkozik a közjó evilági összetevőivel, mert azok „a legfőbb Jóra, végső célunkra vannak rendelve” (KEK 2420). Ez azt jelenti, hogy nekünk mindent Isten szándéka felől kell szemlélnünk, a gondoskodásra szoruló és szükségét szenvedő testvéreinkről való gondoskodást is. „Az Egyház nem jótékonyági szervezet”, mondta néhány éve egy magyar katolikus főpap,³ akinek ezt a kijelentését azóta is kontextusából teljes mértékben kiragadva és kétséges szándékkal róják fel újra és újra neki. Ugyanakkor az Egyház valóban nem csupán egy civil szervezet (*Non-Governmental Organization*, NGO) a sok közül, hiszen akkor nem különbözne semmilyen másik jótékonyági alapítványtól vagy szervezettől. A katolikus tanítás szerint ugyanis az ember arra hivatott, hogy megismerje és szeresse Istent, valamint, hogy az Örömhírt továbbadja azáltal, hogy a hitet hirdeti és testvéri közösségben belőle él (vö. KEK 1–3). Az Egyház pedig küldetése szerint „ebben a világban az üdvösség szentsége, Isten és az emberek közösségének jele és eszköze” (KEK 780). Ebből következően valóban kötelessége tehát az Egyháznak (és tagjainak) lehetőségei szerint mindenkiről gondoskodni, leginkább az arra rászorulókról, de ez krisztusi küldetéséből és emberképéből, ha úgy tetszik, természetfeletti mivoltából következik. Az Egyház tehát valójában jóval több bármilyen jótékonyági szervezetenél, mivel létének nem csupán egy egyszerű emberi elhatározás az alapja, hanem Krisztus parancsa.

³ MTI: Erdő Péter: „Az egyház nem jótékonyági szervezet.” *HVG*, 2019.12.24. Forrás: https://hvg.hu/itthon/20191224_Erdo_Peter_interju (Letöltés ideje: 2025.07.23.)

„Az Egyház szociális tanítása alapelveket javasol a reflektáláshoz” (KEK 2423), így ahhoz is, amit újabban gondoskodáspolitikának nevezünk. Az egyik kijelentés, hogy a teljes mértékben gazdasági tényezők által meghatározott rendszerek ellentétesek az ember méltóságával, ennél fogva nem lehet a nyereség kizárólagos szabály és végső cél (vö. KEK 2423–2424). Könnyű belátni ennek okát: azon embertársaink, akik a legsérülékenyebbek vagy akár akaraton kívül nehéz helyzetbe kerültek, védtelenek maradnának, istenképiségük, emberi méltóságuk veszélybe kerülne. Éppen ezért ellentétes az Egyház tanításával a teljes individualizmus, az, amit vadkapitalizmusnak neveznek, és amely fogalom gyakran összefonódik a neoliberalizmussal. Ebből következik azonban az is, hogy erkölcsileg ugyancsak elfogadhatatlan és ellentétes az ember méltóságával az ennek ellentettjeként jelentkező másik szélsőséges rendszer, amely az „egyes személyek és csoportok alapvető jogait feláldozza a termelés kollektív szervezetéért” (GS 65). Az ember ugyanis nem egyszerűen haszonszerzésre szolgáló eszköz (vö. KEK 2424). *In medio stat virtus*, középen van az erény, mondták már az ókorban is.

2. GONDOSKODÁSPOLITIKA AZ APOSTOLOK KORÁTÓL A XIX. SZÁZAD VÉGÉIG

Az arra rászorulókról való gondoskodás a fentiek szellemében az Egyház kezdeteitől jellemzi az Egyház működését. Jézus csodákat tett, meggyógyította a testet, hogy ezáltal is szóljon a lélekhez: „Vakok látnak, sánták járnak, leprások megtisztulnak, süketek hallanak, halottak feltámadnak, a szegényeknek pedig hirdetik az evangéliumot” (Mt 11,5). Éppen ezért volt már az apostolok korától fontos a szegényekkel való törődés. Az Apostolok Cselekedetei tanúsága szerint a Tizenkettő kiválasztott hét férfit az asztal szolgálatára (ApCsel 6,1–6), akiket Lyoni Szent Iréneusz tanúsága szerint hamarosan diakónusoknak neveztek.⁴ A Tizenkettő egyike, Szent Péter apostol lett Róma első püspöke, akinek utódai később is kiemelt figyelmet fordítottak a rászorulókra. Szent Fábían pápa (236–250) a III. században hét diakóniára osztotta Rómát.⁵ Ezt a felosztást nem sokkal később, a cezárei zsinat példaként állította más városok elé. Szent Kornél pápa (251–253) idején a Római Egyházmegye 1500 idegenről, özvegyről és szegényről gondoskodott,⁶ amely a korban

⁴ Lyoni Szent Iréneusz: *Adversus haereses* [Az eretnekek ellen], Liber III. In Jacques Paul Migne (szerk.): *Patrologia Latina* 7. Párizs, 1857.

⁵ Juan María Laboa: *Atlante storico della carità*. Jaca Book, Miláno, 2014, 35.

⁶ Boros István – Perendy László – Takács László (szerk.): *Caesareai Euszebiosz egyháztörténete*. Fordította Baán István. Bőv. és jav. kiadás. Szent István Társulat, Budapest, 2020, 43. Ókori Keresztény Írók.

példaértékűnek számított. A konstantini fordulat (313) után a keresztény Róma új lehetőségeket kapott arra, hogy odafigyeljen a szükségét szenvedő emberekre. Róma püspökének megbízottjai az afrikai és szicíliai birtokokról küldték a gabonát az Örök Város nyilvános magtáraiba, hogy régi római szokás szerint szétoszthassák azt az arra rászorulóknak között.⁷ A pápaság maradt a Nyugatrómai Birodalom bukását (476) követő kaotikus századokban is az a biztos pont, amelyre a római lakosság számíthatott éhezés és szükség idején. Az egyes helyi egyházak természetesen ugyancsak ott álltak a legsebezhetőbbek mellett, és nemcsak a saját területükön élőket, de egymást is kölcsönösen segítették.

A középkorban sorra alakultak azok a szerzetesrendek, intézmények, amelyek a nem keresztény ellenség fogságába esettek kiváltását tűzték ki céljukul.⁸ Ilyen volt a mercedárius és a trinitárius rend, amelynek tagjai nemritkán saját magukat ajánlották fel a kiváltandó fogolyért cserébe, ha az összegyűlt adomány kevésnek bizonyult. És már itt is megjelenik az, amit a modern korban – más kontextusban – utógondozásnak is szoktak nevezni: a rendtagok azt is vállalták, hogy a fogság alatt gyakran legyengült és elnincstelenedett keresztény testvéreiket életük újrakezdésében is segítik.

A háborúk velejárója a fizikai szenvedés és a betegség is, ezért sok helyütt a püspökök, papi testületek (káptalanok), szerzetesközösségek ispotályokat tartottak fent, amelyek a szegények, idegenek, zarándokok, betegek és rászorulóknak gondozására rendezkedtek be. Olyan szerzetesi közösségek is életre keltek, amelyeknek ez lett a fő karizmájuk, mint az a johanniták (máltai lovagrend), a német lovagrend vagy a Szent Lázár keresztések esetében történt.

Eközben keleten Nagy Szent Vazul cezárei püspök (370–379) működése adott újabb lendületet a szegények és szükségét szenvedők szolgálatának. Ő egy nagy szociális központ létesítésével tette fel karitatív tevékenységére a koronát.⁹ Nyugaton pedig valamivel később a bencés monostorok lettek a vendégfogadás központjai: sok szegény és katasztrófa elől menekülő ember számára nyújtottak és nyújtanak menedéket.

Nem sokkal ezután indult világhódító útjára egy másik mozgalom is, a kolduló rendeké. A 13. század első felében Assisi Szent Ferenc követői, a ferencesek röviddel itáliai alapításuk után megjelentek Magyarországon is. Kiemelkedik közülük Árpádházi (vagy ahogy külföldön ismerik: Magyarországi) Szent

⁷ Laboa, M. L.: i. m. 44.

⁸ Diós István – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon 11. Szent István Társulat*, Budapest, 2006, 392–394.

⁹ Életéről lásd t.k. Diós István (szerk.): *A szentek élete I. Szent István Társulat*, Budapest, 2009, 23–25. (A kötet, amely számos, jelen tanulmányban is említett szent életrajzát tartalmazza, interneten is elérhető: <https://archiv.katolikus.hu/szentek/index.html>) (Letöltés ideje: 2025.06.23.)

Erzsébet, aki az egyik legismertebb magyar származású szent. Neve örökre összekapcsolódott a szegények és szenvedők áldozatos szolgálatával.¹⁰ Európa nagy részén éppen ferences hatásra elkezdett terjedni az újkor hajnalán a *mons pietatis*, a keresztény zálogház jótékony intézménye, amelynek fő célja a szegények segítése volt.¹¹

Az Egyház karitatív tevékenysége az újkorban új súlypontokat kapott.¹² A reformációt követő katolikus megújulás része volt az oktatás erősítése mint az ember felemelésének fontos eszköze. Ebben a folyamatban a jezsuiták igen jelentős szerepet játszottak, ugyanakkor megjelentek az olyan klerikusi társulások, szerzetesközösségek, amelyek kifejezetten a tanítást tűzték ki missziós célként. A nagy földrajzi felfedezések kitágult világában pedig a misszionáriusok álltak helyt az őslakosok közt: nemcsak tanították őket, de nemegyszer ők voltak az egyetlenek, akik megpróbálták megvédeni őket a hódítók túlkapásaitól.¹³

Az újkorban ugyancsak új lendületet kapott a betegápolás is.¹⁴ Ekkor jött létre például az irgalmasok rendje, de ekkor alakultak meg a betegápoló nővérek különböző közösségei is. Utóbbiak áldozatos szeretetének állít emléket mind a mai napig az, hogy sok nyelven, így magyarul is nővéreknek nevezzük a női betegápolókat. A szerzetesi karizma mellett sok helyen megerősödtek a világi hívőkből álló konfraternitások is, amelyek közül többen a szenvedők segítségét tűzték ki célul. Az egyik ilyen különleges szociális kezdeményezés volt Rómában a jó halál társulata, amely arról gondoskodott, hogy a szegény, hajléktalan emberek szent helyen temetessenek el, illetve adott esetben életük utolsó óráit emberhez méltó módon, lelki támasz mellett élhessék le, készülve a Teremtővel való találkozásra. A római társulat temploma éppen a via Giulián áll, a Római Magyar Akadémia és a Pápai Magyar Intézet tőszomszédságában.

A francia forradalom (1789) utáni turbulens időszak új kihívásokat hozott magával. Az ipari forradalom, és ennek következtében a szegénység és

¹⁰ Életéről lásd t.k. *Az Ég tartja a Földet – Erzsébet a szerelem szentje*. Musical, Zsuffa Tünde azonos című regénye alapján, zeneszerző Szikora Róbert, szövegkönyv és dalszövegíró Lezsák Sándor, rendező Cseke Péter, Budapest, 2021.

¹¹ A *mons pietatis* (kegyesség hegye) egy 15. századi, ferences hatásra létrejött keresztény jótékonyági intézmény, amelyet az uzsorakamat elkerülése érdekében hoztak létre. Impozáns római székhelye a Palazzo del Monte di Pietà ma is áll. Magyarországon többek között a török háborúk miatt nem terjedt el.

¹² A tanítórendekről vö. t.k.: Pukánszky Béla – Németh András: *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996, különösen a VI. fejezet.

¹³ A témáról mind a mai napig az egyik legszuggesztívebb feldolgozás az 1986-os *A misszió* (*The Mission*) című film, amelyet Robert Bolt írt és Roland Joffé rendezett, a főszerepben Robert de Niro, Jeremy Irons és Ray McAnally.

¹⁴ A témához vö. t.k. Krutsay Miklós: „Betegápoló szerzetesrendek.” *Osteológiai Közlemények*, 2018, 26, 1–2, 52–54.

kiszolgáltatottság új formái jelentkeztek a 19. században, megváltozott társadalmi körülmények között, amelyek az Egyház számára is új kihívást jelentettek. Többek között Boldog Adolph Kolping, Bosco Szent János és követőik végeztek ebben úttörő munkát. Az új korszakhoz igazodva, de a korábbi korok tapasztalatait figyelembe véve és gyakorlatait követve ebben a korban fogalmazta meg az Egyház – immár saját rendszerbe foglalva – a maga szociális tanítását.

3. XIII. LEÓTÓL ÉS XIV. LEÓIG

XIII. Leó pápának (Gioacchino Pecci, 1878–1903) egy, az ipari forradalomnak is köszönhetően egyre inkább szekularizálódó, a keresztény értékekkel szakítani akaró világban kellett az Egyház értékeit és jogait védelmeznie.¹⁵ A szociális- és munkakérdésben korszakalkotó útmutatást adott ki, enciklikáiban a híveket a hit szerinti életre buzdította, de ő karolta fel a biblikus tudományokat, ő reformálta meg a bencés és ferences közösségeket, közel kétszázötven püspökséget alapított, támogatta a missziókat, egyben különös figyelmet fordított a keleti egyházak felé. Pápasága huszonöt éve alatt az Egyház igazi világegyházzá vált.¹⁶

Ő adta ki a *Rerum novarum* (RN) kezdetű, korábban kifejezetten forradalmi gondolatokat tartalmazó, de ma is alapvető fontosságú szociális enciklikát,¹⁷ amelynek apropóját a szocializmus térhódítása adta, azonban máig az Egyház szociális tanításának alapműve.¹⁸ A dokumentum abból indul ki, hogy elismeri,

„az ipar technikai színvonalának emelkedése, új termelési módszerek kialakítása, a tulajdonosok és munkások kölcsönös viszonyának megváltozása, a gazdagság felhalmozódása a kisebbség kezében és a többség elszegényedése, a munkások fokozódó öntudata egyfelől s szorosabb szövetkezése másfelől, végül pedig az erkölcsi hanyatlás – a harc kirobbanását eredményezte” (RN, 1).

¹⁵ Az 1878-as konklávét megelőzően a római Falconieri-palota második emeletén lakott – ott, ahol ma a Pápai Magyar Intézet (PMI) helyiségei találhatók. Innen indult a pápaválasztásra. Erre ma a PMI emeleti bejárata fölött emléktábla emlékezteti az arra járókat.

¹⁶ Vö. Zimányi Ágnes (szerk.): *Az Egyházzól Magyarországon. XIII. Leó pápa működésének (1878–1903) néhány magyar vonatkozása. Enciklikák, beszédek, levelek*. Print Páros Bt, Budapest, 2021; recenzió: Tóth Tamás: „Magyarország és XIII. Leó kapcsolatát bemutató kötet jelent meg.” *Magyar Kurír*, 2021.05.06. Forrás: <https://www.magyardurir.hu/hirek/magyarország-es-xiii-leo-kapcsolat-bemutato-kotet-jelent-meg> (Letöltés ideje: 2025.07.23.)

¹⁷ XIII. Leó pápa: Enciklika. „*Rerum novarum*.” 1891. V. 15. *Acta Apostolicae Sedis*, 1931, 23, 5, 641–670.

¹⁸ XIII. Leó pápa: Enciklika. „*Rerum novarum*.” *Acta Apostolicae Sedis*, 1931, 23, 5, 641–670.

Ezt követően reflektál és elveti a szocialista javaslatot, majd felvázolja az Egyház, az állam, illetve a munkaadók és a munkavállalók feladatait. Ahogyan Csonta István fogalmazott:

„a *Rerum novarum* jelentősége nemcsak abban áll, hogy temérdek olyan kérdést válaszolt meg az evangélium szemszögéből, ami a munkásságra vonatkozott, hanem abban is, hogy elindította olyan enciklikák sorozatát, amelyek egy-két évtizedenként időről időre feldolgozták, aktualizálták a társadalom problémáira adott katolikus választ.”¹⁹

Ennek megfelelően nem csupán a Caritas-szervezetek és a gondoskodás új formái jöttek létre a következő időszakban, de a XIII. Leót követő pápák mind vonatkozási pontnak tekintették és tekintik máig a *Rerum novarum* kezdetű körlevelet. Ezt fejezik ki időnként az enciklikák címei is: a negyvenedik, illetve a nyolcvanadik évfordulón kiadott *Quadragesimo anno* (XI. Piusz, 1931) és *Octogesima adveniens* (VI. Pál, 1971) vagy a centenárium alkalmából kiadott *Centesimus annus* (II. János Pál, 1991) kezdetűek. A teljesség igénye nélkül kiemelhetjük még a *Mater et magistra* (XXIII. János, 1961), *Pacem in terris* (XXIII. János, 1963), *Populorum progressio* (VI. Pál, 1967), *Laborem exercens* (II. János Pál, 1981), *Sollicitudo rei socialis* (II. János Pál, 1987) és a *Caritas in veritate* (XVI. Benedek, 2009) kezdetű körleveleket, valamint a II. Vatikáni Zsinat (1962–1965) *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúcióját,²⁰ amelyekben markánsan megjelenik az Egyház – gondoskodáspolitikát is érintő – társadalmi tanítása.

Ferenc pápa (José Mario Bergoglio, 2013–2025) programja egyik központi elemévé emelte a segítségre szoruló embertársainkra való odafigyelést. Közismert érzékenysége a társadalom perifériájára szorultakkal, a menekültekkel és szenvedőkkel szemben. Apostoli útjainak egyik elmaradhatatlan eleme a velük való találkozás. Így volt ez 2023-ban is, amikor Magyarországon járt. Érdeemes megvizsgálnunk azt a beszédét, amelyet a budapesti Árpád-házi Szent Erzsébet-plébániatemplomban mondott el, amikor szegényekkel és menekültekkel találkozott.²¹ A Szentatya ott hangsúlyozta, hogy az igazi hit kimozdít

¹⁹ Csonta István: „A százharminc éves *Rerum novarum*ra emlékezve.” *Romkat*, 2021.05.15. Forrás: <https://romkat.ro/2021/05/15/a-szazharminc-eves-rerum-novarumra-emlekezve/> (Letöltés ideje: 2025.07.23.) DOI: <https://doi.org/10.1055/s-0041-1731234>

²⁰ II. Vatikáni Zsinat: Lelkipásztori konstitúció az Egyházzal a mai világban. „*Gaudium et spes*.” 1965. X. 7. *Acta Apostolicae Sedis*, 1966, 58, 1052–1053.

²¹ Ferenc pápa: „Találkozás szegényekkel és menekültekkel.” Budapest, 2023. április 29. In Tóth Tamás et al.: *Krisztus a jövőnk. Ferenc pápa apostoli látogatása Magyarországon 2023. április 28–30.* Magyar Kurír, Budapest, 2023, 84–85. (A legfontosabb pápai, illetve szentszéki megnyilatkozások magyar nyelven megtalálhatóak a katolikus.hu oldalon is.)

a komfortzónánkból, kockáztat, kilép a világba, hogy találkozzon a szegényekkel. A tevékeny szeretetnek (*caritas*) a nyelvét beszélte Árpádházi Szent Erzsébet, akit a pápa példaként hozott fel beszédében. De mi jellemezi ezt a nyelvet? Ferenc szerint a döntő jellemző a másikkal szemben érzett *compassio* – a latin kifejezés egyszerre jelent együttérzést és együttszenvedést. A Jézus által nekünk ajándékozott szeretettel ugyanis kiirtható mind az önzés gonoszsága, mind a közöny csapása. Fontos figyelmet fordítani az emberek lelki sérültségére és méltóságára, a tevékeny szeretet ugyanis nem pusztán anyagi és szociális segítségnyújtás, hanem az egész emberre figyel, Jézus szeretetével akarja az embert talpra állítani, visszaadni az emberi élet szépségét és a személy méltóságát. Egy olyan odafordulás ez, amely a másik szemébe mer nézni és a kölcsönösség talaján áll. A rászorulót megérintve és rátekintve elindulunk vele egy úton, egy közös úton, amely ráébreszt bennünket arra, hogy mi magunk is mennyire rászorulókat vagyunk, mennyire szükségünk van az Úr tekintetére és kezére. A pápa hangsúlyozta: „olyan Egyházra van szükségünk, amely folyékonyan beszél a tevékeny szeretet nyelvét, egy olyan egyetemes nyelvet, amelyet mindenki meghall és megért, még a legtávolabb állók is, még azok is, akik nem hisznek.”²²

Ferenc 2025 húsvéthétfelején hunyt el. A pápaválasztó bíborosok május 8-án Robert Francis Prevost bíborost, Ágoston-rendi szerzetest választották utódjául, aki a XIV. Leó (2025–) nevet vette fel. Megválasztása estéjén mondott első nyilvános beszédében hangsúlyozta, szociális kérdésekben elődei útján fog járni: olyan Egyház vezetője akar lenni, amely „mindig békére törekszik, mindig szeretetre törekszik, mindig közel lenni igyekszik, különösen azokhoz, akik szenvednek.”²³ Erre a témára a Szentatya különböző beszédeiben azóta is újra és újra visszatér.

A Leó név választását a konklávé után két nappal ekképpen indokolta:

„Névválasztásomnak több oka is van, de elsősorban az, hogy XIII. Leó pápa a *Rerum novarum* kezdetű történelmi enciklikájával a szociális kérdéssel foglalkozott az első nagy ipari forradalom összefüggésében; az Egyház pedig ma mindenkinek felajánlja az ő szociális tanításának örökségét, hogy válaszoljon az újabb ipari forradalomra és a mesterséges

²² Uo.

²³ „XIV. Leó pápa első beszéde: A feltámadt Krisztus békéje fegyvertelen béke, alázatos és állhatatos.” Fordította Tózsér Endre, *Magyar Kurír*, 2025.05.08. Forrás: <https://www.magyarokurir.hu/xiv-leo/xiv-leo-papa-első-beszede-feltamadt-krisztus-bekeje-fegyvertelen-beke-alazatos-es-allhatatos> (Letöltés ideje: 2025.07.23)

intelligencia jelentette fejlődésre, melyek új kihívásokat állítanak elénk az emberi méltóság, az igazságosság és a munka védelmét illetően.”²⁴

A névválasztás tehát programot is ad egyben: ahogyan a XIX. században XIII. Leó pápának az ipari forradalommal, és az ezzel együtt járó társadalmi, egzisztenciális bizonytalansággal kell megküzdenie, úgy a XXI. század talán legnagyobb kihívását az újabb ipari forradalom, illetve a mesterséges intelligencia megjelenése jelenti, amely a társadalomra olyan morális kihívásként jelentkezik, amelyre az Egyház mint erkölcsi tekintély segítségével választ kell találni: hogyan védhetjük meg az ember vele született méltóságát egy olyan korban, amelyben a mesterséges intelligencia segítségével szinte bármi leképezhető, és ahol ismét felmerül az ipari forradalom idején megjelenő kérdés, mely szerint a gépek elveszik az ember munkáját és megélhetését. Hogyan lehet egy olyan erkölcsös társadalmat működtetni, amely egyszerre használja ki a technikai fejlődés adta lehetőségeket, de védi az ember istenképiségből adódó méltóságát, és megmarad a krisztusi igazságosság talaján. Ezek azok a kérdések, amelyekre megnyugtató válaszokat kell találni. És ennek a személetnek kell áthatnia a katolikus intézmények szolgálatát a gondoskodáspolitikai területén is szerte a világon. Így Magyarországon is, ahol régi hagyománya van a katolikus szemléletű szociális tevékenységnek, illetve ahol stabilan jelen vannak azok a katolikus intézmények is, amelyek a változatlan krisztus tanítás talaján állva stabil erkölcsi bázist jelenthetnek egy gyorsan változó világban is.

²⁴ „XIV. Leó beszéde a bíborosokhoz: A zsinat evangéliumi útján kell továbbhaladnunk.” Fordította Tózsér Endre, *Magyar Kurír*, 2025.05.10. Forrás: <https://www.magyardurir.hu/xiv-leo/xiv-leo-beszede-biborosokhoz-zsinat-evangeliumi-utjan-kell-tovabbhaladnunk> (Letöltés ideje: 2025.07.23)

BIBLIOGRÁFIA

- Boros István – Perendy László – Takács László (szerk.): *Caesareai Euszebiosz egyház-története*. Fordította Baán István. Bőv. és jav. kiadás. Szent István Társulat, Budapest, 2020, 43. Ókori Keresztény Írók.
- Csonta István: „A százharminc éves Rerum novarumra emlékezve.” *Romkat*, 2021.05.15. Forrás: <https://romkat.ro/2021/05/15/a-szazharminc-eves-rerum-novarumra-emlekezve/> (Letöltés ideje: 2025.07.23.) DOI: <https://doi.org/10.1055/s-0041-1731234>
- Diós István – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon 11*. Szent István Társulat, Budapest, 2006, 392–394.
- Diós István (szerk.): *A szentek élete I*. Szent István Társulat, Budapest, 2009, 23–25.
- Ferenc pápa: „Találkozás szegényekkel és menekültekkel.” Budapest, 2023. április 29. In Tóth Tamás et al.: *Krisztus a jövőnk. Ferenc pápa apostoli látogatása Magyarországon 2023. április 28–30*. Magyar Kurír, Budapest, 2023, 84–85.
- Irénéusz, Szent, Lyoni: *Adversus haereses* [Az eretnekek ellen], Liber III. In Jacques Paul Migne (szerk.): *Patrologia Latina 7*. Párizs, 1857.
- Juan Maria Laboa: *Atlante storico della carità*. Jaca Book, Miláno, 2014, 35.
- A *Katolikus Egyház Katekizmusa*. Fordította Diós István. Szent István Társulat, Budapest, 2020. Szent István Kézíkönyvek.
- Krutsay Miklós: „Betegápoló szerzetesrendek.” *Osteológiai Közlemények*, 2018, 26, 1–2, 52–54.
- „XIV. Leó beszéde a bíborosokhoz: A zsinat evangéliumi útján kell továbbhaladnunk.” Fordította Tőzsér Endre. *Magyar Kurír*, 2025.05.10. Forrás: <https://www.magyarkurir.hu/xiv-leo/xiv-leo-beszede-biborosokhoz-zsinat-evangeliumi-utjan-kell-tovabbhaladnunk> (Letöltés ideje: 2025.07.23)
- XIII. Leó pápa: Enciklika. „Rerum novarum.” 1891. V. 15. *Acta Apostolicae Sedis*, 1931, 23, 5, 641–670.
- XIV. Leó pápa első beszéde: A feltámadt Krisztus békéje fegyvertelen béke, alázatos és állhatatos.” Fordította Tőzsér Endre. *Magyar Kurír*, 2025.05.08. Forrás: <https://www.magyarkurir.hu/xiv-leo/xiv-leo-papa-elso-beszede-feltamadt-krisztus-bekeje-fegyvertelen-beke-alazatos-es-allhatatos> (Letöltés ideje: 2025.07.23)
- „Magyarország és XIII. Leó kapcsolatát bemutató kötet jelent meg.” *Magyar Kurír*, 2021.05.06. Forrás: <https://www.magyarkurir.hu/hirek/magyarorszag-es-xiii-leo-kapcsolatat-bemutato-kotet-jelent-meg> (Letöltés ideje: 2025.07.23.)
- Magyar Katolikus Egyház, Magyar Püspöki Konferencia: *Az egyház társadalmi tanítása. katolikus.hu*, 2021.11.12. Forrás: <https://katolikus.hu/cikk/az-egyhaz-tarsadalmi-tanitasa> (Letöltés ideje: 2025.07.23)
- MTI: Erdő Péter: „Az egyház nem jótékonyági szervezet.” *HVG*, 2019.12.24. Forrás: https://hvg.hu/itthon/20191224_Erdo_Peter_interju (Letöltés ideje: 2025.07.23.)

Pukánszky Béla – Németh András: *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.

Zimányi Ágnes (szerk.): *Az Egyházzól Magyarországon. XIII. Leó pápa működésének (1878–1903) néhány magyar vonatkozása. Enciklikák, beszédek, levelek*. Print Páros Bt, Budapest, 2021.

II. Vatikáni Zsinat: Lelkipásztori konstitúció az Egyházzól a mai világban. „Gaudium et spes.” 1965. X. 7. *Acta Apostolicae Sedis*, 1966, 58, 1052–1053.

Tudás, technológia, társadalom: az oktatás 4.0 történeti értelmezése a bizonytalanság és a növekvő komplexitás korszakában

VIRÁG ATTILA

Nem „nevelődik” vagy „oktatódik”, hanem tanul.

Radó Péter: *Az iskola jövője*¹

BEVEZETÉS

Az emberi létezés alapfeltétele a folyamatos alkalmazkodás, melyhez nélkülözhetetlen a tanulás képessége. Mivel társas lények vagyunk, ezért a tanulás nem csupán egyéni, hanem interperszonális is, melynek évszázadokon átívelően meghatározó színterei az oktatási intézmények. A legtöbben a felmerülő gazdasági, társadalmi és politikai kihívásainkra – kimondatlanul is – az oktatásban látjuk az elsőszámú megoldást.

Az úgynevezett tömegoktatás térnyerése óta ennek a nem feltétlenül tudatosult elgondolásnak a következtében lényegében mindennek megtörtént az *oktatásítása* (*educationalization*) többnyire anélkül, hogy megfogalmaztuk volna az oktatással kapcsolatos elvárásainkat, és hogy pontosan tisztáztuk volna a korszakokonként változó kihívások metszetében a kollektív alkalmazkodásunk szempontjából releváns tanulási eredményeket. Ahogyan egy egészségügyből kölcsönzött analógiával élve igaz, hogy diagnózis nélkül nincs megfelelő kezelés sem, hasonlóképpen a jelenlegi korszakunk gazdasági és társadalmi kihívásainak detektálása nélkül sem lehetséges az oktatásügy területén előremutató célok meghatározása sem.

Miben tarthatjuk sajátosnak az éppen aktuális valóságunkat? Kiemelten abban, hogy a korábbi korokban a változások üteme nem volt nagyobb, mint a nemzedékváltások sebessége. Az ezredforduló előtti és utáni évtizedekben ez gyökeresen megváltozott.² Jelentősen megnőtt a társadalmi szerepek száma, a közöttük meglévő határok főbb kontúrjai elmosódtak, a változások üteme exponenciális természetűvé vált, ami jelentősen akadályozza az eltérő generációk közötti megértést is.³

¹ Radó Péter: *Az iskola jövője*. Noran Libro, Budapest, 2017, 76.

² Radó Péter: *Az iskola jövője*...

³ A témában szemléletes áttekintést adnak Steigervald Krisztián munkái. Lásd Steigervald Krisztián: *Generációk harca. Hogyan értsük meg egymást?* Partvonal Könyvkiadó, Budapest, 2020;

Napjainkban már olyan társadalmi kihívásokkal találkozunk, melyeknek nem látszik „végpontja”, azaz az a pillanat, amikor a megoldás kézzelfoghatóvá válik. Ráadásul a megoldásra váró problémák komplexebbek, mint eleinte gondoltuk. Egyre ritkábbak az egyszerű kauzális hatások. Az ördögi problémák komplexitása is ördögi, ezért soha nincs egy egyetlen sikerrel kecsegtető megoldás, sem biztos kimenet.⁴ Az ördögi problémák hatásainak enyhítése érdekében általában rengeteg ember gondolkodását és viselkedését kellene egyeztetett módon megváltoztatni, ami időhorizontjában túlnyúlik a probléma kollektív kezelhetőségén. Az ördögi problémák ráadásul nem tűnnek megoldhatónak pusztán a tudományosan jól megalapozott, tények elemzésén nyugvó és szakértők által megtervezett beavatkozások segítségével az egyszerű kauzális hatások hiányában, csökkenő bizalom mellett, így a problémáink rugalmas kezelésében az érdekelt csoportok valamiképpen való bevonása is szükségesnek tűnik. Komplex rendszerekben a hagyományos tervezési megoldások megbízhatósága is csökken, mivel az egyszerre zajló számtalan transzformáció kiszámíthatatlanná teszi az előrejelzést, ami miatt zsugorodik az idő, ameddig biztosan előre látjuk a változásokat.

A komplexitás nem látszik redukálhatónak, úgy tűnik, hogy meg kell tanulnunk együtt élni vele.⁵ Úgy vélem, hogy ennek elősegítése a rezilienciához kapcsolódó képességek fejlesztését támogató tanulással lehetséges. Mindez pedig korszakos oktatási kihívás, egyben feladat.

A felsőoktatásban már jelentős változások zajlanak, melyek azt célozzák, hogy az oktatási modellek átalakításával és a kompetenciák fejlesztésével a hallgatók képessé váljanak bizonyos helyzetekkel, problémákkal és kihívásokkal szembenézni és azokat megoldani a szakmai és a társadalmi életükben. A felsőoktatási intézmények összegyűjtik és meghatározzák a kritikus és fejlesztendő transzverzális és diszciplináris kompetenciákat, melyek új tanulási módszerekhez és eszközökhöz vezetnek. Ezek a kompetencia-csoportok személyes, érzelmi, szociális és intellektuális képességekhez, valamint az ezekhez kapcsolódó viselkedés- és tudáselemekhez kapcsolódnak, melyeket a hallgatóknak a szakmai előmenetelük érdekében fejleszteniük, alkalmazniuk kell.

Uő: *Generációk harca a figyelemért. Hogyan tanuljunk egymástól, egymásért?* Partvonal Könyvkiadó, Budapest, 2023.

⁴ Radó P.: *Az iskola...* uo.

⁵ Az elmúlt években egyre több olyan ismeretterjesztő monográfia jelent meg, ami reflektálni kíván a komplexitás kihívásaira. David Fideler: *Reggeli Senecával. Sztoikus útmutató az élet művészetéhez.* Helikon Kiadó, Budapest, 2023; Julia Hobsbawm: *Az egyszerűség elve. Hat lépés a tisztánlátás felé egy komplex világban.* Pallas Athéné Könyvkiadó, Budapest, 2021; Lepés Marianna: *A visszapattanás művészete. Hogyan legyél reziliens vállalkozóként és vezetőként, amikor az élet nehézségek elé állít?* Booxpert, [h. n.], 2023.

A transzverzális kompetenciák olyan tényezőket foglalnak magukban, mint a

- kritikai gondolkodás, annak érdekében, hogy a hallgatók valóban elmélyüljenek adott problémában, és megtalálják annak gyökerét, valamint a probléma megoldását;
- együttműködés a felelősség megosztása és a projektek, problémakörök részeinek megoldása érdekében, de együtt kell működni egymással is a végleges problémamegoldás közös eléréséért is;
- kommunikáció, mely segíti az önkifejezést – szóban, grafikusan, írásban – bármilyen technológia és eszköz felhasználásával, mindez tárgyalások, projektmunkák során fontos;
- kreativitás és innovativitás, amely arra ösztönzi a hallgatókat, hogy a probléma megoldása érdekében tervezzenek, fejlesszenek és kutassanak, az erőforrások maximális kihasználása érdekében.

Tanulmányomban a fenti tendenciák áttekintését a tanulásról és tanítási célokról való tudásunk, gondolataink és sejtéseink alapvető megváltozásának metszetében tárgyalom. A kutatás fókusza kettős.

Egyrészt célja, hogy a tudományelméleti megközelítések változásának és a tanulás kiterjesztett megközelítésének mentén felhívja a figyelmet a tanulásról szóló tudás átalakulására. Ebben a metszetben arra a kérdésre keresem a választ, hogy korszakonként mit értünk tanulás alatt, milyen referenciák alapján gondolkodunk kíváncsi tanulási eredményekről. Úgy vélem, hogy a tanítás a tanulás csupán egyik fontos, de korántsem kizárólagos kerete, vagyis kiindulópontunk szerint a tanítás egyre kisebb szerepet játszik a tanulásban. Egyetértve Radó Péterrel⁶ úgy látom, hogy nem a tanítás köré kell iskolát építeni, hanem az iskola funkcióváltásába simulóan kell újraértelmezni a tanítást.

Másrészt a tanulmány célja, hogy érveket sorakoztasson fel amellet, hogy az átfogó tanulási célok jövőorientált értelmezése szükségszerű. Természetesen a kimeneti szempontok tekintetében továbbra is a fókuszban marad 1. a gazdasági igények kielégítése;⁷ 2. a társadalmi kohézió⁸ és 3. a politikai

⁶ Lásd Radó P.: *Az iskola...*

⁷ Értve alatta a munkaerőpiac képzett munkaerő iránti igényének kielégítését a foglalkoztathatóság, önfoglalkoztatás, munkahelyi helytállás kompetenciáinak a fejlesztésével.

⁸ Értve alatta az egyenlőtlenségek mérséklését megakadályozandó, hogy annak esetleges kiéleződése miatt megrendüljön a társadalmi intézmények stabilitása. A cél értelmezése erősen érték kötött és fogalomkészletében is változó (*méltányosság* – *equity*), esélyegyenlőség (*equal* – *chances*) attól függően, hogy milyen típusú és milyen mértékű egyenlőtlenségeket tekintünk veszélyesnek vagy illegitimnek.

legitimáció biztosítása.⁹ Ugyanakkor úgy vélem, hogy az úgynevezett oktatás 4.0 időszakában egyre kiemeltebb jelentőséget kell tulajdonítanunk a változásokhoz való alkalmazkodás céljának, azaz a reziliencia fejlesztésének az oktatási rendszeren keresztüli támogatásának.

Bár a transzformációkhoz való adaptációs készség nem definiálható egyértelműen, mert az ehhez tartozó elvárások a mindenkori kihívásoktól függenek, ezért gyorsan változnak és folyamatosan arra kényszerítenek minket, hogy újraértelmezzük a fent jelzett három célt. Azonban úgy vélem, hogy a rugalmas ellenállóképesség fejlesztése, annak eltérő és sajátos kultúraspecifikus tartalma mentén az oktatási rendszereink egyik kiemelt kompetenciafejlesztési területe kell, hogy legyen az exponenciális változások korában.

Gyakorló egyetemi oktatókként tapasztalati fókuszom az iskola jövőjéről a felsőoktatásra és elsősorban a vállalkozásfejlesztés témakörére esik, így kiemelten érintem a gondolatmenetemben az üzleti szférával kapcsolatos transzformációkat. Okfejtésemben a változások egyik kulcsindikátorával, azaz a technológiai innovációkkal mint független változókkal foglalkozom a tanulási, tanítási transzformációk összefüggésében.

Diszciplináris lehatárolás tekintetében a *szakpolitikai (policy)*, rendszerelméleti, illetve *intézményközpontú (institucionalista)* fókusz helyett – amelyben az intézményi környezet elemzése, illetve a policy típusú megközelítés dominál – tanulmányom homlokterében a képzési kompetenciák¹⁰ kérdésköre áll, kiemelten a *rugalmas alkalmazkodóképesség (reziliencia)* fejlesztésének szükségességére vonatkozó érvelés. Nézőpontom alapvetően kelet-közép-európai, a mondanivaló érvényessége ettől távolodva csökken, és az Európán kívüli világ legtöbb részében megszűnik.

⁹ Fókuszában a politikai rendszer elfogadottságának erősítése áll (értékek, attitűdök, állampolgári viselkedés formálása). A célrendszer politikai kultúra függő. Lojális alattvalók nevelése nem cél az euro-atlanti civilizációs térségben, ahol kiemelt személyiségjegyek közé tartozik az aktív, cselekvő, reflektív gondolkodás, problémafelismerés, az okokat megértő, alternatívákat feltáró képesség; homlokterében az együttműködésre szoktató és konfliktuskezelésre felkészítő, a vitakultúrát fejlesztő tanulás áll, lehetőség szerint kicsoportos munkában.

¹⁰ A kompetencia alapú oktatás célja, hogy minden hallgató számára megteremtse a lehetőséget a képességei fejlesztésére a jövőbeni sikereinek megalapozásához. Ez azt jelenti, hogy ahelyett, hogy az osztályzatokra és az éves tantervi ütemezésre koncentrálnánk, a fő hangsúlyt arra helyezi, hogy az egyes tanulók mennyire kompetensek a tantárgyban. Eszerint a hallgatók csak akkor léphetnek előre, ha bizonyítani tudják tudásukat az adott területen.

AZ OKTATÁS RÖVID TÖRTÉNETE A GAZDASÁGI TRANSZFORMÁCIÓK METSZETÉBEN

A kezdetek

Az emberiség hajnala óta igaz, hogy a valóság helyén egy hiedelmeken¹¹ alapuló közösségi világ áll.¹² Már az archaikus kultúrákban¹³ a megtapasztalt valóság a hiedelmek révén épült be a szociális valóságba. Ekkoriban még minden a kis létszámú közösség szeme előtt zajlott, vagy azonnal elmesélés tárgya lett. Ezek a hiedelemkultúrák csak igen lassan voltak képesek változni, mert a gondolati rendszerek egy tartós közösség sok száz generációjának alkotásaként álltak elő, a nagy transzformációkat maga az akkori szocializációs folyamat zárta ki.¹⁴ Ezekben a struktúrákban kicsi volt a kreatív potenciál, mert nehéz új hiedelmeket kitalálni, elfogadni és igazolni.

A mezőgazdasági forradalom idején indult csak meg érdemben a munka és a tulajdon szerinti kulturális differenciálódás. Ekkorra tehető az a fokozatos változás, hogy a mindennapi életre vonatkozó tapasztalati tudás elkülönült a szaktudástól. Ez azzal járt, hogy a valóság ismereteinek bizonyos lehetőségei fokozatosan a társadalom speciális kis csoportjainak kezébe kerültek.¹⁵

Amennyiben a hiedelemközvetítő technológiákra tekintünk, akkor megállapíthatjuk, hogy évezredekig az emberek számára kizárólag a beszéd, a memórián alapuló történetmondás örökölte tovább az ismereteinket. Az írás, különösen pedig a nyomtatás megjelenésével az információk terjedése nagyon felgyorsult, hiszen könyvekben, iratokban, újságokban sokféle hiedelmet lehet pontosan megjeleníteni és számottevő olvasóhoz eljuttatni.¹⁶

¹¹ Hiedelem minden olyan emberi gondolat, legyen az egyszerű vagy több szintű, komplex konstrukció, amely a nyelv közreműködésével az egyéntől közössége más tagjainak vagy kívülállók elméjébe jut és ott megragad. Tóth Balázs – Csányi Vilmos: *Hiedelmek, Az emberi gondolatok építőkövei*. Libri Kiadó, Budapest, 2017, 42.

¹² Csányi Vilmos: *Íme, az ember. A humánetológus szemével*. Open Books, Budapest, 2022, 310.

¹³ Csányi Vilmos definíciója szerint „az archaikus kultúra zárt, kultúráképző szerveződés, az elsődleges szocializációval stabilizált szociális konstrukció, amely az emberek, tárgyak, viselkedési módok és hiedelmek funkcionális rendszerét sok generáción keresztül képes fenntartani.” Csányi V.: i. m. 356.

¹⁴ A gondolatok rekombinálásához, a hiedelmek részekre bontására és újra összerakásához is különböző hiedelmekre van szükség. Az archaikus közösség kicsi, zárt kommunikációs buborékja ezt viszont nem tette lehetővé. Ez a szisztéma a hasznos és az élet kérdéseire kész válaszokat nyújt hiedelmei formájában, egyben zárt börtön is, amiben nagyon nehezen jelenhetnek meg új hiedelmek és elképzelések.

¹⁵ Csányi V.: i. m. 358.

¹⁶ Tóth – Csányi: i. m. 74.

Ahogy nőtt a közösségek komplexitása, úgy lett egyre bonyolultabb a valóságról alkotott narratíváink szerkezete is, és születhetett meg a modern ember az úgynevezett másodlagos szocializáció révén különféle erre szolgáló szervezetekben, intézményekben, melyek feladata, hogy ápolja és átadja a sajátos hiedelemrendszert a hozzájuk fordulókhöz.¹⁷

Az oktatási rendszerek kialakulása

Az oktatási rendszer kialakulása a modern társadalmak funkcionális differenciálódásának egyik jellegzetes megnyilvánulásaként is értelmezhető.¹⁸ Különösen a *felvilágosodás* kora óta az oktatásra a társadalmi problémák megoldási terepeként gondolunk, és szinte minden megoldást tőle várunk. A társadalmi szerepek és feladatok tagolódása nyomán egyre inkább az oktatási rendszerre helyeztük annak felelősségét, hogy eldöntse, ki milyen státuszba kerülhet.

Az edukációs rendszerek kiépülésének kezdeti periódusában még az oktatás nem tűnt különösebben komplex tevékenységnek.¹⁹ Így bő egy évszázaddal a pszichoanalízis megjelenése előtt a modern tömegoktatás révén lényegében mindennek megtörténik az *oktatásítása* (*educationalization*). A tankötelezettség fokozatosan elterjedt. A 19. század folyamán országok sokaságának sikerült a társadalom szinte egészét átvezetni az írástudatlanság világából az írástudásába.

Oktatás 1.0

A tömeges oktatás története az *első ipari forradalom után*, a 18. század végén indult útjának. Ekkor a városokban koncentrálódó gépesítés olyan oktatást támogató eszközöket biztosított, mint a papírgyártó gép, a gépi nyomtatás, a grafitceruza, a golyóstoll és az írógép. Ekkor a tanuláselméletek legfőbb forrása a *kísérleti pszichológia* volt, ahol mesterséges helyzetekben vizsgálták az emberi viselkedést. A megközelítés egészen az 1990-es évek végéig domináns maradt. A *behaviorizmus pszichológiája* egyfajta inger–válasz megközelítés, melynek alapja a Pavlov által kidolgozott kondicionálás-elmélet volt.

¹⁷ Peter L. Berger – Thomas Luckmann: *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Doubleday, Garden City, N.Y., 1966.

¹⁸ Niklas Luhmann: *Das Erziehungssystem der Gesellschaft*. Suhrkamp, Frankfurt, 2002.

¹⁹ A funkcionális differenciálódás a 19. században a fogyatékosággal élő (*speciális nevelési igényű* – SNI) gyerekek oktatására alapított önálló iskolák lassú elterjedésével vette kezdetét.

Eszerint a felfogás szerint kizárólag külső behatások nyomán tanulunk büntető vagy jutalmazó ingerek együttes kondicionáló hatása révén. A tanulás alatt elsősorban iskolai tanulást értettek *tényszerű (lexikális)* ismeretek elsajátítása mentén.

A tömegoktatás első nagy korszaka a behaviorizmus mellett az esszencializmus és az instruktivizmus oktatási filozófiái miatt vált ismertté. Az *esszencializmus* irányzata szerint léteznek bizonyos alapvető tudások, ismeretek, készségek és értékek, amelyeket minden tanulónak meg kell ismernie és el kell sajátítania a sikeres életvezetéshez, azaz ahhoz, hogy sikeresen illeszkedjenek és funkcionáljanak a társadalomban. Ez az oktatási filozófia a tradicionális tanítási módszerekkel és a szigorú tantervvel együtt járt, amelyek a központi tudások és készségek átadására összpontosítottak, gyakran figyelmen kívül hagyva a tanulók egyedi érdekeit és szükségleteit.

Ebben az első időszakban az *instruktivizmus* jegyében az oktató központi szerepet képviselt az oktatási folyamatban, aki elsődleges forrása a tudásnak és útmutatásnak, feladata azon lényeges információknak a meghatározása és terjesztése, melyekre a hallgatóknak szüksége volt. Az oktató tehát iránymutató bölcsnek számított, a hallgatók pedig (ahogy a magyar elnevezés is mutatja) passzívan fogadták el az általa prezentált információkat és instrukciókat. A tanulók azért tanulnak, hogy ismereteket memorizáljanak. A pedagógusok pedig azt tanítják, ami a tantervben van. Eszerint pedig a tanulók azt tanulják, amit tanítanak nekik. Az alapvető felfogás az, hogy minél többet tanítanak valamit, abból annál többet tanulnak a tanulók.²⁰ Mindez a 20. század második feléig nem sokat változott. Ez a megközelítés gyakran kapcsolódik a hagyományos tanítási módszerekhez, például a frontális előadásokhoz és a tantervekhez, amelyek a tanár által irányított strukturált tanulási környezetet teremtenek.

Oktatás 2.0

A populáció növekedésével az egyén és a közösség kapcsolata napjainkra alapvetően megváltozott. A csoportok nagyok, átmenetiek, a szocializáció nem stabil körülmények között történik. A valódi közösségek száma csökken. A késő 19. századtól hozzávetőlegesen a 20. század elejéig tartó *második ipari forradalom* a gyártósorokban zajló tömegtermelésével, az elektromosság széles körű elterjedésével, a mérőhatékonysági szempontok térnyerésével és az ipari övezetek megjelenésével megalapozta az oktatás második korszakát, ami lényegét tekintve az 1960-as és az 1970-es évekkel vette kezdetét.

²⁰ Radó Péter: *Az oktatáskormányzás jövője*. Tea Kiadó, Budapest, 2023, 269.

Az információk forrása a nyilvános könyvtárak voltak, az oktatásban megjelentek az első elektronikus eszközök, mint a nyomtatók, a számológépek és a számítógépek.

Erre a korszakra válik egyre nyilvánvalóbbá, hogy valójában a korábbi oktatási korszakban az oktatás fókuszába állított lexikális ismeretek nem a tanulás célját jelentik, hanem csupán annak alapanyagát. Az 1900-as évek második felében a behaviorizmus hegemoniája megszűnik, és domináns irányzatként jelenik meg a *kognitív pszichológia irányzata* az oktatáselméletek területén, melynek középpontjában a mentális dolgok, azaz az agyi működés, azaz a tanulás belső folyamatai állnak.

Az irányzat az emberi gondolkodás, értelem és észlelés szerepét vizsgálja a tanulási folyamatban; központi kérdése, hogy vajon mi történik a fejünkben miközben tanulunk. A kognitív pszichológia képviselői arra a következtetésre jutottak, hogy a tanulás nem csupán passzív információfelvétel. Bár az inger-válasz kapcsolat kondicionálása továbbra is lényegesnek számít, azonban ez az új megközelítés már kulcsszerepet lát a kognitív struktúrákban.

Eszerint a tanuló a korábbaiktól eltérően már nem passzív befogadója az információnak, hanem akkor tanul, ha a fejében lévő mentális modellek értelmet adnak a tananyagának. Másképpen fogalmazva: nem akkor tanulunk, amikor sokszor elismételjük az információt annak érdekében, hogy rögzítsük azt, hanem amikor azt interpretáljuk; ami ennek során értelmet nyer, az megmarad, ami nem, az kihullik. Az interpretációra való képességünket a környezetünkben lévő dolgok mentális leképezése teszi lehetővé.²¹ Az irányzat értelmében a mentális reprezentációk (ilyenek többek között az absztrakt fogalmak) képesek önálló életet élni, így nincs feltétlenül szükség a külvilágból érkező ingerekre.

Összességében tehát megszületik a belátás útján történő tanulás, teret nyer az a gondolat, hogy a tanuló fejében lévő mentális modellek és a kívülről kapott ismeretek között dinamikus kapcsolat van. A kognitív pszichológiai elméletek alapján fejlesztett tanítási stratégiák közé tartozik a problémamegoldó tanulás, a kritikai gondolkodás fejlesztése, valamint az interaktív és konstruktív tanulási módszerek alkalmazása.

Ebben az időszakban bontakozott ki a német pedagógus, Alexander Kapp 1830-as évekbeli munkája nyomán az *andragógiai megközelítés*,²² melynek alapköve az aktív részvétel, az önálló, saját tapasztalatokon alapuló és az egyéni tanulási igényekre is összpontosítani képes tanulás, támogatva a csoportos és kooperatív tanulást, interaktív és gyakorlatorientált módszereket.

²¹ Radó P.: *Az oktatáskormányzás...* 27.

²² Az 1960-as évektől megjelenő oktatáselméleti irányzat időszakára tehető a felnőttképzés és a felnőttoktatás térnyerése a világ számos részén.

Oktatás 3.0

A 20. század végére tehető az oktatás harmadik korszaka. Az Oktatás 3.0, melynek arculatát az 1950–1970-es évek úgynevezett *harmadik ipari forradalma*, az Új Gazdaság korszakának vívmányai katalizálták, így az automatizálás, az informatika, az internet. Ezt az időszakot a felgyorsuló globalizáció, a kialakuló globális termelési hálózatok térnyerése, sajátos munkaerőpiaci igényei és új vállalatirányítási rendszerek megjelenése jellemezte. A korszak vezérlő fogalma a gazdasági és társadalmi fejlődés, az 1950-es, 1960-as években uralkodó mintáit keretbe foglaló modernizáció volt, melynek alapját a dolgok racionalizálásába vetett hit adta. A kapcsolódó célok, stratégiák lényegében a még osztályszerkezetben tagolódó ipari társadalom leginkább fejlett állapotára, illetve e fejlődés folytatására vonatkozott.²³

Ez az az időszak, amikor világszerte felgyorsultak a funkcionális differenciálódás folyamatai, így az oktatási rendszerek is óriási expanzió mentek keresztül, ami nem csupán mennyiségi növekedéssel járt, hanem a bonyolultabbá válást is magával hozta. A társadalmi transzformációkkal párhuzamosan a 20. század első feléig stabilnak mutakozó osztályszerkezetet leíró kategóriái is használhatatlanná váltak.²⁴

Az exponenciális változások közepette az oktatás állandó és egyre intenzívebb kapcsolatba kerül a gazdasági és társadalmi környezetével, így rendelkezhet azokkal az ismérvekkel, melyek alapján komplex adaptív rendszerként²⁵ tekinthetünk rá.²⁶

²³ Ez a fejlődési modell megkérdőjeleződik és válik kritika tárgyává az 1960-as évek második felében és az 1970-es években. (Lásd kiemelten az 1979-ben először megjelent Jean-François Lyotard: *A posztmodern állapot*. Budapest, Gondolat, 2001. című művet.) Továbbá ezek kiegészülnek a globalizáció kritikájával, melyre sokan mint a nyugati modell egész világra erőltetett kiterjesztésére tekintettek. A modernizációs napirend ennek ellenére makacsul tovább él a technológia és az intézményi változások révén. A modernizációs célok tartalmának bizonytalanságairól részletesebben lásd Radó P.: *Az iskola...* 70–73.

²⁴ „Sokak szerint pontosabb lenne, ha szubkultúrákban és kulturális törzsek közötti folyamatosan változó illékony határok segítségével gondolkodnánk a társadalom rétegződéséről.” Radó P.: *Az oktatáskormányzás...* 116. Csányi Vilmos szerint napjainkra megjelent az úgynevezett egyszemélyes közösségek kategóriája, az autonóm személyiség a végső csoportredukció, az egyszemélyes közösség, amely csak önmagához hűséges, de kész egyezkedni másokkal. Az egyszemélyes közösségek megjelenése nagy bizonytalanságot hozott a modern társadalmak életébe. Csányi V.: i. m. 372–374.

²⁵ Komplex adaptív rendszer: „Nagyszámú, sajátos tulajdonságokkal és autonómiával rendelkező rendszerelem és alrendszer között nem lineáris kölcsönhatások vannak, melyek miatt az ok-okozati összefüggések nem egyértelműek. [...] Az egyszerű, lineáris rendszerekben az egyik elem változása arányos mértékű változást idéz elő egy másik elem viselkedésével”, ami már nem jellemzi ezt a struktúrát. Radó P.: *Az oktatáskormányzás...* 117.

²⁶ Ian Sanderson megfogalmazásában komplex adaptív rendszerekben a hagyományos ok-okozati feltételezések érvényesége megszűnik; a rendszer elemei kölcsönösen függenek egymástól, a köztük lévő interakciók nem lineárisak, ennek következtében a rendszer válasza az egyes elemek változására

Az oktatási rendszer növekvő komplexitásának egyik jeleként az egyéni tanulási utak is diverzifikálódtak. Ennek motorja a társadalomban és a gazdaságban a készségigények folyamatos növekedése és az egyre gyakoribb szakmaváltási kényszer hatása lett. Ennek az időszaknak a jellemzője, hogy meghosszabbodott az általános oktatásban való részvétel ideje, a szakképzés részben a felsőoktatásba került és megnövekedett a diplomások iránti igény. Mindez egy új expanziós hullámot indított el a fejlett országok felsőoktatásában, az érettségi után továbbtanulók aránya is növekedett.

Ez a harmadik technológia dominálta korszak magával hozta, hogy a hallgatóknak és oktatóknak már nem kellett feltétlenül és minden esetben szinkronban együtt lenniük a tanuláshoz. A tanulási, tanítási folyamatot egyre inkább és egyre több esetben multimédiás, online eszközök és virtuális laborok támogatták. Az oktatónak lehetősége nyílt arra, hogy tanulástámogató, együttműködő funkciót vegyen fel, a hallgató pedig erre támaszkodva felépíthesse a saját tudását.

A technológiai transzformációkra reagálva az elmúlt években egyre gyorsabban terjed a *heutagógia oktatáselméleti irányzata*, építve az úgynevezett *öngyűréség (self-determined learning)* és az *önvezérelt tanulás (self-directed learning)* elveire. A megközelítés fókuszában az a szempont áll, hogy a tanulók hogyan lehetnek aktív részesei saját tanulási folyamataiknak, és hogyan tudják önállóan vezérelni és irányítani azt, azaz a hagyományos tanítási módszerekkel szemben nagy hangsúlyt helyez a tanulóközpontúságra, az egyéni felelősségre és az önálló gondolkodásra és rugalmasságra, miközben támogatja a reflexiót, a kritikai gondolkodást és a közösségi tanulást.

A heutagógia mellett a *konnektivizmus* irányzata is egyre nagyobb teret hódít, köszönhetően a távoktatás és e-learning az elmúlt évtizedben tapasztalható népszerűségének és természetesen a Covid-19 pandémia kényszerítő hatásainak. A konnektivizmus egy olyan oktatási irányzat, amely nagy hangsúlyt helyez a hálózati tanulásra, a digitális technológiák és az internet használatára, a nyílt oktatási erőforrásokra a heutagógia erőnyeire is támaszkodva.

A 20. század végétől egyre nagyobb hatása lett a tanuláselméletekre az *agykutatásnak*, ezen belül is az *idegtudomány (neuroscience)* kiemelkedő szerepéről beszélhetünk, melynek segítségével a pedagógiai kísérletezések révén felhalmozott empirikus és intuitív tudás tesztelésére kerülhetett sor. Mindez

erősen aránytalan lehet. Valójában az úgynevezett „pillangó hatás” arra vonatkozik, hogy bizonyos körülmények között egy kis hatás hatalmas rendszerszintű választ válthat ki. Ezzel szemben lehetséges, hogy más körülmények között egy hatalmas hatás semmilyen eredményt nem produkál. Egy komplex rendszer viselkedése az alkotóelemei közötti dinamikus kölcsönhatások holisztikus összességként alakul ki az idő múlásával, ami nem érthető meg a rendszer alkotóelemeire bontásával. Ian Sanderson: „Intelligent Policy Making for a Complex World: Pragmatism, Evidence and Learning.” *Political Studies*, 2009, 87, 4, 699–719. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2009.00791.x>

jelentős tudományos visszajelzéseket eredményezhetett a hétköznapi pszichológia és pedagógia esetleges meggyökeresedett tévedéseire vonatkozóan.

Többek között igazolást nyert, hogy a tanulási folyamat révén az idegsejtek közötti kapcsolatok átrendeződése mikroszkopikus változásokat idéz elő agyunk neurális szerkezetében, ami új oktatásméleti megközelítés alapjait hordozta az emlékezőképesség metszetében. A *memória* eszerint nem más, mint a tanulás során kialakult neurális kapcsolatok újraaktiválása, ami lehetővé teszi az információk felidézését. Végso soron a memória a tanulás eredménye, ami lehetővé teszi a további tanulást, a felejtés pedig az emlékezet működésének egyik legfontosabb előfeltétele.

Bizonyítást nyert, hogy az agy formálhatósága és neuronjainak a száma nem változik, azaz folyamatosan új szinapszisok keletkeznek és halnak el, ami az életkor növekedésével nem áll le. A tanulás lehetősége tehát az ember egész életén át lehetséges.²⁷ Lényeges tudományos megállapítás, hogy önmagában a memória trenírozása nem feltétlenül erősíti a tanulási képességet, hiszen könnyen elnyomja az ismeretek integrációját, azaz az információk összekapcsolódásán alapuló mentális modellek kialakulására való képességet.

Erre az időszakra esik az intelligencia fogalma körüli tudományos diskurzus felélénkülése, és ezen belül is úgynevezett *érzelmi intelligencia pszichológia* térnyerése, ami az oktatásméletekben is meghatározó szerephez jut. Ebből a megközelítésből nézve az érzelmek nem pusztán hatással vannak a tanulásra, hanem a tanulás agyi folyamatainak szerves részét képezik;²⁸ az érzelmi alapú motiváció a hatékony tanulás egyik legfontosabb előfeltétele. Az agykutatás memóriával és az érzelmi intelligenciával kapcsolatos új megállapításai paradigmaváltó hatással jártak a tanulásról és tanítási célokról való tudásunkkal kapcsolatban.

Az agyban lejátszódó idegrendszeri változások tanulmányozása jól kapcsolódott egy új tanuláselméleti irányzat megállapításaihoz, a kognitív pszichológiából kifejlődő *konstruktivizmushoz*, melynek filozófiai előzményei Jean Piaget (1896–1980) és Lev Vygotsky (1896–1934) pszichológusokig nyúlnak vissza.

A konstruktivizmus megközelítésében a tanulás egy olyan aktív folyamat, amely során a megszerzett tudás tartós és specifikus változásokat eredményez a gondolkodásokat meghatározó tudásrendszerekben. Az oktatásméleti fókuszú megközelítés kiindulópontja abban sajátos, hogy eszerint a bennünk kialakuló mentális modellek nem csupán segítik a külvilágból érkező ismeretek elsajátítását, hanem maguk konstruálják a tudást. A kognitív modellek olyan

²⁷ Persze a „lehetőség ablakok” bezárulásával a tanulás több időt és erőfeszítést igényelhet.

²⁸ Az érzelmekért elsősorban felelős prefrontális kéreg az emberi agy legkésőbb, csak a húszas éveinkben teljesen kifejlődő része.

mentális térképek, absztrakt fogalmak saját magunkról és társas kapcsolatainkról vagy általában a dolgok működéséről szóló gondolkodási sémák, melyek kialakulása, átalakulása vagy újak alkotása – összefoglalóan a tudásrendszer átalakulása – maga a tanulás.²⁹ A tanulás ebben az értelemben tehát nem más, mint egy információk számára jelentést konstruáló folyamat; vagyis a tudást nem megtanuljuk, hanem magunk hozzuk létre a már meglévő mentális modellek alkotta tudásrendszerek alapján.

„Bármilyen új ismeret a meglévő mentális modelljeinkhez való illeszkedés mértékétől függően vagy beépül a gondolkodásunkba, vagy átalakítja azokat, vagy pedig új tudásrendszer képződéséhez járul hozzá. A tudásrendszer változása (amit nevezhetünk tanulásnak) pedig akkor következik be, ha a változást más tudásrendszerekkel és a környezetünkből kapott jelzésekkel ütköztetve adaptívnek ítéljük.”³⁰

„A tanulás a tények számára jelentést konstruáló folyamat, amely módosíthatja azt a rendszert, mely ezt lehetővé teszi. Ettől kezdve a tudásrendszerek átalakulását (bővülését, differenciálódását, gazdagodását) tekintjük tanulásnak és nem az ismeretek elsajátítását.”³¹

A konstruktivista tanuláselmélet leágazása a *szociális konstruktivizmus*, mely kiemelt jelentőséget tulajdonít az adaptivitás megerősítésében a társas kapcsolatoknak. A kooperációkban derül ki, hogy milyen ismereteket tekint majd az agyunk adaptívnek, tehát azok teszik lehetővé, hogy kontextustól függetlenül képesek legyünk az ismeretek alkalmazására.

Oktatás 4.0

Nézetem szerint nagyjából a 2010-es évek kezdetétől az *iparforradalom negyedik korszakába* (IF 4.0) léptünk, melynek jelentős és egyre turbulensebb transzformációs hatásait tapasztaljuk. A folyamatok kiemelt katalizáló indikátora a technológiai fejlődés.³² Az IF 4.0-ban az ipar helyett a szolgáltatási

²⁹ Radó P.: *Az iskola...* 15–16.

³⁰ Uo. 16.

³¹ Radó P.: *Az oktatáskormányzás...* 28.

³² Számos és bővülő a felfutó és változó területek száma. Olyanokra gondolok a teljesség igénye nélkül mint a digitalizáció, a genetika, a nanotechnológia (mikroprocesszorok), a 3D-nyomtatás, a biotechnológia, a kiber- és felhőalapú rendszerek, a big data, a gépi látás, a dolgok internete (*IoT – Internet of Things*), a mesterséges intelligencia, az okos eszközök és infrastruktúra, a robotizáció és automatizálás, a felhőalapú megoldások, a kiterjesztett valóság, az önvezető járművek, az integrált

szektor vált a növekedés motorjává, a hagyományos ipari gazdaságokban stagnálnak a bérek.³³ A legkülönbözőbb telekommunikációs eszközök, különösen az internet széleskörű elterjedése révén tovább bővülnek az új kapcsolattartási módszerek. A kereskedelem egy jelentős része is online térbe helyeződött át. Egyre kiterjedtebbé válik a digitális gazdaság, ahol az erőforrások és gépek közötti kapcsolatok egyre növekvő sűrűsége, a fizikai és a digitális világ összeolvadása jellemző.³⁴ A robotizációs és a mesterséges intelligencia fokozódó térnyerése révén a legkülönbözőbb funkciókat betöltő algoritmusok az emberek helyett/mellett végzik az egyes tevékenységeket.

Mindezek a folyamatok a vállalkozások mellett a társadalmak egészének transzformációjára is hatást gyakorolhatnak, hiszen az új technológiák olyan rejtett mintákat tárhatnak fel, amelyek így – több információ alapján – megváltoztathatják az eljárásokat, döntési folyamatokat, ezzel együtt pedig a kulturális mintázatokat is. Tapasztalati tény, hogy a gyorsuló ütemű változások következtében tendenciózusan megszűnnek a munka és a magánélet szigorú határai, a gazdasági és privát tér egyre inkább összemosódik. Mindez együtt jár a *közöségi gazdaság* (*shared economy*) szemlélet megjelenésével és terjedésével.

A robotizáció és a mesterséges intelligencia dinamikus térnyerése általi automatizálás növeli a gazdasági szerkezetváltozás lehetőségét is. Ez többek között azzal is együtt járhat, hogy a harmadik világ országainak olcsó munkaereje idővel már egyre kevésbé lehet fontos szempont, így negatív hatása lehet a külföldi működőtőkére építő országok számára.³⁵

Összességében egy olyan újfajta ipari forradalom által meghatározott időszakban vagyunk, ahol egyre inkább tapasztaljuk, hogy a komplexitásnak, azaz a magasabb rendűnek vélt létezésnek komoly ára van. Ez pedig nem más, mint a nagyfokú sérülékenység, amire az oktatási rendszereknek is reagálnia kell!

Mindezek a gazdasági és társadalmi folyamatok az oktatás számára is jelentős kihívásokkal járnak. „Az iskolában megszerzett készségeket leértékelő társadalmi, gazdasági, technológiai és kulturális változások dinamikája ma már meghaladja a generációváltások ütemét. Ennek következtében az iskolára

vállalatirányítási rendszerek, a termékek személyre szabása, a globális értékláncok transzformációi, a kriptovaluták és a blockchain technológia.

³³ A világ fejlett országaiban a szolgáltatások GDP-n belüli aránya 70% felé került.

³⁴ Fülep István – Nick Gábor – Várgedő Tamás: „Zászlón a digitalizáció – Ipar 4.0.” *Új Magyar Közigazgatás*, 2018, 11, 2, 45–55.

³⁵ Szalavetz Andrea – Somosi Sarolta: „Ipar 4.0-technológiák és a magyarországi fejlődés-felzárkózás hajtóerőinek megváltozása-gazdaságpolitikai tanulságok.” *Külgazdaság*, 2019, 63, 3–4, 66–93. DOI: <https://doi.org/10.47630/KULG.2019.63.3-4.66>; Erik Brynjolfsson – Andrew McAfee: *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. WW Norton & Company, New York, 2014; Carl Benedikt Frey – Michael A. Osborne: „The future of employment: how susceptible are jobs to computerisation?” *Technological Forecasting and Social Change*, 2017, 114, 254–280. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2016.08.019>

is mint egy egész életen át tartó, készségeink folyamatos megújítását szolgáló tanulási karrier első szakaszára kell gondolnunk.”³⁶ Ebben a helyzetben az oktatási rendszerek sem tudják garantálni azt a stabilitást, amit korábban a tudásalapú gazdaságban való képzéshez társítottunk.³⁷

Bár az első, második és a harmadik ipari forradalom már történelem, azonban az oktatási rendszerek többségükben még mindig ezekre a kihívásokra próbálnak reagálni, miközben az ipar 4.0 hatásaival kellene valahogy boldogulniuk. A *kihívások* a következők:

- A Z és az Alfa generációk révén egyre nagyobb az igény az élményalapú és korszerű technológiákat alkalmazó képzési formákra, a személyes tanulási utak diverzifikációdnak. Ennek meghatározó oka, hogy a tudás mindenhová eljuthat, így nyitottabbá, ugyanakkor érzékenyebbé válunk; egyre nagyobb a szerepe az egyéni érdeklődésnek, melynek növekvő sokféleségét fűti a tanulók társadalmi és kulturális háttérének növekvő sokfélesége is.
- Továbbra is a legfontosabb termelési tényező a magas hozzáadott értéket biztosítani képes emberi tudás, ugyanakkor az új technológiák egész nemzedékek tudását értékelik át. A ma iskolába lépő gyerekek több mint 60%-a olyan munkát végez majd, melyek ma még nem léteznek.³⁸
- A végzettségek struktúrája egyre kevésbé képes követni a munkapiaci elvárásokat, a képzéseken végzettek tudásportfóliója egyre kevésbé informálja a munkaadókat a munkavállalók képességeivel kapcsolatban.

Összességében megállapítható, hogy az egyetemeknek egy még ismeretlen jövőre való felkészülést kell szolgálniuk, így a reziliencia témakörére és a hozzá kapcsolódó kompetenciák fejlesztésének támogatása nagy figyelmet kell, hogy kapjon a jövőben.

A modern infrastruktúrák és az új technológiák támogatásával a felsőoktatásban jelentős változások zajlanak, melyeknek egyik kiemelt célja a pedagógiai fejlődés, amelyben a képzési folyamatok az innováció felé mozdulnak

³⁶ Radó P.: Az iskola... 9.

³⁷ Hugh Lauder: *Educating for the Knowledge Economy: Critical Perspectives*. Routledge, London, 2012. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203817698>; Gerard Macdonald: „Schools for a Knowledge Economy.” *Policy Futures in Education*, 3, 2005/1, 38–49. DOI: <https://doi.org/10.2304/pfie.2005.3.1.8>

³⁸ Már az összetettebb szellemi munkát végző munkahelyek is veszélyeztetetté válhatnak, ami együtt járhat a munkaerőpiac fokozódó polarizációjával. Becslések szerint ötévente a létező szakmák 5%-a kicserélődik amellet, hogy az infokommunikációs technológiai ismeretek nélkül folytatható szakmák száma két évente 5%-kal csökken. Karl Éva – Molnár György: „A digitális kompetencia fejlesztésének igénye és lehetőségei a szakképzésben, napjaink reformterhelt világában.” *Új Pedagógiai Szemle*, 2021, 71, 5–6, 55–68.

el a társadalmi technológiai igényeknek megfelelően.³⁹ Az úgynevezett *explicit tudás mellett* – amely formális keretek között megosztott, rendszerezett, rögzített, elsősorban tényekre vonatkozó információt tartalmaz – egyre inkább felértékelődnek az *implicit*, azaz a személyes, rejtett, nem kodifikált, informálisan elsajátított ismeretek.⁴⁰ Utóbbit nevezik az oktatásban *kompetenciának*.

A kiemelt 21. századi kompetenciák közé soroljuk a kritikus gondolkodást, a problémamegoldás/-kezelést, a kommunikációt, az együttműködő képességet, a kreativitást és innovációt, a digitális készségeket és az úgynevezett karrier- és életmód készségeket, melyek közül kiemelt jelentőséget tulajdonítunk a rugalmas alkalmazkodóképességnek (rezilienciának).

Ebben a szakaszban a tudásátadás – inkább már tudásgenerálás és -megosztás – túllép a hagyományos pedagógiai módszereken, a tudásmegosztás a hallgatóra összpontosító folyamat, melynek lényege az önképzést elősegítő megértés. A *peeragógia* oktatásméleti irányzata már kifejezetten a tanulók közötti egyenrangú tanulási kapcsolatokra, az együttműködésre és a közösségi tanulásra helyezi a hangsúlyt. A koncepció szerint a tanulók egymást tanítják, támogatják és inspirálják, eszerint a tanár elsősorban a tanulók támogatója és facilitátora, kevésbé a tudás forrása vagy a tanulás irányítója.

A *peeragógia* mellett egyre nagyobb teret hódít a *kibergógia* irányzata is, amely a technológia fejlődésének és az internethasználat terjedésének köszönhetően jött létre. Az irányzat a digitális technológiák és az internet használatára, valamint a digitális kompetenciák fejlesztésére összpontosít, tehát az *IKT (infókommunikációs technológiák)* által támogatott tanulási stratégia olyan tanulási tapasztalatokkal, melyek túlmutatnak az idő és a tér korlátain.

A kritikus kompetenciák kialakítása és fejlesztése az innovatív oktatási modellek és eszközök, valamint az intelligens és fenntartható infrastruktúra mellett olyan forgatókönyvek létrehozását teszik lehetővé, mely a hallgatók felkészültségét és piacképességét növeli. Ma már tehát a hatékony felsőoktatási tudásátadásnak négy fontos elemét kell megkülönböztetnünk:

- A piacképes kritikus kompetenciák kialakításának és fejlesztésének képessége, ahol többféle intelligencia mozgósítása válik lehetővé – gondolva itt a személyes, érzelmi, szociális és intellektuális képességekre –,

³⁹ A lehetséges megoldásokra néhány példa: online platformok terjedése, kevert (*blended*) képzések megjelenése, alternatív értékelési rendszerek térnyerése (vizsgák helyett/mellett a beadandó projekt jellegű feladatok növekvő súlya, portfólió alapú tanulmányi kimeneti követelmények megjelenése, tükrözött osztályterem formátumok, gamifikáció új applikációk és digitális platformok használatával (kahoot.it, mentimeter.com, 3D-vizualizáció).

⁴⁰ Egy vizsga során jellemzően az explicit tudás felidézését várják tőlünk, azonban ha megvizsgáljuk, hogy valódi, azaz nem iskolai élethelyzetben milyen tudást használunk, azt találjuk, hogy meglepően kevés explicit, ugyanakkor hatalmas mennyiségű implicit tudásra van szükségünk.

ahol a társas tanulás a szociális és kulturális készségek fejlesztésére is kiemelt szempont.

- Új tanulási módszerek beépítése valós, autentikus problémák szimulációs vagy esettanulmány jellegű megoldásával/kezelésével és mentális modellek építésével.
- Új infokommunikációs technológiák alkalmazása, melyek révén a belső motiváció katalizálása élvezetes, szórakoztató, érdeklődésre és kíváncsiságra építő megoldásokkal lehetséges. Ilyen lehetőség a *játékosítás* (*gamification*) is, melynek célja a felhasználók/résztvevők bevonódásának erősítése és a hatékonyság javítása.
- Fenntartható infrastruktúra, mely olyan innovatív eszközöket és létesítményeket jelent, ahol a támogató rendszerek és szolgáltatások a tanulási folyamat javítását szolgálják online és offline terek kombinációjaként.⁴¹

KONKLÚZIÓ

„Minél többet tanítunk, annál kevesebbet tanulnak a tanulók.”

Pasi Sahlberg

A kognitív pszichológia és a konstruktivista tanuláselmélet újraértelmezte, egyben kitágította a tudás jelentését. Eszerint a tudás nem kizárólag explicit, azaz rendszerezett és rögzített ismeretek halmaza, hanem az azokból alkotott mintázatok: implicit, vagyis rejtett és nem kodifikált tudás, mely meghatározza megismerő rendszerünk működését, és amely képessé tesz minket az ismeretek alkalmazására.⁴²

A konstruktivizmus felfogásából következik, hogy a tanulók elméjében egészen más módon épül fel a tudás, mint ahogyan ez az őket tanító tanár fejében jelenik meg, mindez pedig új megoldásokat és megközelítéseket követel az oktatástól. A hatékony tanulás nem lehet passzív befogadás, hanem aktív, cselekvő részvételen kell alapulnia, melynek sikere a tanuló előzetes tudásához való illeszkedésen alapul. Ideális esetben a tanuló – némi segítséggel ugyan, de részben – maga konstruálja a tananyagot is.

Eszerint a felfogás szerint a tanulás összességében nem más, mint a szocializáció: készségeink és ismereteink egész életen át tartó gyarapodása, melynek célja a tőlünk elvárt mindenkori szociális szerepekre való felkészülés.

⁴¹ Ha a tudás konstrukciója független a tanulás terétől, nincs okunk arra, hogy magasabb rendűnek vagy hatékonyabbnak tekintsük a hagyományos offline tanulást, ennek jegyében pedig az online tanulás csatornáit a szabadidő fantáziátlan eltöltésének körébe utaljuk.

⁴² Radó P.: *Az oktatáskormányzás...* 29.

Az egyetemi tanulás ennek egy részhalmaza lehet, ahol az oktatás leválogatja azokat a tanulási célokat, melyek teljesüléséhez valamilyen közösségi és egyéni érdek fűződik,⁴³ és ahol szervezett módon „tudásbirtokosoktól”, vagyis oktatóktól kapott rendszerezett tudás elsajátítására nyílik mód.

Fontos változás azonban, hogy míg az ezredforduló előtt az egyén számára biztosított keretekbe való beilleszkedést szolgáló célokon volt a hangsúly, ma már az általános bizonytalanság körülményei között az egyén saját életútjának menedzselésére való képessége kerül az oktatás középpontba. Ennek értelmében a tanulásra egyre inkább a nyitott, nehezen kalkulálható, bizonytalan helyzetekhez való alkalmazkodás legfontosabb eszközeként kezdtek tekinteni.⁴⁴ Lényegében a komplex rendszerek révén előálló kihívások adják meg az oktatás 4.0 korszakának a nyitányát.

Ez az új, az egyének alkalmazkodóképességét központba állító megközelítés tette korábban uralkodóvá az *egész életen át tartó tanulás* (*lifelong learning*) doktrínáját az 1990-es évek második felében. Ugyanakkor azáltal, hogy az elmúlt évtizedek fejleményeinek hatására már egyre kevésbé az explicit ismeretek elsajátítását tekintjük a tanulás céljának, ugyanis azok értelmezése, integrálása, előhívása és alkalmazása a tanulás útján elsajátított implicit készségektől függ,⁴⁵ ezért az oktatás fókuszába az egyéni és közösségi reziliencia fejlesztésének támogatása kell, hogy kerüljön.

Az oktatási rendszerek a növekvő komplexitás és diverzitás korszakába, az oktatás 4.0-ba lépve jelentős transzformációs kényszerbe kerültek tehát azzal, hogy elveszítették monopol helyzetüket a tanulásban, és valószínűleg többé nem is fogják azt visszaszerezni. Éppen ezért a tanító szervezetekből tanulást támogató szervezetekké kell válniuk az egyetemeknek is, ahol egy egyéni tanulási utakat támogató működési logikának kell érvényesülnie a szituatív és tapasztalati tanulást segítő élményalapú megközelítés felértékelődésével. Eszerint a tanulást csak segíteni lehet, direkt módon nem tudunk másokat tanítani.⁴⁶

Ez azonban azt is jelenti, hogy nagyobb felelősség kell, hogy háruljon a diákokra a tanulmányok során, azaz vállalniuk kell a saját tanulásuk ellenőrzésére és szabályozására irányuló tevékenységeket is.⁴⁷

⁴³ Utóbbira kiemelt példa a magasabb jövedelmet biztosító foglalkoztathatóságot szolgáló tudás fejlesztése.

⁴⁴ Halász Gábor: *A magyar inga. Újabb kalandozások – ezúttal az oktatáspolitikai és a nagyrendszerek világában*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2022, 257.

⁴⁵ Radó P.: *Az iskola...* 28.

⁴⁶ Bernie Trilling – Charles Fadel: *21st Century Skills. Learning for Life in Our Times*. Jossey Bass, San Francisco, 2009, 124.

⁴⁷ Carol L. Pilcher – Greg Miller (2000): „Learning strategies for distance education students.” *Journal of Agricultural Education*, 2000, 41, 1, 60–68. DOI: <https://doi.org/10.5032/jae.2000.01060>

Az oktatás 4.0-ban a tanítás nem csupán lexikális ismeretek megjegyzésére, hanem készségek elsajátítására kell hogy orientáljon, ahol a problémáknak több lehetséges megoldása van, az eseményeknek több lehetséges interpretációja létezik, és a problémák megoldása során a tanulóknak együttműködő módon kell eljárniuk egymással és az oktatóval. Az új pedagógiai eszköztárnak nem lecserélnie kell a régit, hanem ki kell egészítenie. A központi cél a mindenkori alapvető és adaptív készségek fejlesztése, ahol a tanítási stratégiáknak integrálnia kell a régi és az új módszertani és értékelési repertoár elemeit.

Az oktatói szerep megváltozásával a tanároknak a tudás forrásából a tanulás támogatójává és „esetgazdává” kell válniuk. Nahalka István oktatáselméleti megközelítésében megfogalmazva az „oktató” nem lehet az ismeretek forrása, nem lehet az a kulcsfigura, aki átadja a tudást a tanulóknak, hiszen a konstruktivizmus ilyen folyamatokat nem ismer.⁴⁸ Radó Péter szerint „a jó iskola egy kompetenciapuzzle, amely tudatosan és szervezetten gondoskodik az egyes darabkák összerakásáról és az egyes pedagógusok ehhez illeszkedő tanulásáról”.⁴⁹

⁴⁸ Nahalka István: *Hogyan alakul ki a tudás a gyerekekben? Konstruktivizmus és pedagógia*. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2003.

⁴⁹ Radó P.: *Az oktatáskormányzás...* 53.

FORRÁSOK

- Berger, Peter L. – Luckmann, Thomas: *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Doubleday, Garden City, N.Y., 1966.
- Brynjolfsson, Erik – McAfee, Andrew: *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. WW Norton & Company, New York, 2014.
- Csányi Vilmos: *Íme, az ember. A humánetológus szemével*. Open Books, Budapest, 2022.
- Fideler, David: *Reggeli Senecával. Sztoikus útmutató az élet művészetéhez*. Helikon Kiadó, Budapest, 2023.
- Frey, Carl Benedikt – Osborne, Michael A.: „The future of employment: how susceptible are jobs to computerisation?” *Technological Forecasting and Social Change*, 2017, 114, 254–280. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2016.08.019>
- Fülep István – Nick Gábor – Várgedő Tamás: „Zászlón a digitalizáció – Ipar 4.0.” *Új Magyar Közigazgatás*, 2018, 11, 2, 45–55.
- Halász Gábor: *A magyar inga. Újabb kalandozások – ezúttal az oktatáspolitikai és a nagyrendszerek világában*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2022.
- Hobsbawm, Julia: *Az egyszerűség elve. Hat lépés a tisztánlátás felé egy komplex világban*. Pallas Athéné Könyvkiadó, Budapest, 2021.
- Karl Éva – Molnár György: „A digitális kompetencia fejlesztésének igénye és lehetőségei a szakképzésben, napjaink reformterhelt világában.” *Új Pedagógiai Szemle*, 2021, 71, 5–6, 55–68.
- Lauder, Hugh: *Educating for the Knowledge Economy: Critical Perspectives*. Routledge, London, 2012. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203817698>
- Lepés Marianna: *A visszapattanás művészete. Hogyan legyél reziliens vállalkozóként és vezetőként, amikor az élet nehézségek elé állít?* Booxpert, [h. n.], 2023.
- Lytard, Jean-François: *A posztmodern állapot*. Budapest, Gondolat, 2001.
- Luhmann, Niklas: *Das Erziehungssystem der Gesellschaft*. Suhrkamp, Frankfurt, 2002.
- Macdonald, Gerard: „Schools for a Knowledge Economy.” *Policy Futures in Education*, 3, 2005/1, 38–49. DOI: <https://doi.org/10.2304/pfie.2005.3.1.8>
- Nahalka István: *Hogyan alakul ki a tudás a gyerekekben? Konstruktivizmus és pedagógia*. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2003.
- Pilcher, Carol L. – Miller, Greg (2000): „Learning strategies for distance education students.” *Journal of Agricultural Education*, 2000, 41, 1, 60–68. DOI: <https://doi.org/10.5032/jae.2000.01060>
- Radó Péter: *Az iskola jövője*. Noran Libro. Budapest, 2017.
- Radó Péter: *Az oktatáskormányzás jövője*. Tea Kiadó, Budapest, 2023.
- Sanderson, Ian: „Intelligent Policy Making for a Complex World: Pragmatism, Evidence and Learning.” *Political Studies*, 2009, 87, 4, 699–719. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2009.00791.x>

Steigervald Krisztián: *Generációk harca. Hogyan értsük meg egymást?* Partvonal Könyvkiadó, Budapest, 2020.

Steigervald Krisztián: *Generációk harca a figyelemért. Hogyan tanuljunk egymástól, egymásért?* Partvonal Könyvkiadó, Budapest, 2023.

Szalavetz Andrea – Somosi Sarolta: „Ipar 4.0-technológiák és a magyarországi fejlődés-felzárkózás hajtóerőinek megváltozása-gazdaságpolitikai tanulságok.” *Külgazdaság*, 2019, 63, 3–4, 66–93. DOI: <https://doi.org/10.47630/KULG.2019.63.3-4.66>

Trilling, Bernie – Fadel, Charles: *21st Century Skills. Learning for Life in Our Times*. Jossey Bass, San Fransisco, 2009.

Tóth Balázs – Csányi Vilmos: *Hiedelmeink, Az emberi gondolatok építőkövei*. Libri Kiadó, Budapest, 2017.

Embertől emberig a digitális világban. A Karitászmint egyházi szeretetszolgálat lehetséges válasza a társadalmi gondoskodás új kihívásaira

ZAGYVA RICHÁRD

1. A KARITÁSZ TÖRTÉNETI ÉS TEOLÓGIAI ALAPJAI

A Karitászmint tevékenysége az evangéliumi üzenetből ered, amely a felebaráti szeretet gyakorlására hív. Az apostoli idők első keresztény közösségei a közös javak megosztásával és az özvegyek és árvák gondozásával tették kézzelfoghatóvá Krisztus tanítását. A történelem folyamán a karitatív szolgálat intézményesült, például a középkori kórházak, ispotályok és szegényházak formájában, amelyek mind a keresztény szeretet gyakorlati megnyilvánulásai voltak.

A modern korban XIII. Leó pápa *Rerum novarum* kezdetű enciklikája,¹ valamint az Egyház szociális tanításának fejlődése új lendületet adott a katolikus szociális küldetésnek. A 20. században a Karitászmint mozgalmak elterjedése tovább erősítette a szociális elköteleződést, és előkészítették a mai, szervezett karitatív és szociális tevékenység kialakulását. A teológiai alapok hangsúlyozzák, hogy a karitászmint szolgálat nem csupán humanitárius tevékenység, hanem az Egyház küldetésének központi eleme. A szeretet és szolidaritás gyakorlati megnyilvánulásai az Egyház egészére kiterjednek, a helyi közösségektől a világméretű hálózatokig.

A 21. században a Karitászmint egyszerre találkozik hagyományos és új kihívásokkal. A szegénység, migráció, klímaváltozás, háborús konfliktusok és a társadalmi kirekesztettség mellett egyre nagyobb jelentőséget kap a digitalizáció, amely alapjaiban formálja át az emberi kapcsolatokat, a munkavégzés módjait és a szolidaritás megélésének lehetőségeit. Ferenc pápa *Fratelli tutti* kezdetű enciklikája² külön hangsúlyozza a testvériség és a társadalmi barátság fontosságát, különösen olyan korban, amelyet a technológiai fejlődés mellett a magány és az individualizmus is jellemez. A Karitászmint számára ez azt jelenti, hogy a digitális eszközök alkalmazása során is meg kell őrizni a személyes jelenlét és az empátia dimenzióját, amely a hagyományos karitatív szolgálat alapja.

¹ XIII. Leó pápa: Enciklika. „*Rerum novarum*.” *Acta Apostolicae Sedis*, 1931, 23, 5, 641–670.

² Ferenc pápa: Enciklika. „*Fratelli tutti*.” 2020. X. 03. *Acta Apostolicae Sedis*, 2020, 112, 969–1113.

2. KATOLIKUS KARITÁSZ MAGYARORSZÁGI MŰKÖDÉSI KERETE NAPJAINKBAN

A Katolikus Karitás� egyházi jogi személyiségű, közcélú humanitárius szervezet, amely a korra, nemre és felekezeti hovatartozásra való tekintet nélkül segít a rászorulóknak. A szervezet tevékenységét a Katolikus Egyház szociális tanítása és a nemzetközi segélyszervezetek által kidolgozott alapelvek határozzák meg. A Karitás� küldetése, hogy az önkéntesek és hivatásos munkatársak személyes szeretete eljusson a támogatottakhoz, és az istenszeretben gyökerező felebaráti szeretet minden hívő feladata legyen.

A Karitás� egyszerre mozgalom és intézményrendszer. Legkisebb egységei a plébániai csoportok, amelyeket az egyházmegyei központok koordinálnak, az országos központ mellett 22 szociális intézmény és 714 plébániai karitás� csoport működik, amelyekben 319 szociális munkatárs, 7962 regisztrált önkéntes tag és további több mint 2000 alkalmi önkéntes segíti a rászorulókat nap mint nap.³

3. A KATOLIKUS KARITÁSZ CÉLJAI

A Magyar Katolikus Egyház nevében a Karitás� célja a szociális-karitatív tevékenység folytatása, szervezése, fejlesztése és koordinálása. Országos és nemzetközi szociális és egészségügyi segélyprogramokkal, krízishelyzeti és hosszú távú felzárkóztató programokkal, valamint szociális intézmények fenntartásával támogatja a rászorulókat. A szervezet elemzi az ország szociális problémáit, kutatja azok okait, és javaslatokat tesz megoldásukra a társadalmi igazságosság és az emberi méltóság fényében, az Egyház szociális tanítására építve. Minden rendelkezésre álló eszközzel előmozdítja a felebaráti szeretet és az embertárs iránti felelősség tudatosságát, előadások, konferenciák, közösségi események és online találkozók szervezésével támogatva az önkéntesek és munkatársak tudását, tapasztalatcseréjét, valamint lelki megerősödését. A Karitás� kommunikációs tevékenységet is folytat a hazai és nemzetközi karitatív tevékenységek bemutatására, médiaplatformok igénybevételevel, kampányok indításával a szemléletformálás érdekében. Együttműködik állami hatóságokkal, hazai és nemzetközi civil és egyházi

³ Beszámoló a Katolikus Karitás� – Caritas Hungarica 2024. évi tevékenységéről. Éves jelentés. Budapest, 2024, 5. *Katolikus Karitás�*, Forrás: <https://karitasz.hu/karitaszrol/beszamolok> (Utolsó letöltés: 2025.05.20.)

szervezetekkel, kiemelten a Vatikánban működő Caritas Internationalis⁴ központjával és tagszervezeteivel. A fenntartható fejlődés, a szegénység minden formájának felszámolása, a jogokhoz és szolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférés, valamint a globális szolidaritás előmozdítása minden tevékenység alapelve. A Karitás a rászorulókat érdekképviselőként, az öngondoskodás és a döntéshozatal támogatásán, valamint a nők és fiatalok szerepvállalásának erősítésén is dolgozik.

4. A KARITÁSZ TEVÉKENYSÉGÉNEK KÜLÖNBÖZŐ FORMÁI

Az egyházi szeretetszolgálat olyan sajátos küldetés, amelyet krisztushívők közösségein, intézményein és szervezetein keresztül maga az Egyház gyakorol, s amelynek címzettjei nem korlátozhatók kizárólag a hagyományosan értelmezett szegények körére. A keresztény irgalmasság dimenziója minden rászorulóra kiterjed, függetlenül attól, hogy szükségleteik anyagi, lelki, társadalmi vagy kulturális természetűek. Az Egyház történetében a szeretetszolgálat sohasem redukálódott csupán a szegénygondozás tevékenységére: mindig is magában foglalta a felebaráti szeretet sokrétű és változatos megnyilvánulásait, amelyek a legkülönbözőbb élethelyzetekben jelentek meg a szenvedők, az elesettek és a kirekesztettek felé.

II. János Pál pápa *Ecclesia in Europa* kezdetű apostoli buzdításában⁵ kifejezetten hangsúlyozza, hogy a keresztény szeretetszolgálat nem szűkülhet be egyetlen kategóriára vagy jól körülírható társadalmi csoportra. Ehelyett üzenetként fogalmazza meg, hogy az Egyháznak nyitottnak kell maradnia a szegénység minden formája iránt – akár a hagyományos, évszázadok óta ismert hiányokról van szó, akár a modern társadalmakban újonnan megjelenő, kevésbé kézzelfogható hiánytípusokról. Az enciklika egyértelműen fogalmazza meg, hogy az irgalom és a szeretet nem ismerhet határokat: mindenki ki kell tárulnia, aki bármilyen formában segítséget szenved: „A szeretet tanúságtételének természetszerűen túl kell terjednie az egyházi közösség keretein, hogy minden embert elérjen; s ezáltal a mindenkinek szóló szeretet a hiteles szolidaritás kovásza legyen az egész társadalom számára.”⁶

⁴ Caritas Internationalis vatikáni székhelyű ernyőszervezet, amely 162 nemzeti Karitás szervezetből álló szövetség. Az Egyház küldetésének kifejezéséül a szegényeket, a kiszolgáltatottakat és a társadalomból kirekesztetteket szolgáljuk, faji vagy vallási hovatartozástól függetlenül, együtt dolgozva egy igazságosabb világgá.

⁵ II. János Pál pápa: Posztzsinodális, apostoli buzdítás. „Ecclesia in Europa.” 2003. VI. 28. *Acta Apostolicae Sedis*, 2003, 95, 10, 649–719.

⁶ Uo.

Az Egyháznak a szegények és a kirekesztettek hagyományosan ismert köre mellett fokozott figyelmet kell fordítania a globalizáció következtében előtérbe kerülő, kevésbé látható és sokszor nem evidens peremre szorult társadalmi csoportokra is. A klasszikusan rászorulóknak tekintett rétegek – így a mély-szegénységben élők, a súlyos betegségekkel vagy krízishelyzetekkel küzdők, a fogyatékkal élők, a hajléktalanok, a hátrányos helyzetű etnikai és kulturális kisebbségek, a szenvedélybetegek és családtagjaik, a menekültek, valamint a természeti katasztrófák károsultjai – mellett ma már egyre inkább ide sorolhatók azok a különösen veszélyeztetett és rendkívül sérülékeny emberek, akik jogtalanság, erőszak vagy strukturális kirekesztés áldozataivá válnak. Közéjük tartoznak a gyermekek és felnőttek, akik bántalmazást, kizsákmányolást vagy erőszakot szenvednek el; az emberkereskedelem és emberrablás elszennvedői; az eltűntek hozzátartozói; a HIV-fertőzésben vagy más helyi járványokban szenvedők; a szexuális kizsákmányolás áldozatai; valamint mindazok, akik megváltozott képességeik, tartós egészségkárosodásuk vagy más körülményeik folytán kerülnek hátrányos helyzetbe és rekesztődnek ki a társadalomból.

Ferenc pápa gyakran alkalmazta a *periféria* fogalmát, amikor az igazságtalanság, a szegénység és a társadalmi kitaszítottság kevésbé szembevető formáira utalt, s egyben arra a helyre, ahol a szegényekkel való valódi találkozás megvalósulhat, és ahol az Egyház evangéliumi küldetésének lényege kibontakozik.⁷ Kiemelten jelentős Benedek pápa *Deus caritas est* kezdetű enciklikája,⁸ amely világosan rámutat a keresztény szeretet sajátosságaira. A felebaráti szeretet nem maradhat pusztán érzelmi gesztus vagy felszínes megnyilvánulás: annak a társadalomban jelenlévő konkrét problémákra és szenvedésekre adott válaszként kell működnie, amely célzottan a szükségletek enyhítésére törekszik. Ennek érdekében az Egyház karitatív szervezeteinek nemcsak a segítség intézményes kereteit kell biztosítaniuk, hanem olyan szakmai eszközöket és megfelelő felkészültséggel rendelkező szakembereket is, akik képesek hatékonyan és felelősséggel betölteni ezt a szolgálatot. Ugyanakkor leszögezi, hogy „mindazoknak, akik az Egyház karitatív szervezeteiben dolgoznak, nem csupán hozzáértően kell végezniük az éppen szükséges teendőket, hanem a szívükkel kell úgy odafordulniuk a másikhöz, hogy az megérezhesse emberi jószágukat” és a mások szolgálatát az isteni szeretet és hitük következményeként éljék meg.

⁷ Gájer László: „Keresztények a periférián: Párbeszéd, misszió és szolidaritás.” *Egyház2030.hu*, 2021.03.18. Forrás: <https://egyhas2030.hu/keresztények-a-perifarian> (Utolsó letöltés: 2025.05.20.)

⁸ XVI. Benedek pápa: Enciklika. „Deus caritas est.” 2005. XII. 22. *Acta Apostolicae Sedis*, 2006, 98, 3, 217–279.

A 21. században új dimenzióval bővül a perifériára szorultak köre: a digitális világ sajátos kihívásaival szembesülő emberek és közösségek is ide tartoznak. A technológiai fejlődés, különösen a mesterséges intelligencia és a digitális platformok térnyerése, egyszerre hordoz magában lehetőséget és veszélyt. Egyrészt hozzájárulhat a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentéséhez, a segítő szolgálatok hatékonyabb működéséhez, az információhoz és egészségügyi ellátáshoz való jobb hozzáféréshez. Másrészt azonban újfajta kiszolgáltatottságokat hoz létre: a digitális írástudás hiánya, az adatbiztonsági kockázatok, a mesterséges intelligencia által közvetített előítéletek vagy az online kizsákmányolás formái új peremhelyzeteket teremtenek. Az Egyház karitatív küldetése ezért ma már nem merülhet ki a hagyományos értelemben vett szociális segítségnyújtásban, hanem ki kell terjednie a digitális korszak sérülékenységeire is. Ez magában foglalja egyrészt a digitális szakadék áthidalását, vagyis annak biztosítását, hogy a hátrányos helyzetű közösségek is hozzáférjenek az új technológiák nyújtotta előnyökhöz. Másrészt szükséges olyan felelős és etikai alapokra épülő digitális megoldások támogatása, amelyek valóban az ember szolgálatát célozzák. A mesterséges intelligencia – ha megfelelően alkalmazzuk – elősegítheti a szociális munkát, a krízishelyzetek gyorsabb felismerését, a rászorulókat hatékonyabb elérését, valamint új kommunikációs csatornák megnyitását az Egyház és a hívek között. Az igazi kihívás ugyanakkor az, hogy a digitális innováció ne váljon a kirekesztés és az emberi méltóság csorbításának forrásává, hanem a keresztyén szeretet szolgálatába állítva erősítse az ember méltóságát és a közösségi szolidaritást.

Mindez az jelenti, hogy az egyházi szeretetszolgálatnak szakszerű, tudatos, szeretetteljes és szervezett, valamint valódi változásokat generáló segítségnyújtásnak kell lennie, amely hitből fakad és táplálkozik, s amely a legszélesebb körben igyekszik elérni a szegények, kirekesztettek és társadalmak perifériáira szoruló szenvedők csoportjait. Ebben az értelemben természetesen az egyházi szeretetszolgálat túlmutat a gyakran használt terminusokon mint a szegénygondozás, szociális vagy karitatív tevékenység és mind a szociális terület, az egészségügy, a gyermekvédelem és oktatás területeit érintve végzi a felbaráti szeretet gyakorlásának különböző formáit mind intézményes rendszerével, szervezeteivel, szakképzett munkatársaival és önkénteseivel.

A Katolikus Karitás országos hálózatán belül az állami szociális ellátórendszer részeként egyaránt működnek személyes gondoskodást nyújtó szociális alapellátáshoz, szakosított ellátáshoz tartozó intézmények. A szociálpolitikai ellátórendszeren kívül számos szociális programot valósítanak meg a Karitás szervezetei: otthoni és kórházi beteglátogatást nyújtó önkéntes programok, hajléktalanok étkeztetését, nappali ellátását, lakhatását és rászoruló családok anyagi és lelki krízishelyzeti támogatását, szociális ügyintézés,

öngondoskodását és a hátrányos helyzetű családok és települések hosszútávú felzárkóztatását biztosító projektek. A börtönpasztoráció, a fogyatékkal élők intézményen kívüli segítése, a cigánypasztoráció mind olyan területek, ahol a keresztény szeretet megvalósításán munkálkodnak az egyházi szolgálatok. Az Egyház szeretetszolgálatát végző közösségek, így a Katolikus Karitászt szervezetei, közösségei felkészülten és kiépített eszközrendszerrel voltak jelen az elmúlt évtizedek nagy katasztrófáinál, hogy a kármentésben, gyorssegélyezésben és az újjáépítésben is a károsultak segítségére legyenek. A menekültek krízishelyzeti ellátásában és integrációs és pszichoszociális célú feladatokat ellátásában is részt vettek. Mindezek mellett fontos megállapítanunk, hogy a küldetesként, tudatosan és szervezeten végzett szeretetszolgálat feltétele a szeretet gyakorlására létrejött szervezetek és tevékenységek folyamatos fejlesztése, ismereteink bővítése és a krisztushívőknek is személyesen is törekedni kell a szeretet gyakorlásának elmélyítésére. „Az Egyház éppúgy nem hanyagolhatja el a szeretetszolgálatot, mint a szentségeket és az Igét.”⁹ Nem tudhatjuk le hitbéli küldetésünket egyszeri adományokkal, jócselekedetekkel, a felebaráti szeretet gyakorlásának életünk részévé kell válnia.

5. A DIGITÁLIS KORSZAK SZOCIÁLIS KIHÍVÁSAINAK ELEMZÉSE

A digitalizáció a társadalmi élet minden szintjén új kérdéseket vet fel az emberi kapcsolatok, a felelősségvállalás és az empátia területén. A mesterséges intelligencia rohamos térnyerése új megvilágításba helyezi az emberi méltóság, az igazságosság és a munka védelmét. Ferenc pápa többször is hangsúlyozta, hogy a technológia nem pusztán eszköz, hanem kultúraformáló tényező, amely képes az emberi együttélést építeni, de rombolni is. A mesterséges intelligenciáról szóló 2024-es pápai üzenet¹⁰ világosan kimondja: a technológia célja az ember szolgálata kell legyen, nem pedig az emberi kapcsolatok kiüresítése vagy kiszorítása.

Az online jelenlét eluralkodása kettős hatással jár. Egyrészt elősegíti a gyors reakciókat és a széles körű információáramlást, másrészt azonban korlátozott kapcsolattá torzulhat. Ez az empátia és a közvetlen segítségnyújtás helyére sokszor az automatizált információcserét állítja. A keresztény közösségek

⁹ XVI. Benedek pápa: i. m. 22. pont.

¹⁰ Ferenc pápa: „Message of His Holiness Pope Francis for the 58th World Day of Social Communications. Artificial Intelligence and the Wisdom of the Heart: Towards a Fully Human Communication.” *L'Osservatore Romano*, 2024. 01.24, 8. Forrás magyarul: https://katolikus.hu/media/20240505_Ferenc_papa_uzenete_a_tomegtaj%C3%A9kozatas_vilagnapjara.pdf (Utolsó letöltés: 2025.02.22.)

feladata ezért az, hogy olyan online jelenlétformákat alakítsanak ki, amelyek nem elidegenítenek, hanem valódi közösséget teremtenek. Ma már számos digitális alkalmazás kínál olyan új típusú lelki és közösségi teret, amely a hit megélését, a lelki támogatást és a közösségi összetartozást erősíti. Ebben a keresztény értékek szerepe kiemelten fontos: a tisztelet, az igazság, a felelős kommunikáció és a hiteles tanúságtétel olyan alapelvek, amelyek az online térben is érvényesek.

A digitális kommunikáció hatása az empátiára szintén ambivalens. Lehetőséget ad az azonnali reagálásra, ugyanakkor könnyen felszínessé vagy személytelenné teheti az emberi interakciókat. A közösségi média polarizáló hatása, a dezinformáció, a cyberbullying és az álhírek terjedése mind olyan jelenségek, amelyek komoly kihívást jelentenek a segítő szervezetek számára. E jelenségek rámutatnak arra, hogy az online térben azonnali és hatékony válaszokra van szükség. Ide tartozik a hamis tartalmak gyors észlelése, a jogi eszközökkel történő fellépés – például rendőrségi feljelentések –, de legalább ennyire fontos a felhasználók képzése és tudatosítása. A digitális írástudás fejlesztése, a kritikus médiahasználat tanítása és a közösségi tájékoztatás ma már a karitatív munka szerves részévé kell váljon.

6. A KATOLIKUS KARITÁSZ DIGITÁLIS ESZKÖZTÁRA ÉS STRATÉGIÁI

A Katolikus Karitászs országos és helyi szervezetei több szinten alkalmazzák a digitális technológiákat. Az online adományozási rendszerek lehetővé teszik a gyors, biztonságos és átlátható támogatást, amely egyszerre technológiai újítás és a közösségi felelősségvállalás eszköze. A központi és helyi honlapok, valamint a közösségi médiafelületek naprakész tájékoztatást nyújtanak a programokról, gyűjtésekről, katasztrófa-elhárítási akciókról, és képesek mozgósítani adományozókat és önkénteseket. Egyre több plébániai és települési Karitászcsoport hoz létre saját online felületet, amelyek nemcsak információközlésre, hanem közvetlen segítségnyújtásra is alkalmasak. Ezek a felületek lehetőséget adnak például önkéntesek toborzására, segítségkérések gyors közvetítésére vagy közösségi imára. A járványhelyzetek és humanitárius krízisek idején ezek a digitális platformok nem egyszerűen információs csatornák, hanem lelki és közösségi támaszok is lettek.

7. JÓ GYAKORLATOK A DIGITÁLIS KARITATÍV JELENLÉT TERÜLETÉRŐL

A Karitászt több jó gyakorlatot is bemutat, amelyek hozzájárulnak a digitális kirekesztettség csökkentéséhez. Ilyen például a digitális kompetencia fejlesztése, amelyet felzárkóztató gyermekprogramok és jelenlétpontok keretében valósítanak meg. A tanfolyamok, mentorprogramok és online oktatási lehetőségek célja, hogy a hátrányos helyzetű csoportok is elsajátítsák a digitális eszközök helyes használatát, és hozzáférjenek a számukra hasznos szolgáltatásokhoz. Nemzetközi szinten is találunk figyelemre méltó példákat, az európai Karitászt szervezettek összefogásáért felelős ernyőszervezet, a Caritas Europa képzéseket és webináriumokat szervez a tagszervezeteknek, hogy a mesterséges intelligencia etikus alkalmazása révén növelhessék szervezeti kapacitásait. A képzések témái között szerepel az Mesterséges Intelligencia felkészültség felmérése, etikai dilemmák megvitatása, az adománygyűjtés és kommunikáció hatékonyabbá tétele, valamint jó gyakorlatok megosztása. A németországi Deutscher Caritasverband különösen aktív ezen a téren. A „Hajléktalanok felhője” projekt biztonságos digitális tárolóhelyet kínál a hajléktalan embereknek, hogy fontos dokumentumaikat önállóan és ingyenesen elérhessék. Más kísérleti projektekben a tanácsadók munkáját intelligens adatkapcsolatokkal támogatják, vagy éppen a *digitális detox* kampány révén segítik a szenvedélybetegségek és az online függőség kezelését.

A Katolikus Karitászt RÉV Szolgálat is szintén reagált az online függőségek terjedésére az *Élj offline* kampánnyal,¹¹ amely a digitális eszközök túlzott használata ellen hirdetett lelki és közösségi alternatívát. A Karitászt egyrészt segíti a digitális eszközök helyes használatát, másrészt küzd azok káros túlhasználata ellen. A helyes használat tanítása így prevencióként is szolgál.

8. LEHETSÉGES FEJLESZTÉSI TERÜLETEK

A digitális jelenlét továbbfejlesztése több irányban lehetséges:

- a segítő szakemberek és önkéntesek folyamatos képzése a digitális eszközök etikus és hatékony használatára;
- az Mesterséges Intelligencia által támogatott adatfeldolgozás és szükségletfelmérés kiterjesztése;
- országos szintű egységes adománykezelő és készletnyilvántartó rendszerek kialakítása;

¹¹ Katolikus Karitászt. „Élj offline.” Forrás: www.eljoffline.hu. (Utolsó letöltés: 2025.09.10.)

- az okoseszközök bevonása az idősgondozásba, fogyatékkal élők és hátrányos helyzetű gyermekek támogatásába;
- olyan digitális közösségi terek létrehozása, amelyekben a lelki támogatás és a személyes jelenlét is helyet kap.

A jövő szociális szolgálatának egyik legfontosabb kérdése, hogyan őrizhető meg a személyesség. A technológia nem válhatja ki az emberi jelenlétet, de kiegészítheti azt. Az „emberközpontú digitális megoldások” célja, hogy a technológia ne elidegenítsen, hanem összekapcsoljon. A keresztény értékrend mentén kialakított etikus online jelenlét biztosíthatja, hogy a Karitás szolgálat ne veszítse el hitelességét. Az empátia, a tisztelet, az őszinte figyelem és a közösség iránti elköteleződés nemcsak offline, hanem online is érvényesíthető. Ehhez elengedhetetlen a szemléletformálás: workshopok és képzések révén a szociális munkások, önkéntesek és közösségek megtanulhatják, hogyan szólaljanak meg az evangéliumi szeretet nyelvén a digitális térben is.

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány áttekintette a Katolikus Egyház hivatalos segélyszervezetének a Katolikus Karitásznak intézményes és közösségi formáit és más társadalmi szerepvállalását a digitális korszak kihívásainak tükrében. Látható, hogy az egyházi karitatív jelenlét történelmi gyökerekkel bír, de ma is élő és sokszínű hálózatot alkot, amely helyi közösségekben és globális szinten egyaránt jelen van. Magyarországon különösen hangsúlyos az a szolgálat, amely az országos központ, egyházmegyei Karitás szervezetek és a plébániákon működő karitászcsoporthoz közreműködésével valósul meg, kiegészülve a civil kezdeményezésekkel és a krisztushívők személyes tanúságtételeivel.

A digitális világ új dimenziót adott a karitatív tevékenységnek. A technológiai fejlődés – különösen a mesterséges intelligencia – egyszerre jelent veszélyt és lehetőséget. A veszélyek közé tartozik a dezinformáció, a manipuláció és az emberi kapcsolatok kiüresedése, míg a lehetőségek között említhető a gyors és átlátható adományozási rendszerek kiépítése, az online közösségépítés, a digitális kompetencia fejlesztése és a krízishelyzetekben alkalmazható innovatív megoldások. A Katolikus Karitás felelőssége, hogy e kettősséget átlátva olyan digitális stratégiát alakítson ki, amely összhangban áll az evangéliumi értékekkel, és biztosítja, hogy a technológia valóban az ember szolgálatában maradjon. A legfontosabb konklúzió az, hogy a személyesség megőrzése kulcskérdés a jövő szociális szolgálatában. A technológia

nem helyettesítheti, csak kiegészítheti az emberi jelenlétet. Az embertől emberig elvnek a digitális világban is vezérlőelvnek kell maradnia.

Az Egyház és a Karitás akkor tud hitelesen jelen lenni a társadalomban, ha az empátia, a tisztelet, az igazság és a közösség iránti elköteleződés offline és online térben egyaránt érvényesül. Végző soron a digitalizáció és a mesterséges intelligencia nem elidegenítő tényezőként, hanem új eszközként értelmezhető, amely – helyes szemlélettel és etikai keretek között – hozzájárulhat a közjó szolgálatához. A keresztény szeretetszolgálat jövője éppen ebben a kettős feladatban rejlik: egyszerre kell megőriznie a személyes találkozás és a közösségi jelenlét evangéliumi értékét, miközben bátran kiaknázza a technológia nyújtotta lehetőségeket a szegénység, a kirekesztettség és a szenvedés elleni küzdelemben.

IRODALOMJEGYZÉK

- XVI. Benedek pápa: Enciklika. „Deus caritas est.” 2005. XII. 22. *Acta Apostolicae Sedis*, 2006, 98, 3, 217–279.
- Caritas Internationalis*. Forrás: www.caritas.org (Utolsó letöltés: 2025.09.12.)
- Deutscher Caritasverband*. Forrás: www.caritas.de (Utolsó letöltés: 2025.09.10.)
- Ferenc pápa: „Message of His Holiness Pope Francis for the 58th World Day of Social Communications. Artificial Intelligence and the Wisdom of the Heart: Towards a Fully Human Communication.” *L'Osservatore Romano*, 2024. 01.24, 8. Forrás magyarul: https://katolikus.hu/media/20240505_Ferenc_papa_uzenete_a_tomegtaj%C3%A9koztatas_vilagnapjara.pdf (Utolsó letöltés: 2025.02.22.)
- Ferenc pápa: Enciklika. „Fratelli tutti.” 2020. X. 03. *Acta Apostolicae Sedis*, 2020, 112, 969–1113.
- Gájer László: „Keresztények a periférián: Párbeszéd, misszió és szolidaritás.” *Egyház2030.hu*, 2021.03.18. Forrás: <https://egyhazi2030.hu/keresztenyek-a-periferian> (Utolsó letöltés: 2025.05.20.)
- II. János Pál pápa: Posztzinodális, apostoli buzdítás. „Ecclesia in Europa.” 2003. VI. 28. *Acta Apostolicae Sedis*, 2003, 95, 10, 649–719.
- Katolikus Karitás – Caritas Hungarica: *Beszámoló a Katolikus Karitás – Caritas Hungarica 2024. évi tevékenységéről. Éves jelentés*. Budapest, 2024, 5. *Katolikus Karitás*, Forrás: <https://karitasz.hu/karitaszrol/beszamolok> (Utolsó letöltés: 2025.05.20.)
- Katolikus Karitás – Caritas Hungarica: *Etikai kódex*. 2024.
- Katolikus Karitás – Caritas Hungarica: *Szervezeti és működési szabályzat*. 2025.
- Katolikus Karitás. „Élj offline.” Forrás: www.eljoffline.hu. (Utolsó letöltés: 2025.09.10.)
- Katolikus Karitás. www.karitasz.hu. (Utolsó letöltés: 2021.09.10.)
- XIII. Leó pápa: Enciklika. „Rerum novarum.” *Acta Apostolicae Sedis*, 1931, 23, 5, 641–670.
- Magyar Katolikus Püspöki Konferencia. Forrás: www.katolikus.hu. (Utolsó letöltés: 2025.05.10.)
- Ragadics Tamás: „Egyházi szociális tevékenység Magyarországon.” *Szociális Szemle*, 2019, 12, 1–2, 77–90. DOI: <https://doi.org/10.15170/SocRev.2019.12.01-02.05>
- Ujházi Lóránd: „A Nemzetközi Katolikus Karitás – Caritas Internationalis – működési kerete.” *Hadtudományi Szemle*, 2017. 10, 3, 429–448.
- Ujházi Lóránd: „Az irgalmas szeretet és a karitás jelentősége az egyház hármasság – kormányzati, megsemmisítő és tanító – küldetésében.” *Acta Humana*, 2020, 8, 2, 7–30. DOI: <https://doi.org/10.32566/ah.2020.2.1>
- Zagyva Richárd: *Lángoló szeretet. A Katolikus Karitás 80 éve*. Caritas Hungarica, Budapest, 2011.

Szerzőink

Prof. Dr. theol. Klaus Baumann	teológus, pszichológus, pszichoterapeuta, a Freiburgi Főegyházmegye papja, a Freiburgi Egyetem professzora
Prof. Dr. habil. Birher Nándor	jogász, teológus, filozófus, szakmérnök, egyetemi tanár, a PPKE BTK dékánja
Dr. Czilli Máté	jogász, kánonjogász, osztályvezető, PPKE BTK Tudományszervezési Osztály
Dr. Hajdu Gábor Tibor	jogász, dékáni hivatalvezető, PPKE BTK
Laura Londoño	doktorjelölt (pszichológiai tudományok), Freiburgi Egyetem
Dr. Seszták István	görögkatolikus helynök, főiskolai tanár, a SZAGKHF rektorhelyettese.
Szalay-Bobrovniczky Vince	A Miniszterelnökség civil és társadalmi kapcsolatokért felelős helyettes államtitkára, a PPKE BTK megbízott oktatója
Dr. Tóth Tamás	katolikus teológus, történész, egyetemi docens, PPKE BTK
Prof. Dr. habil. Tóth Tibor	történész, szociálpolitikus, a Slachta Margit Nemzeti Szociálpolitikai Intézet főigazgatója és a BM Gondoskodáspolitikai Tudományos Tanács elnöke, a PPKE BTK egyetemi tanára és Gondoskodáspolitikai Intézetének vezetője
Dr. Virág Attila	politológus-közgazdász, egyetemi docens, PPKE BTK, Gazdaságtudományi Intézet
Zagyva Richárd	igazgatásszervező, szociális munkás, hittanár, a PPKE doktorandusza, a Katolikus Karitás – Caritas Hungarica országos igazgatója

